

Treći deo

BRIGADA U BORBAMA ZA OSLOBOĐENJE  
SREMA I U ZAVRŠNIM OPERACIJAMA

Nakon oslobođenja Beograda jedinice Dvanaestog korpusa su se postavile u toku 21. i 22. oktobra na prostor Umka—Jasenak—Stubline—Grabovac—Skela—Obrenovac. Ovdje su zauzele pogodan položaj za prelazak preko Save u Srem. Tako je XVI divizija dobila zadatak da pređe Savu kod s. Skele i u Sremu nastupa pravcem Kupinovo—Ašanja—Deč—šimanovci—Krnješevci—Vojka—Stara Pazova. Trideset šesta divizija imala je da pređe Savu u toku 22. oktobra kod Umke, a potom nastupa pravcem Jakovo—Surčin—Dobanovci—Batajnica. Jedanaesta divizija prelazi Savu iza XXXVI divizije. Na prostoru Obrenovac, kao korpusna rezerva, ostala je XXVII divizija.

U Sremu su u to vreme protiv neprijateljskih snaga vodile borbu jedinice Sremske operativne zone (7, 9, 10. i 11. vojvođanska brigada). One su dejtvovala svaka na svom pravcu u pozadini neprijatelja, vršeći jak pritisak na neprijateljske posade za vreme beogradske operacije. Tacla su rušile železničku prugu Beograd—Zagreb, uništavale železničke transporte i napadale manje neprijateljske posade. Prelazak preko mosta u Beogradu VI proleterske divizije i Četvrtog mehanizovanog korpusa Crvene Armije, koji su u vreme prelaska bili oslobodili Zemun, osigurao je nesmetani prelazak Save u celini. Sa prelaskom kod Umke se počelo u rano jutro. Prebacila se najpre Treća brigada, za njom VI brigada, potom Peta brigada. Prelaženje Save izvršeno je pomoću stare istrošene petotonske skele sa motornom vučom i sa nekoliko ribarskih čamaca koji su zatečeni na postojećem mesnom prelazu. Pa ipak prebacivanje je vršeno relativno brzo zahvaljujući punoj disciplini boraca i starešina. Ukcavanje i iskrcavanje obavljeno je u najboljem redu, kako ljudstva tako i opreme. Gubitaka ni

oštećenja nije bilo. Za nepuna tri sata ceo sastav Pete brigade bio je po delovima prebačen na sremsku obalu.

Šesta brigada preko Jakova, Bečmena i Vojke stigla u Staru Pazovu gde je radi odmora i sređivanja jedinica ostala puna dva dana.

Dok se odvijalo prevoženje jednom skelom, na drugoj strani se okupila velika masa naroda. Sretali su se i dočekivali poznanici, rođaci i komšije. Bilo ih je iz okolnih sela, a doneli su meso, hleb, kolače, dobru rakiju i još bolje vino. Našlo se tu pevača i svirača u 1. i 4. bataljonu,



*Ukrcavanje na skelu i čamac, kojima je kod Umke u toku 22. oktobra Brigada prešla preko Save u Srem*

Branko Jović Sepika i Cveja Ninković pokupili su ih negde usput i na svoju ruku mobilisali. Bili su to Romi iz sela pored Obrenovca. Bilo je i mnogo suza za izgubljenim rođacima, drugovima i komšijama koji su ostali na putu Pete brigade i ostalih brigada XVI i XXXVI divizije. Pošto se i poslednji bataljon Brigade prebacio na levu obalu Save, krenula je ona do Dobanovaca. Prolazeći kroz selo Jakovo bila je dočekan od velikog broja seljana. Bilo je postavljeno mnogo slavluka, sa čilitmima, peškirimama i parolama. U selu Dobanovcima isti prizor. Ovde se Brigada

zaustavlja i ovde će se u toku noći odmoriti.<sup>1</sup> Ove večeri hrana se ne kuva u kazanima. Svi borci su ugošćeni u kućama seljana. Odbornici i ostali aktivisti, a naročito omladinci, učinili su sve za što bolji smeštaj Brigade. Veselje je uopšte, uz obilnu večeru prepričavaju se protekli događaji. Mnogo je pitanja i puno odgovora. Mnogi borci i starešine koji su u Brigadu došli iz Bosne, Crne Gore, Srbije, iznenađeni su besprimernom gostoljubivošću Sremaca.

Za borce je pripremljena čista posteljina u koju Risto Aleksić, pomoćnik komesara bataljona, nije hteo da legne. Nije mogao zamisliti da legne u čistu postelju, jer kod njege se mogla naći i neka vaš. Sva ubeđivanja divnih domaćina nisu pomogla. Prespavao je na tepihu pored kreveta. Bio je do srca dirnut tolikom ljubaznošću i gostoprimstvom domaćina. Iz ovoga sela bilo je mnogo boraca. Dobar broj ih je poginuo u Bosni, u vojvodanskim brigadama. Jedan broj i ovde u Sremu. Ovo kao i sva ostala sela Srema bila su partizanska. Mnogo je crnine kod žena i devojaka.

Radni vodovi bataljona, intendantura, sanitet i divizijska bolnica prešli su u Srem na mostu kod Beograda i u toku sledećeg dana stigli u Indiju. Obaveštenja su govorila o postepenom povlačenju neprijateljskih snaga koje su napustile Beograd i napuštanju nekih garnizona, u kojima su imali ranije svoje jedinice. Dvadeset trećeg oktobra neprijatelj je bio u povlačenju prema Staroj Pazovi, Indiji i Rumi. Štab XII korpusa u vezi sa ovom situacijom naređuje XVI i XXXVI diviziji da delom snage zauzmu Staru Pazovu i nastave dalje čišćenje prostora Indija—Golubinci. Delom snaga da stignu do linije Slankamen—Beška—Indija—Golubinci—Sremski Karlovci. Sa delom snaga da napreduju prema liniji Irig—Ruma. Cilj je bio postepeno podilaženje Rumi i likvidiranje nemačkog garnizona u tome gradu. U popodnevним časovima na izvršenje zadataka krenule su sve tri brigade XXXVI divizije u odvojenim pravcima.

—  
Treća brigada je stigla u N. Pazovu, a uveče u Stare i Nove Banovce, gde je zanoćila. Odavde je u toku sutra-

<sup>1</sup> *Zbornik NOR*, tom I, knj. 10, dok. 17. str. 48. i tom I, knj. 14, dok. 115, str. 297. i dok. 142, str. 388.

šnjeg dana preko Stare Pazove pošla za Krušedol i Maradik.

Peta brigada je, ispraćena od meštana sela Dobanovci, kreunla oko 14 časova za Indiju preko Stare Pazove. Tu je jedno vreme zastala a potom produžila prema Indiji.

Neprijatelj je prilikom povlačenja zapalio mlin i još nekoliko objekata, koji su goreli. Narod je bio nešto uplašen, jer pre svoga povlačenja domaće Švabe, kojih je u Indiji bio priličan broj, zapretili su da će se brzo vratiti i da će onda sve građane isterati ne samo iz Indije, već i



*Brigada je stigla u Srem krajem oktobra 1944. u rejonu između Iriga i Rume*

iz Srema. Govorili su tako domaće Švabe u Krčedinu, Beški i u drugim mestima ovoga dela Srema. Brigada se smestila po kućama u Indiji, a bataljoni su slali izviđačke patrole u Surduk, Krčedin, Slankamen, Bešku, prema Putincima i Čortanovcima. Tako je 1. bataljon u toku ovoga dana uputio jednu svoju četu u pravcu Novih Karlovaca da ispita ima li neprijateljskih snaga u Surduku, Slankamehu i Krčedinu. Treći bataljon takođe je uputio jednu četu sa dve protivtenkovske puške na Krst (raskrsnica puteva Novi Karlovci—Krušedol) da ispita Maradik, Krušedol, Dobri-lovo, čortanovce. Četvrti bataljon je jednu svoju četu uputio u pravcu Putinaca sa zadatkom izvidanja i na pogodnom

mestu rušenja železničke pruge, dok je 4. bataljon sa dve čete postavio obezbeđenje od pravca Golubinaca. U toku dana, negde poslepodne, crvenoarmejci su sa dva topa i jednim odeljenjem 4. bataljona pristigli ispred Putinaca na oko 1 km i odavde gađali železničku stanicu i centar sela, mesta na kojima su osmotreni nemački vojnici. Posle ispaljenih desetak granata, koje su pale u selo kod crkve i kod železničke stanice, uočeno je užurbano kretanje u rovovima ispred sela. To je ocenjeno da se neprijatelj postavlja na položaje očekujući napad. Međutim, odeljenje topova i odeljenje iz 4. bataljona su se nesmetano vratili u Indiju.

U Štabu 4. bataljona sada su bili: komandant Cveja Ninković, zamenik komandanta Džemal Bukvić, komesar Nikola Mraović, i pomoćnik komesara Žika Ninković. Ovde u Indiji iz 4. bataljona otišao je na novu dužnost pomoćnik komesara Risto Aleksić. Na njegovo mesto došao je Žika Ninković, radnik, provereni i iskusni partijski rukovodilac do tada na dužnosti u VI brigadi. Sada su u bataljonu bila dva Ninkovića obojica Sremci i radnici, ali ne i rođaci.

Budući da je neprijatelj na kanalu zvanom Jarčina postavio vrlo jake snage kojima je branio prilaze Rumi, Štab Korpusa je naredio XI i XVI diviziji, da odmah likvidiraju nemačke položaje na Jarčini, da zauzmu Rumu i nastave potiskivanje nemačkih snaga prema Sremskoj Mitrovici. Po zapovesti Štaba Korpusa, XXXVI divizija imala je svojim brigadama da izbije na liniju Krušedol—Kipovi i odavde pođe u napad na Irig. Pošto oslobodi Irig, ima sa istoka i severoistoka da podiđe Rumi, te na taj način pomogne jedinicama XVI divizije u oslobođenju grada. Treća brigada odmah je izvršila napad na Irig. Bila je dočekana žestokom vatrom nemačkih snaga, koje su bile vrlo jake i dobro naoružane. U više juriša u toku dana Brigada je pokušala da se ubaci u grad, ali joj to nije uspelo, kao ni jednom bataljonu Crvenoarmejaca, koji je sadejstvovao Trećoj brigadi. Brigada je ponovila napad predveče, neprijatelj je bio pokoleban, pa se izvukao u pravcu Rume. Irig je bio oslobođen oko 22 časa.

Peta brigada krenula je u pravcu Putinaca. Zadatak joj je bio da napadne neprijateljsku posadu u Putincima

i da je likvidira, održavajući čvrstu vezu sa Trećom brigadom u desno i jedinicama XVI divizije u levo, četvrti bataljon Pete brigade kretao se na čelu. On je i dobio zadatak da napadne Putince. Dok se približavao spoljnjem delu sela, neprijatelj je iz rovova dočekao bataljon jakim puščanom i mitraljeskom vatrom. Bataljon se razvio za borbu i izvršio juriš na neprijatelja, koji je bio u rovovima. Odavde je pružio izvestan otpor, ali je brzo napustio rovove i povukao se ka centru sela. Bataljon je u nezadrživom jurišu ušao u selo i probio se do centra. Usput je u nekim kućama morao da likvidira grupice nemačkih vojnika, koji su tu postavljeni kao zaseda. Neprijatelj se u selu uporno i žilavo branio. Izleda da mu je bilo stalo da se održi u selu u toku dana, a u toku noći da se izvuče. Da je bio spreman za napuštanje položaja i sela sasvim je sigurno, jer su u nekim ulicama mnoge švapske kuće bile minirane. Mine su bile postavljene na ulaze u kuće, u podrumima i ekonomskim zgradama. Čak su bile minirane i brave na vratima. Komandant bataljona Cveja Ninković, kada je video sa kolikom upornošću neprijatelj želi da se zadrži u selu, naredio je komandirima četa da se po vodovima i desetinama ubacuju u pojedine ulice, zalaze za leđa i na bokove neprijateljskih utvrda i položaja. Tako je i učinjeno, pa je neprijatelj iz više utvrđenja i položaja bio izbačen i nateran da se još u toku dana povlači u pravcu Rume. Bataljon je krenuo u gonjenje ovih neprijateljskih snaga, nanoseći mu znatne gubitke. Ovde je bataljon zaplenio dosta ratnog materijala i hrane. Izgubio je neprijatelj tu 17 poginulih i više od 20 ranjenih. Četvrti bataljon je imao pet poginulih i 11 ranjenih i to najviše od postavljenih mina. Međutim, njihova imena nisu evidentirana u knjizi poginulih Brigade. Poznati su samo ranjeni i to su: Milenko Mijailović i Marica Cvetić, pol. delegati voda, Mileta Perišić i Branko Bogdanović, desetari, te borci Nikola Venjac, Živanko Mijatović, Gojko Bajić, Rikardo Glavačević, Milorad Grulović i kuriri Milosav Banović i Marko Karić. Ranjen je još i Ištvan Sokola, borac. U ovoj borbi istakli su se svi komandiri četa i vodova, a nisu izostali ni politički rukovodioci sa komandantom bataljona na čelu. Moral boraca je bio na visokom nivou. Dok je 4. bataljon vodio borbe u Putinčima, 3. bataljon je išao pravcem Indija—Moja volja—

—Nikolin stan—Šatrinci i nije imao dodira sa neprijateljem, kao ni 1. bataljon, koji se kretao iza njega. Peti bataljon ostavljen je u Indiji kao brigadna rezerva. On je ovoga dana uputio svoje dve čete u Slankamen radi hvatanja ustaša i Nemaca, jer je došlo obaveštenje da se oni tamo skrivaju. Uхваćeno je 26 ustaša i domaćih Švaba, koji su predati NOO u Slankamenu. Zaplenjene su 22 puške i nešto municije i 25 pari vojničkih uniformi.

Uveče ovoga dana Brigada se prikupila u rejonu s. Šatrinci, gde je pristigao i njen 5. bataljon.<sup>2</sup> Sledećeg dana Peta brigada je nastavila da izvršava zadatak koji joj je štab XXXVI divizije ranije poverio. Imala je da prodiere i izbije na drum Ruma—Irig i tako sa severa obuhvati Rumu, da u sadejstvu sa VI brigadom, koja je takođe imala da obuhvati Rumu, pruže neposrednu pomoć jedinicama XVI divizije u oslobođenju Rume. Peta brigada je izbila pred rečicu Medeš i kraćim putem došla do drumu blizu Rume, gde je dočeka od vrlo jake nemačke grupe. Borbe za drum trajale su celog dana. Da bi ovladali drumom, bataljoni Brigade trebalo je da pređu oko dva km brisanog prostora. Štab Brigade se zbog mogućih većih gubitaka odlučio da u toku vidnog vremena uspori tempo borbe i vrši samo prepucavanje, a da nastupom mraka izvrši juriš i ovlada neprijateljskim položajima na drumu. Međutim, i pored energičnog juriša i podrške sovjetske artiljerije, neprijatelj nije odstupio, već je uporno branio ove položaje. Očekivao je izvlačenje svojih snaga iz Iriga, gde se još vodila borba. Tako je ovde borba vođena skoro celu noć i tek pred zoru nemačka odbrana je popustila: Na leđima neprijatelja 5. bataljon je prvi izbio na cestu i poseo položaje koje je neprijatelj do malopre držao. Ovaj bataljon na čelu sa komandantom Zdravkom Mirčetićem Cigom se naročito istakao u ovoj borbi upornošću da neprijatelja istera sa položaja na drumu. U ovoj borbi Brigada je imala deset poginulih i 42 ranjena, a neprijatelj preko 30 poginulih. U borbi na prilazima Rumi i na salašu kod Iriga poginuli su Rajko Krstić, Milan Bekut, Stjepan Konrad, Ahmet Avdić, Živorad škrbić i Stevan činčurek. Za ostale poginule imena su nepoznata. Ranjeni su: Pred-

<sup>2</sup> Zbornik NOR, tom I/10, dok. 17, str. 50.



rag Kuzmanović, Gojko Vučetić, Košta Marković, Luka Barilo, Đorđe Smiljanić, Jure Žižanić, Slavko Radisavljević, Stanko Sećanski, Vojislav Vičentić, Dragutin Mitrović, Dragoljub Ivanović, Milorad Knežević, Milenko Ristić, Stevan Mojsilović, Rade Dobrić, Jovan Martinović i Živan Rakić, borci. Ranjeni su još Petar Ranisavljević, Bertolino Luberov i Mika Janošev, borci pratećeg voda, Ilija Maričić, Luka Ivašić i Proka Kozlića, desetari, Velimir Belić, zamenik komandira čete i bolničarka Radojka Stojković.

Nakon proterivanja neprijatelja sa drumu, Brigada je krenula u energično gonjenje i predveče tako reći na leđima neprijatelja ušla u Rumu. Na samom ulasku zarobila je jedan kamion i jedan top, koje su u brzom povlačenju Nemci ostavili. Štab Brigade sa dva bataljona, sanitetom i intendanturom smestio se u Rumu, a dva druga bataljona su došli u s. Pavlovce, gde su prenoćili. Oni su patrolama obezbeđivali od Kipova i Vrdnika.

U borbama za Rumu poginuo je komesar Druge vojvođanske brigade Arsa Mijović. Rođen u Golubincima nedaleko od Titograda, istaknuti student i komunista, našao se u vojvođanskim jedinicama u istočnoj Bosni posle dolaska na ovaj teren proleterskih jedinica. Kada je formirana Peta vojvođanska brigada 15. novembra 1943. postao je njen prvi komesar. Visoko obrazovan, smiren i odlučan, pokazao je sve kvalitete dobrog političkog radnika i propagatora. Bio je čvrsti zagovornik pravilnog i korektnog odnosa prema narodu u istočnoj Bosni. Zagovarao je postupni prilaz ka angažovanju naroda toga kraja za NOB.

Posle oslobođenja Rume jedinice XII korpusa nastavile su gonjenje neprijatelja prema Sremskoj Mitrovici. Prema naredenju Štaba Korpusa, XI divizija je dobila zadatak da napadne i oslobodi Sremsku Mitrovicu. U više pokušaja nije u tome uspela, a ni VI proleterska divizija nije uspela da ovlada Velikim Radincima. Tako su se nemačke jedinice, povlačeći se iz Rume povukle samo do Sremske Mitrovice i Velikih Radinaca, te na taj način pojačale snage u ovim mestima. Pošto se i XVI divizija angažovala u napadu na Sremsku Mitrovicu, to je nakon teške i žilave borbe konačno u toku noći 1. novembra ovo mesto bilo oslobođeno. Time su sve divizije bile pokrenute na gonjenje i prodiranje prema zapadu.

U međuvremenu, 28. oktobra XXXVI divizija je dobila zadatak da što pre izbije na greben Fruške gore, obuhvati i nadvisi levo krilo neprijateljskih snaga, te u daljem napadu na neprijateljske položaje i uporišta na liniji Grugrevci—Ležimir—Šuljam—Bešenovo potpomogne borbu VI ličke divizije.

Peta brigada se u toku 27. i 28. oktobra odmarala u Pavlovcima i Jasku, jer su se druga dva bataljona sa intendanturom i sanitetom već u toku 27. prebacili iz Rume u Jazak.

### TEŠKE BORBE ZA ŠULJAM

Po zapovesti Štaba Divizije Peta brigada je dobila naređenje da sadejstvuje Devetoj i Desetoj vojvođanskoj brigadi u borbama kod Bešenova i Šuljma. Štab Brigade je dao svojim bataljonima sledeći zadatak: 3. bataljon da krene sa prostora Pavlovci—Jazak preko Velikog dola za Stejanovce. Tu treba da se zadrži i očekuje dalji razvoj situacije; 1. i 4. bataljon da krenu preko Male Remete u pravcu Bešenova, da zauzmu položaje i očekuju dalje naređenje; 5. bataljon se kretao istim pravcem kao i 3. bataljon do Stejanovaca. Kako se situacija naglo izmenila, Štab Brigade je naredio da se 5. bataljon, koji je bio u pokretu ka Stejanovcu, ne zadržava u ovom mestu već da nastavi pokret ka Šuljmu. U međuvremenu su 1. i 4. bataljon bili angažovani u borbi kod Bešenova. Naime, krećući se u pravcu Bešenova, ova dva bataljona su naišli na neprijatelja, koji se utvrdio ispod Šuljamske glavice, sve do Bešenova. Neprijatelj je u rejonu Bešenova i Šuljma izgradio čitav niz utvrda i isprepletenih rovova koje je zaposeo jakim i dobro naoružanim jedinicama. Ovde je bio čitav puk nemačke policije i neke pešadijske jedinice do 1.500 vojnika. Južnije od Šuljma bila su postavljena četiri topa i tri protivkolska topa. Od jednog zarobljenog nemačkog vojnika doznalo se da će neprijatelj ovde voditi borbu sve dok nemačke snage ne posednu novu liniju otpora.<sup>3</sup>

<sup>3</sup> Arhiv VII, k. 1240, br. reg. 2/48.

U toku noći bataljoni su u više napada pokušali da isteraju ove neprijateljske snage iz rovova i utvrde, ali u tome nisu uspjeli. Sutradan, 30. oktobra u toku celog dana jedinice su ostale na svojim položajima, jer je napad danju na neprijateljske položaje iziskivao veliki napor i veće ljudske žrtve. U bataljonima je sprovedena priprema za napad koji treba da počne uveče. U vezi sa tim Štab Brigade je i pokrenuo 5. bataljon, s tim da se što više približi položajima 1. i 4. bataljona. Posle vrlo snažne artiljerijske vatre iz sovjetskih topova 1, 4. i 3. bataljon (koji je u međuvremenu pristigao na ove položaje) izvršili su juriš na neprijateljske položaje, koji su bili rovovski sa bodljikavom žicom ispred rovova. Artiljerijska vatra nije pokolebala neprijatelja, on se uporno držao i žilavo branio dosta jakim mitraljeskom vatrom. Ovde je, izgleda, neprijatelj, dobio zadatak da po svaku cenu što duže zadrži ove položaje, kako bi angažovanjem naših snaga usporio pokret prema liniji Šid—Ilok, koju je nemačka komanda pripremala za jaču odbranu i koju je u ovo vreme taman posedala. Međutim, ništa manje nije bila uporna ni Peta brigada. Komandant brigade Paja Kapičić nastojao je da sa komandantima bataljona nađe najbolji način kako da se savlada neprijatelj. Dogovoreno je da se napada manjim jedinicama i sa više puškomitraljeza u prvom borbenom stroju. U noći 30/31. oktobra izvršena je još snažnija artiljerijska priprema i juriš bataljona je uspeo. Gubici neprijatelja, a i naših snaga, sve više su se povećavali, sve do onog momenta kada je neprijatelj pod zaštitom noći počeo da se izvlači. Ostavio je jake zaštitne delove, koji su nastavili borbu sve dok je trajala noć. Ujutro 31. oktobra sva tri bataljona su izašla na Šuljamsku glavicu, a potom i u Šuljam. Štab Brigade naredio je da se bataljoni sa puno opreza kreću po ovom prostoru jer se pretpostavljalo da je po napuštanju ovih položaja neprijatelj izvršio miniranje. Bilo je zabranjeno da se u toku noći ulazi u selo. Sve ove mere opreza pomogle su neprijateljskim snagama da se izvuku sa relativno malim gubicima. U ovim borbama, koje su bile vrlo žestoke, istakli su se borci i starešine sva tri bataljona, koji su vršili neposredni napad. Znatan teret primio je na sebe naročito 3. bataljon Brigade. On je imao na svom pravcu i najžešće borbe i najveći broj poginulih

i ranjenih. Neprijatelj je imao najmanje 35 mrtvih i 50-tak ranjenih, dok su sopstveni gubici iznosili 20 poginulih i deset ranjenih boraca i starešina. Na položaju je neprijatelj ostavio jednu tanketu, jedan top i dva puškomitraljeza. Iz Brigade su poginuli: Čeda Omčikus, rođen u Blatu na Korčuli, pom. komesara 3. bataljona, visok, koščat, blagog izgleda, malo pogrbljen i velikog autoriteta među borcima. Uvek je sa njima bio u prvim borbenim redovima. Tako i ove noći kada je pao smrtno pogođen od neprijateljskog metka, bio u rovu sa borcima. Ovo je za kratko vreme pogibija trećeg pomoćnika komesara bataljona Pete brigade. Svojim delima i svojim ponašanjem u borbi, partijski rukovodioci bataljona i četa poslužili su se ličnim primerom. U ovoj borbi poginuli su još: Branko Radovanović, 20-godišnji omladinac, i Ljubomir Andesilić, komandiri četa, Božidar Marković, desetar i borci Miron Seman, Dragutin Karlović, Dragutin Petrović, Milenko Perić, Đorđe Antoni, Mihailo Hricog, Šaca Obradović, Zdravko Gligorić, Steva Jovanović, Mile Jacika, Mile Radovanov, Bogdan Hadndt, Vasa Subotić, Vitomir Milavić, Radenko Sakić, Rade Vujačić. Ranjeni su: Ilija Nedeljković, komandir čete, Ljubica Miladinović i Dara Agbaba, pol. delegati voda. Dara još nije bila izlečila zadobijene rane kod Lešnice, krajem septembra, a evo ponovo je ranjena, ovog puta mnogo teže. Ranjeni su još: David Cvetković, Cveja žlužić i Kuzman Sremčević, desetari, zatim borci Živojin Mandarić, Milorad Živanović, Đorđe Bugarski, Miloje Isajlović, Dušan Popović, Slavko Progrlić, Milorad Marciković, Đorđe Vojnović, Slobodan Jeftić, Ljubisav Ilić, Milorad Marković, Radivoje Đurić, Ljubomir Jovanović, Nikola Pašćan, Vlado Jovanović, Milivoje Spasojević, Jelica Avramović, Milorad Petrović, Mika Simić, Bogdan Lalić, Aca Ilkić, Lazar Milić, Jovan Prokić, Petar Delić, Dragan Đorđević, Momčilo Obradović, Jovan Skorupan, Vukadin Milivojević, Rade Domobran, Branko Baburski, Nikola Milinković, Boško Đorić, Petar Stanić i Vidoje Marković. Za trojicu ranjenih podaci nisu utvrđeni.

Pošto je oslobodila šuljam, Peta brigada je u toku 1. novembra izvršila pokret i smestila se u Jazak. Borci su protekla dva dana borbe proveli pod vedrim nebom, po kišnom i prohladnom vremenu. Nakon iscrpljujuće borbe, u kojoj su imali preko 70 izbačenih iz stroja, bataljonima

je i te kako bio potreban odmor. Borcima je bila potrebna i dobra hrana, koju za vreme protekle borbe nisu primali redovno.

Štab Pete brigade u ovo vreme bio je gotovo u celini izmenjen. Iz Brigade je otišao njen dotadašnji komandant Stevan Bikić. On je Petu brigadu vodio od njenog formiranja do oslobođenja Beograda i prelaska u Srem. Uvek na čelu Brigade, u borbi najčešće na čelu nekog od bataljona, pa i čete. Gotovo uvek tamo gde je bilo najteže pa je i više puta ranjavan. Hrabro i znalački je vodio Brigadu, jer je bio vojnik od zanata, a pre nego što je došao za komandanta Brigade, prošao je kroz školu Prve vojvođanske brigade. U njoj se kalio, i u njoj postao zamenik komandanta Brigade. Njegovo prisustvo u bataljonu ili četi, među borcima u slobodno vreme, uvek je bilo rado prihvaćeno, a u borbi ulivalo snagu, samopouzdanje i sigurnost. Bio je cenjen i poštovan od boraca i starešina. Njegova naređenja izvršavana su sa puno odgovornosti. Bio je i ostao komunista u pravom smislu. Na njegovo mesto za komandanta Brigade došao je Paja Kapičić, dobro poznat Vojvođanima. Pre nego što se našao u stroju Druge vojvođanske brigade bio je borac i starešina četvarte crnogorske brigade i kao izlečen posle pete ofanzive bio prvo pomoćnik komesara bataljona, a juna 1944. postavljen je za komesara Druge vojvođanske brigade. Kada je u istočnoj Bosni ponovo ranjen, odlučio je da napusti komesarsku dužnost i tražio da ga postave na mesto komandanta. Bilo je dosta komesara koji su to želeli, ali nisu uspeli. Paja je uspeo da ubedi drugove u štabu Dvanaestog korpusa, pa je poslat u Štab Pete brigade u Valjevo. Tu pri Štabu Brigade pripremao se da preuzme dužnost komandanta. Sada mu se to ispunilo. I Živan Ranitović Soko je otišao na novu dužnost. Krajišnik Dušan Rapajić, primio je dužnost zamenika komandanta Brigade. Pomoćnik komesara brigade, Mutimir Popović Bude, takođe je otišao iz Brigade, a na njegovo mesto postavljen je Nikola Đukić Šuca poznat partijski rukovodioc, hrabar i istrajan. Jedino je komesar Brigade u gotovo novom štabu Brigade ostao Esad Cerić. Na upražnjeno mesto poginulog načelnika Štaba Branka Lazovića, došao je Petar Vladisavljević. U Brigadi je došlo i do izmena u sanitetu. Referent je postala Sofija Čafiko-

vie, a njen zamenik Ivanka Kovinčić. Lekar Brigade bio je dr Miloje Petrović. Šef obaveštajne službe bio je Arsa Kovačević, a načelnik OZN-e i dalje Rade Konjević stari sindikalni aktivista iz Beograda. Međutim najstariji u Brigadi, sve teškoće je relativno lako podnosio zahvaljujući vedrom i optimističkom raspoloženju, koje je prenosio i na sve mlađe drugove. U NOV je došao zajedno sa svojom drugaricom Grozdom, najpre u Posavinu, a potom u Petu Brigadu. Intendant Brigade bio je Mirko Krstić, a rukovodilac SKOJ-a i dalje Nata Agbaba Crna.

U svim borbama koje je vodila Peta brigada zapaženo je da je među poginulim i ranjenim srazmerno veliki broj bio pol. komesara njihovih zamenika i pol. delegata vodova. To je dokaz da su se ovi rukovodioci u borbama njihovih jedinica nalazili u prvim borbenim redovima, te tako bili izloženi mecima neprijatelja. Među njima bili su Jovan Njarad, Ferdo Stanojević, Vladimir Garžić, Časlav Babić, Milija Ivanović, Lazar Vujičić, Milan Stefanović, Sima Rončević, Tihomir Oreb, Dušan Gradić, Ilija Stojković, Nikola Medić, Mile Milikić, Milenko Brmbota, Sava Čobanović, Žarko Ašić, Đorđe Tankosić, Triva Radosavljević, Lazar Majunski, Živko Ignjatović, Aleksandar Stojanović, Đuro Bracanović, Sava Novaković, Veljko Karapandža, Miloje Ćirin, Svetozar Nedeljkov, Bogdan Kerečki, Nemanja Jerković, Milenko Samarčeta, Muharem Junuzović, Nemanja Stanislavljević, Novak Vukobratović, Boža Lukić, Nada Borojević, Čeda Omčikus, Bora Sanader, Mitar Zlatković, Lazar Zrnić, Uglješa Stojković, Ratko Ničeta, Doka Cvetičanin, Stevan Rajković, Jovan Jakovljević, Gavro Bogičević, Milica Gleda, Sava Stanković, Jovan Misirkić, Borislav Čukić, Dimitrije Martinović, Stevan Svraka, Boža Bujandrić, Dušan Grujić i mnogi drugi.

Štab Korpusa je izdao zapovest XXXVI diviziji da sa VI brigadom posedne 1. novembra položaje južno od Ležimira i šišatovaca, kota 184, k. 210, crkva sv. Petkovića, manastir Kuveždin — severoistočno od brda Matorca—Pištinac—st. Bingula, k. 201. Ovoga dana Peta brigada se odmarala u Bešenovu i Šuljmu, a sutradan uveče se prebacila u Velike Radince, s tim da služi kao rezerva XXXVI diviziji i drži položaje od Mandelosa prema Sremskoj Mit-

rovici. Treća brigada Šeste divizije potpala je privremeno pod komandu XXXVI divizije i drži položaje od Mandelosa prema Sremskoj Mitrovici.

## ISCRPLJUJUĆE I TEŠKE BORBE KOD MANĐELOSA

Peta brigada, po zapovesti štaba Divizije i nakon jednodnevnog odmora u Jasku, vrši pokret do Grgurevaca, postavljajući svoja dva bataljona prema Mandelosu. Sa ostalim bataljonima i jedinicama se odmara u očekivanju novog naređenja. Ovde ga je u toku dana primila, pa je Štab Brigade u duhu zapovesti Štaba Divizije predveče 2/3. novembra sa svoja tri bataljona smenio Drugu kosmajsku brigadu kod Mandelosa. Prvi, 4. i 5. bataljon su se još u toku dana približili položajima koje su držali bataljoni Druge kosmajске brigade. U toku noći bataljoni su preuzeli položaje na liniji: Cerje—kota 153—Ograde—k. 173—k. 131—k. 134. U levo su uhvatili vezu sa Drugom brigadom VI ličke divizije koja je držala položaje na liniji iza ceste od Mandelosa prema Sremskoj Mitrovici zaključno do Crepaje. Treći bataljon Pete brigade ostao je na kosama iznad potoka Sanča, a brigadni sanitet, intendantura i radni vodovi svih bataljona nalazili su se privremeno u Grgurevcima. U toku smene 4. bataljon i bataljon Druge kosmajске brigade bili su tučeni artiljerijskom vatrom u momentu kada su borci bataljona ulazili u rovove. Bataljon je odgovorio iz automatskog oružja. Neprijatelj se umirio, pa u toku noći nije bilo borbe, već samo prepucavanja iz rovova. Nakon posedanja položaja, bataljoni su uhvatili vezu sa levim i desnim susedom. U bataljorm su bili iznenađeni kada su ubrzo dobili toplu hranu koju su im doneli njihovi drugovi iz radnog voda. Komandiri četa lično su postavili puškomitraljesce na najpogodnije položaje. Pred bataljonima je bio neprijatelj, takođe u rovovima, a razdaljina na nekim mestima bila je manja od 100 metara (nikad toliko blizu). Zaito je bilo važno postaviti puškomitraljeze tako da mogu bočno dejstvovati ukoliko se za to ukaže potreba.

Ujutru 3. novembra padala je kiša i duvao jak prohladan vetar. Sva tri bataljona ostala su na posednutim po-

ložajima. Ispred njih neprijatelj ukopan sa druge strane ceste Ležimir—Mitrovica. U toku celog dana tukao je mitraljeskom vatrom, ali iz rovova nije izlazio. U 17 časova Štab Brigade primio je zapovest iz XXXVI divizije kojom se Brigadi naređuje da uveče istog dana izvrši napad i probije neprijateljsku odbranu na sektoru Ograde—trig. 173—Ležimirsko brdo i da ga potisne prema St. Divošu ukoliko u tome uspe da posedne položaje na reci Remeti, povezujući se u levo sa Trećom ličkom a u desno sa Šestom vojvođanskom brigadom, koje takode ove večeri vrše napad na svom pravcu. Ovaj napad vrši se u sklopu opšteg napada brigada šeste proleterske, XXXVI divizije i XI divizije na neprijateljske snage postavljene na tzv. »crvenoj liniji« koja je išla linijom Lačarak—Mandeloski potok—Calma—Divoš—Neštin i do Dunava. Štab Brigade je u vezi sa ovom zapovesti odredio bataljonima sledeće zadatke: 5. bataljon ima da izvrši napad preko Ograda u pravcu Bugarškog mlina i potisne neprijatelja preko potoka Remeta u pravcu St. Divoša. Desno od njega napada 4. bataljon, koji ima da razbije neprijatelja i istera ga iz rovova kod kote 174, a potom napreduje prema Ležimirskom brdu i dalje ka St. Divošu. Treći bataljon imao je zadatak da odlučnim dejstvom na kotu 184 i 179 slomi otpor neprijatelja, a potom sa ovog pravca i on nastavi prodor prema St. Divošu. Pošto postignu navedene ciljeve, bataljoni treba da se ukopaju na dostignutoj liniji i omoguće prolaz sovjetskoj artiljeriji, koja treba da podržava Treću vojvođansku brigadu u napadu kod Iloka. Napad bataljona počeo je nakon kratke artiljerijske pripreme sovjetske artiljerije, tačno u 20 časova. Ovo je prvi put da Peta brigada napada neprijatelja nakon artiljerijske pripreme i uz njenu podršku. Kada je artiljerija prenela vatru u dubinu neprijateljskih položaja, izvršen je jednovremeni napad sva tri bataljona. Začas je neprijatelj bio izbačen iz rovova i odbačen nekoliko stotina metara, dajući vrlo slab otpor. Ostavio je dosta spremne materijala, pa je 4. bataljon naišao pored ostalog i na tri napuštena kamiona i jedan tenk i protivkolski top, a na jednoj gomili i više puškomitraljeza. Uglavnom sve je bilo neispravno. Međutim, neprijatelj se brzo sredio, pojačao i organizovao protivnapad. Bataljoni nisu hteli da se povlače, bili su čvrsto povezani i odstupili



su tek onda kada je neprijatelj izbio vrlo blizu i kada je na pojedinim mestima u gustim kukuruznim stabljikama došlo do gušanja. Pored toga, iz pozadine se čulo i kretanje motorizacije, naročito pojačano na desnom krilu Brigade. Tada su se bataljoni počeli povlačiti, da bi izbegli frontalnu borbu i veće gubitke. Povukli su se na svoje ranije položaje, sem 3. bataljona, koji je ostao na dostignutom položaju na cesti južno od Ležimira i tu se ukopao. Neprijatelj je od precizne vatre sovjetskih topova i od vatre bataljona imao više od 60 poginulih i do 150 ranjenih vojnika. Bataljoni Brigade deset poginulih i 79 ranjenih. Među ovalikim brojem najviše je novih boraca, koji su nedovoljno obučeni, kako u vođenju borbe, tako i u hvatanju zaklona, pa su gubici bili veći. I sledeća dva dana Brigada je ovde kod Mandelosa bila izložena vrlo teškim i žilavim borbama. Neprijatelj je u više navrata pokušao na pojedinim delovima fronta Brigade da potisne njene snage sa položaja i da ih satera u dolinu ispred Mandelosa. Kako je između neprijateljskih i položaja Brigade bio ostavljen veći broj poginulih nemačkih vojnika, to su njegovi pokušaji bili usmereni na to da pokupi ove poginule. U toku celog dana bilo je prepucavanja s jedne i druge strane, a u toku noći bataljoni su po naređenju Štaba Brigade izašli iz rovova i pokušali na pojedinim mestima da se probiju kroz neprijateljske položaje.

Od neprijateljske artiljerije i zbog nedovoljne pažnje pri izlasku iz rovova bilo je u toku noći sedam poginulih i deset ranjenih, pa je komandant Brigade odlučio da se ovakvi ispadi više ne vrše u toku dana. Peti novembar bataljoni su proveli na istim položajima i samo su se sa neprijateljem prepucavali iz rovova. U toku dana štab Brigade bio je u kontaktu sa komandom sovjetske artiljerijske jedinice, Trećom ličkom i Šestom vojvođanskom brigadom, koji su mu bili susedi, te je odlučeno da se u toku noći izvrši novi napad i izbije na cestu Ležimir—Sremska Mitrovica, te zaposedne kota 174. Peta brigada imala je sa dva bataljona da izvrši napad na kotu 174, dok bi bataljoni Treće ličke i Šeste vojvođanske brigade dejstvovali u pravcu Divoša i Čalme. Međutim, pola sata pre početka napada sovjetska artiljerijska baterija je dobila drugi zadatak, tako da su bataljoni pošli u napad bez sadejstva

artiljerije. Prvi i 5. bataljon Pete brigade, dve čete 3. bataljona i bataljon Treće ličke brigade su uspeli da u snažnom i energičnom naletu isteraju nemačke vojnike iz rovova i da pređu cestu Ležimir—Mitrovica. Neprijatelj je počeo da se povlači u pravcu Divoša. Bataljoni Pete brigade su bili u gonjenju nešto zaostali, očekujući pristizanje na istu liniju četa 3. bataljona na desnom krilu. Ove čete su zbog nepodesnog terena i nešto jačeg otpora neprijatelja bile zadržane, te tako nisu uspele da dostignu planiranu liniju. Ovo usporavanje pokreta je omogućilo neprijatelju da se sredi i da sa krila napadne na bataljone i natera na odstupanje do polaznih položaja. Borbe su vođene uporno u toku cele noći. Bataljoni Brigade su se zadržali iza ceste prema Divošu i Calmi, ali kako ovi položaji nisu bili podnesni za odbranu, jer su u toku dana mogli biti izloženi jakoj neprijateljskoj vatri, naređeno je da se povuku na prvobitne položaje.

Pošto je 4. bataljon imao u toku ovih borbi veći broj izbačenih iz stroja, to je u toku 6. novembra povučen u s. Mandelos da se odmori i sredi. Uveče 7. novembra, na godišnjicu oktobarske revolucije, bilo je mirno. U Štabu 4. bataljona te noći gosti su bili sovjetski artiljerici. Na frontu je bilo mirno, a u selu se slavilo. Bilo je pesme, priče i za rastanak obećanje da će sutra baterije tući neprijatelja ispred naših položaja u čast Velikog Oktobra. Neprijatelj je bio brži, rano ujutru počeo je jakom artiljerijskom vatrom da tuče po svim položajima Pete brigade. Koristeći tog jutra gustu maglu koja je bila prekrila položaje Brigada, neprijatelj se privukao blizu naših položaja i iznenađeno pojavio sa nekoliko tenkova. Polazeći sa ceste, on je najpre tenkovima pregazio rovove 5. bataljona. Došlo je do pometnje i panike u redovima bataljona. Borci su bežali iz rovova nenaviknuti i nenaučeni za borbu sa nemačkim tenkovima i povlačili se prema Mandelosu. Organizovanje su se povlačile čete 3. i 1. bataljona. Koristeći visoku kukuruzovinu, oni su se povukli nešto severnije od Mandelosa. Komandant Brigade Paja Kapičić je odmah angažovao 4. bataljon sa zadatkom da se postavi na pogodne položaje u rejonu s. Mandelosa. Lično je rukovodio zaposedanjem položaja iza sela i oko groblja. Pozvao je odmah sovjetske artiljerce da se približe položajima ovog bata-

ljona. Baterija protivkolskih topova brzo se našla na zadnjoj ivici sela Mandelos i sa odbrambenog položaja 4. bataljona otvorila vatru po nemačkim tenkovima, koji su se kretali po rovovima bataljona pored ceste Ležimir—Mitrovica. Preciznim gađanjem, nemački tenkovi su bili naterani da se povuku iako su već bili u pokretu prema selu. To je omogućilo komandantu Brigade da i 3. i 1. bataljon organizuju čvršće položaje i da organizovanije tuku neprijatelja. Neprijatelj je bio zadržan. On se čak povukao preko ceste Ležimir—Mitrovica i zadovoljio postignutim. Položaj Brigade organizovan je tek iznad potoka Sančo. U ovim borbama Sedma i Jedanaesta brigada su imale 13 poginulih i veći broj ranjenih, a 134 su nestala. U stvari, kako se kasnije ispostavilo, ovi nestali su većinom iz 3. i 5. bataljona, koji su se razbežali na sve strane, a mnogi stigli i do svojih kuća i vratili se u narednim danima u svoj 5. bataljon. Kod Mandelosa su poginuli: Borivoje Ilić, Mileta Bakić, Milan Marković, Tihomir Vučković, Šava Jovanović, Branko Tušnjak, Stojislav Jovanović, Vaso Mihajlović, Slavko Maksimović, Radomir Nikolić, Lazar Knežević, Živko Blažić, Vladimir Micić, Nikola Jovičić, Ljubo Kovačević, Josip Mikloš, Živojin Mišković, Dragomir Karlović, Petar Popović, Mihailo Alić, Aleksandar Mišković, Radomir Bastak, Simo Jovanović, Ivan Kapusjan, Mirko Jagodić, Miron Dango, Doka Savić, Mirko Čavara, Miloje i Vladimir Micić, svi borci. Poginuli su još Nedeljko Dragić, Srećko Gavrić, Tihomir Verešević, Milorad Živanović, Martin Klasič, vodnici i desetari Mirko Čavara i Ljubisav Kostić, zatim Dragomir Popović, komandir čete, Mirko Mali, komesar čete, Rosa Stojnić i Miloš Krstić, pol. delegati voda, Slavica Kruljac, sekretar SKOJ-a u bataljonu i Natalija Agbaba sekretar SKOJ-a u Brigadi.

Među velikim brojem ranjenih boraca i starešina bili su Džemal Bukvić i Karlo Marelja, komandiri četa, Branko Maletić, zamenik komandira čete te komesari četa Božidar Vuković, Branko Srdić, Košta Jurišić i Čedomir Mudrmić. Ranjen je komesar bataljona Nikola Mraović, te pomoćnik komesara čete Lepasava Krnješevac, te pol. delegati voda Savo Bogičević, Aleksandar Vujaković i Ljubica Miladinović. Ranjeni su i vodnici Jovan Mihajlović, Aca Krstić i Svetislav Todorović, te referent saniteta bataljona Sofija

Ranisavljević i bolničarke Zora Bekut, Milica Dragojević, Anka Barać i Mira Erkić. Od boraca ranjeni su: Milan Pavlović, Mihajlo Anić, Mitar Đoković, Vendei Sabo, Radiša Antonie, Slobodan Matić, Marinko Simić, Tomislav Meštrović, Stanoje Krasavčić, Bogdan Cvetić, Dragoljub Jovanović, i mnogi drugi. Neprijatelj je imao daleko veći broj izbačenih iz stroja. Sve do 3 časa ujutru 8. novembra, kada je Četvrta vojvođanska brigada smenila Petu, njeni bataljoni su čvrsto držali položaje. Brigada je bila upućena u s. Bešenovo. U toku 7. novembra, prilikom povlačenja ranjenika od Mandelosa u pravcu Bešenova, od artiljerijske granate je poginula Natalija Agbaba Naka, sekretar SKOJ-a u Brigadi. Naka je rođena u Karađorđevu u porodici revolucionara. U Petu brigadu je došla negde u martu 1944. godine i bila sekretar SKOJ-a Brigade. Vršila je ovu dužnost odgovorno i valjano. Služila je za primer i junaštvom i aktivnošću. Sa svojim skojevcima uvek i na svakom mestu, u napadu, uvek je u prvim borbenim redovima. I na odmoru i u pokretu. Tu je bila da prva priskoči kada je trebalo izvući smrtno ranjenog načelnika Štaba Svetislava Stojanovića. Mnogo je hrabrila, pomagala iznemoglim i starijim. Pre svega željna je bila znanja, tražila je i završila srednji partijski kurs. Više puta je pohvaljena ova crnooka skromna, lepa devojkica, koja je i svojoj starijoj sestri Dari bila uzor.

## U IRIGU

U toku naredna dva dana Brigada provodi odmor u Bešenovu, a prema zapovesti Štaba XXXVI divizije odlazi 9. novembra i smešta se u zapadni deo Iriga. Dan kasnije u Irig je pristigla i Treća brigada, koja je kod Iloka privremeno u sastavu VI ličke divizije, proteklih dana imala je žestoke okršaje i znatne gubitke od mnogo nadmoćnijeg neprijatelja. Ovde se smestio i Štab XXXVI divizije. Brigadama je predstojao duži period odmora, tako potrebnog, da bi se jedinice dobro sredile za pretstojeće borbe. Sve do 27. novembra Peta vojvođanska brigada se nalazi u Irigu. Boravak Brigade u ovom mestu, nakon iscrpljujućih borbi i znatnih gubitaka u poginulima i ranjenima kod Šulj-

ma i Mandelosa, značio je daleko više od običnog odmora. Redovna i dobra ishrana, zadovoljavajući smeštaj, organizovano lečenje ranjenika, te organizovan politički i svakodnevni rad, dopunjeni su nizom kulturnih priredbi. Ovakvo na okupu Brigada je i u pogledu higijenskih uslova imala zadovoljavajuće uslove. Već od prvog dana boravka, uporedo sa sređivanjem jedinica, preraspodelom naoružanja, popunom svih starešinskih mesta, opravkom odeće i obuće u radionicama, organizovano se i svestrano izvodila vojna obuka. U bataljonima su organizovani kursevi za desetare i vodnike, a u četama je vršena obuka na pušci, puškomitraljezu, automatu. Uporedo sa tim u korišćenju



*Posle teških borbi kod Mandelosa bataljoni dolaze u Irig, 8. novembar 1944.*

zaklona, kopanju rovova, u nišanjenju i pretrčavanju. Komandiri četa izvodili su čete van mesta na poljane. Tu su izvodili praktičnu obuku. Napravljen je i plan po kome je vojna obuka izvođena prepodne, a politička popodne. Pored informacija o zbivanjima na frontovima, borci su bili upoznati sa aktuelnim političkim zbivanjima. Vršena je ponovna prorada tema o odlukama AVNOJ-a i Sporazumu Tito—šubašić, jer novi borci sa ovim nisu bili upoznati.

Sada je bilo moguće da se redovno radi i održavaju sastanci ćelija KPJ i SKOJ-a. Na sastancima analiziran je i kritički ocenjen rad i zalaganje radnih vodova u dopremi hrane borcima na položajima, jer je ovde bilo mnogo slabosti. Dešavalo se ne malo puta da borci na položaju, pored svih nastojanja Štaba Brigade, ne dobiju potreban obrok redovno. Istaknuti su oni najhrabriji borci, a kritikovani svi oni koji su napustili položaje. Bilo je dosta bombaša, puškomitraljezaca, bacačlija koji su se naročito istakli i bili na licu mesta pohvaljeni od komandira četa i komandanata bataljona. Izvestan broj takvih je predložen za pohvalu i prijem u članstvo KPJ. Izvestan broj najboljih desetara i vodnika postavljen je za komandire četa, odnosno za komandire vodova. Neki najhrabriji borci upućeni su



*U Irigu je vojna i politička obuka bila svakodnevna. Borci jedne čete na vojnoj obuci sredinom novembra 1944.*

na kurseve pri štabu Brigade. Oni borci koji su savladali put od istočne Bosne kroz Crnu Goru, Srbiju i ovde kroz Srem, a koji su se posebno istakli u borbama i na tom putu, predloženi su za razna odlikovanja.

Stanovnici Iriga svesrdno su prihvatili Brigadu. Izlazili su joj ususret ne samo pozadinske vlasti, nego i građani.

Kulturno-prosvetni rad je bio svestran. Pripremala se priredba, a u Brigadi se pored nekoliko harmonika pojavila i jedna violina. Tako je priredba mogla da počne. Najpre su priredbe izvođene po bataljonima. »Vrabac« je bio omiljena tačka. Bilo je u njemu svega i svačega, ali sa puno duha i šale. Na kraju je takva jedna priredba održana za ceo sastav Brigade, a onda i za građane dela grada gde su bili smešteni bataljoni Brigade.

U Štabu Brigade je održano više sastanaka sa štabovima bataljona. Ponajviše o minulim borbama, o slabostima i zadacima koje s tim u vezi treba izvršiti. Osnovno je bilo da su se sada borci susreli, a to će biti i ubuduće, sa neprijateljem koji gubi rat i želi da se izvuče iz naše zemlje. Pošto je ugrožen, njegov otpor je tako žilav i uporan u odbrani pojedinih mesta i linija koje je zaposeo. Zadatak nemačke komande je bio da se uporno brani na jednoj liniji, dok se ona druga iza nje ne posedne za odbranu. S druge strane, naše brigade, pa ni Peta, nisu do tada vodile frontalne borbe, a još manje rovovske, nisu naučile da se u njima brane. Zato je bio veliki problem zadržati se u rovu, prikovati puškomitraljesce i borce za zaklon i rov, jer oni to nisu u dotadašnjim borbama naučili. Otuda i veći gubici. I pretrčavanje sa jedne tačke do drugu i pokret napred puzanjem nisu išli, pa su gubici bili tim veći. Zato je bilo potrebno da u vojnoj obuci sve to se nauči i da se u idućim borbama izbegnu veći gubici. Borci su zato poučavani u pravljenju i korišćenju zaklona, u snalažljivosti, u puzanju i pretrčavanju i u dobrom nišanjenju. Poklonjena je posebna pažnja higijeni i parenju, brijanju, šišanju. Vaši su bile potpuno iskorenjene i nisu bili pratiodci boraca. Borci su košuljama i čarapama bili bolje snabdeveni. Za 23. novembar bila je najavljena smotra cele Divizije. S tim u vezi štabovi bataljona su se angažovali tako da bi njihovi borci što bolje izgledali, a bataljon u celini. Mnogo su bile angažovane drugarice u bataljonima, a i omladina mesta, kako u pranju odela i veša, kipljenju, tako i u šišanju, u šivenju oznaka, dugmadi i petokrakih zvezda na kapama.

Dana 23. novembar, četvrtak, sunčano i za ovo vreme godine prilično toplo vreme. Na fudbalskom igralištu pokraj Iriga postrojile su se brigade XXXVI divizije. Sve je

bilo veselo i brigade dolaze sa pesmom i muzikom. Na zbornom mestu prikupio se i narod da uveliča ovu svečanost. Prisustvuju i predstavnici jedinice Crvene armije. Tu je komandant Korpusa Danilo Lekić, koji sa komandantom XXXVI divizije Dušanom Vukasovićem obilazi stroj i vrši smotru divizije. Odmah potom uputio je prigodne reči i govorio o situaciji i predstojećim zadacima koji će se postaviti pred Diviziju. Potom je lično podelio odlikovanja borcima i rukovodiocima Divizije. To su ovog puta bila odlikovanja za hrabrost. Veći broj boraca i starešina primio je ovoga dana takva odlikovanja. Desilo se da neki od boraca ili starešina budu zaboravljeni i nisu dobili odlikovanja. Štab Divizije je to uočio i obećao da u narednom predlaganju svi oni koji zaslužuju odlikovanja biti predloženi. Na ručku, nakon kojeg je bila okupljena cela Brigada, pevalo se, veselilo. Nije bilo ograničenja, pa su borci išli slobodno u grad, a neki su dobili odobrenje da posete svoje roditelje ili rođake u selima blizu Iriga. Tih dana veći broj boraca koji su se u toku 7. novembra pogubili kod Mandelosa, vraćali su se u Brigadu. U bataljone se vratio i veći broj boraca koji su u prethodnim borbama bili lakše ranjeni. Čak iz divizijske bolnice dolazili su pojedini borci da bi se uključili u Brigadu. Popodne nakon ručka svi su se okupili ponovo na fudbalskom igralištu. Ođigrana je utakmica između XXXVI divizije i Dvanaestog korpusa. Naveče je održana velika priredba u omladinskom domu, a pripremila ju je kulturno-prosvetna ekipa Divizije. Sledećeg dana Peta brigada je primila izvestan broj novih boraca, pa je formirala po bataljonima četvrte čete. Formiranje četvrtih četa izvršeno je na taj način što je svaka četa bataljona iz svog sastava dala po jednu desetinu sa potrebnim naoružanjem. Peta brigada je 26. novembra uoči pokreta sa ovog prostora imala u svom sastavu 1.289 boraca od kojih 105 drugarica. Bila je popunjena sa svim starešinskim kadrom. Pošto je iz Brigade otišao Arsa Kovačević šef obaveštajne službe, to je na njegovo mesto postavljen Đorđe Kopljić dotada komandir čete. Rukovodilac SKOJ-a u Brigadi postala je Leposava Krnješevac Meri.

Štab Brigade održao je sa komandantima bataljona, zamenicima i sa komandirima svih četa sastanak. Bilo je reči o predstojećem maršu na koji Brigada u sastavu



XXXVI divizije kreće već sutradan ujutru. Odlaskom Pete brigade iz Srema, završava se njen jednomesečni boravak i period borbe za oslobođenje Srema. Boraveći od 20. oktobra, kada je prešla Savu i stupila na tie Srema, ona je u nekoliko navrata vodila teške i iscrpljujuće borbe. Bilo je to kod Putinaca, Rume, kod Šuljma i Mandelosa. Za to vreme u ovim borbama imala je 272 borca i starešine izbačenih iz stroja. Poginulo je 76 a 196 je bilo ranjeno. U isto vreme, ona je neprijatelju nanela gubitke od 362 vojnika izbačena iz stroja. Od toga 162 poginula, i zaplenila veću količinu ratne spreme. Samo u borbama kod Mandelosa od 3. do 7. novembra, Brigada je imala 42 poginula i 150 ranjenog borca. Vodila je manje-više frontalnu borbu sa sastavom koji nije bio naviknut na ovakav način borbe. Pored toga, neprijatelj je bio toliko uporan, žilavo i žestoko se branio, pa su i gubici Brigade bili ovako veliki.

#### FORSIRANJE DUNAVA I NAPAD PETE BRIGADE NA VUKOVAR

Peta brigada je 27. novembra izvršila pokret iz Iriga, i preko Venca, Kamenice i Petrovaradina stigla u Novi Sad, pošto je skelom prešla Dunav. Tu u Novom Sadu je prenoćila, a sutradan nastavila pokret do prostora Karavukovo—Bač—Novo Selo—Vajska. Imala je zadatak da se postavi na levu obalu Dunava i kontroliše ovu obalu od mogućih neprijateljskih ispada. Prvi bataljon je došao do Novog sela, tu se smestio, a jednu četvu postavio na nasip leve obale Dunava. Treći bataljon je došao do Karavukova, isturivši jednu četvu u rejon Daljskog rita, gde je takođe zaposeo položaje na nasipu. Četvrti bataljon se smestio u s-Vajska, dok je 5. ostao u selu Baču. U ovom rasporedu Brigada je ostala i naredna tri dana, sa izvesnim pomeranjem bataljona. Tako je 4. bataljon došao u rejon Bođanskog rita, a 1. bataljon se pomerio na Dunav, prema Borovu i Vukovaru.

Tih prohladnih dana koji su prethodili napadu na Vukovar, snage Trećeg ukrajinskog fronta sa divizijama Glavnog štaba Vojvodine u snažnom naletu razbile su neprijatelja u južnoj Mađarskoj i Baranji, zauzele Mohač i Pečuj

i ovladale desnom obalom Drave od granice do njenog ušća u Dunav. Kod Batine je 9. novembra 1944. završena »Batinska operacija« koja je počela forsiranjem 51. divizije i jedinica Crvene armije Dunava kod Batine i Apatina, a završila se uništenjem neprijateljskih snaga u međurečju Dunava i Drave i oslobođenjem Baranje.

Južno od Save XXVIII divizija je forsirala Drinu, razbila neprijatelja u istočnoj Bosni, zauzela Janju i Bijeljinu i zajedno sa divizijama Trećeg korpusa nastavila potiskivanje neprijateljskih snaga ka Brčkom.

Uspesi ovih snaga doveli su neprijatelja u vrlo težak položaj u tom rejonu. Njegova operaciona zona sve se više smanjivala, što je slabilo mogućnost manevra i izvlačenja neprijateljskih snaga uskim koridorom preko Save ka Vinkovcima i dalje na zapad. Svestan težine položaja ovih i ostalih snaga koje su se izvlačile kroz Bosnu na sever i zapad, neprijatelj je morao da u međurečju Dunava i Save po svaku cenu spreči prodor divizije NOV i Crvene armije na zapad i obezbedi za sebe puteve Sremska Rača—Vinkovci i Brčko—Vinkovci. Zato je nemačka komanda Jugoistoka već 12. novembra za odbranu položaja u Sremu reorganizovala svoje snage i formirala korpusnu grupu »Kibler« na čelu sa generalom Josefom Kiblerom. On je odmah na tzv. Crvenu liniju koja je prolazila od Martinaca preko Erdevika i Ljube do Iloka, postavio 118. lovačku diviziju sa preko 20.000 vojnika i više od 200 artiljerijskih cevi.

Ovde su se utvrdili podigavši niz drvenih, drveno-zemljanih bunkera, postavili minska polja i guste redove bodljikave žice, kao i druge prepreke. Zaposedanjem odbranbenih linija u ovom međurečju, neprijatelj je pored 118. divizije imao i 264. nemačku diviziju, 5. i 8. pukovnicu domobrana, dva ustaška bataljona i niz posadnih jedinica.

Za vreme boravka u Beogradu komandant Trećeg ukrajinskog fronta maršal Tolbuhin dogovorio se da početkom decembra jedinice I proleterskog korpusa i 68. streljačkog korpusa Crvene armije pređu u ofanzivu, probiju neprijateljsku odbranu na »Crvenoj liniji« i produže nadiranje prema Vinkovcima odnosno Osijeku.

Vrhovni komandant naredio je I proleterskom korpusu da u sadejstvu sa jedinicama Crvene armije probije

ovu neprijateljsku odbranu, razbije njegove snage i dostigne liniju Šamac—Vinkovci—Osijek. Plan za decembarsku ofanzivu usaglasili su komandant I proleterskog korpusa Peko Dapčević i komandant 68. streljačkog korpusa Crvene armije general Nikolaj Škodunovič sa svojim štabovima. Planom je bilo predviđeno da ofanziva počne 3. decembra ujutru.

Na desnom krilu I proleterskog korpusa duž desne obale Dunava na pravcu prema Vukovaru i Osijeku predviđeno je dejstvo 52. streljačke divizije Crvene armije, pojačano artiljerijom i uz sadejstvo sa XXXVI divizijom. U ovoj situaciji Glavni štab Vojvodine je naredio svojim divizijama da preuzmu deo fronta na levoj obali Drave od Zalata do ušća Drave u Dunav i levoj obali Dunava od Apatina do Bačke Palanke. Štab XXXVI divizije je imao u dogovoru sa komandom Dunavske rečne flotile da pripremi dva desanta u pozadinu neprijatelja, jedan sa Trećom brigadom kod Opatovca i drugi sa Petom brigadom u Vukovar. Oba desanta pored brigada XXXVI divizije treba da imaju i odgovarajuće jedinice Crvene armije.

Trećeg decembra ujutru po završetku artiljerijske pripreme front se ustalasio i otpočeo je silovit napad na čitavom Sremskom frontu. Nastao je pravi pakao od vatre automatskog oružja, i eksplozija ručnih bombi, granata, mina koje su treštale na sve strane. Jedinice I proleterskog korpusa probijale su se nailazeći na vrlo jak i žestok otpor neprijatelja. Na desnom krilu Sovjetska 52. divizija bila je prikovana ispred položaja nemačkih snaga, tako isto gotovo sve brigade I proleterskog korpusa našle su se prikovane ispred nemačke utvrđene linije.

Odlučeno je da se u pozadinu fronta kod Opatovca iskrcava jedan jugoslovensko-sovjetski desant u noći 3/4. decembra. Pored Treće vojvođanske brigade u sastav desanta ušli su 305. samostalni bataljon mornaričke pešadije Crvene armije, kao prednji odredi desanta. Drugi ešalon desanta, pored Treće brigade, činili su delovi 1. gardijskog utvrđenog rejona. Artiljerijsku podršku desanta obezbeđivao je odred od pet minobacačkih čamaca, artiljerijska grupa 68. korpusa i artiljerija 1. gardijskog utvrđenog rejona. Komandu nad desantnim snagama zadržao je viceadmiral Sergej Gorškov, komandant Dunavske rečne flotile. Forsi-

ranje Dunava od strane Treće vojvodanske brigade izvršeno je noću 3/4. decembra sa devet motornih čamaca druge brigade rečnih brodova Dunavske rečne flotile. Iskrcavanje desanta dva km nizvodno od Opatovca na okuci Dunava između Opatovca i Mohova, iznenadilo je neprijatelja i u njegove redove unelo pometnju. Do 4. decembra ujutru desantne jedinice su proširile mostobran na 3 km širine i 2 po dubine. Istovremeno upućen je jedan manji desant sovjetskih jedinica iz čete mornaričke pešadije u rečno pristanište u Iloku. Iskrcavanje desanta olakšalo je sovjetskoj 54. diviziji da u napadu na neprijateljske snage u Iloku zauzme ovo mesto. Istovremeno u ponovljenom jurišu boraca I proleterskog korpusa 4. decembra neprijateljski otpor je savladan i »Crvena linija« probijena, pa su jedinice ovog korpusa i 52. divizija Crvene armije, sutradan prešle u gonjenje. U međuvremenu Treća vojvodanska brigada je zauzela Mohovo, Šarengrad i Opatovac, a u toku 6. decembra, pošto je prebacila i ostala dva bataljona, prešla u napad na neprijateljske snage koje su uporno branile cestu Tovarnik—Sotin. Neprijatelj je u međuvremenu privukao ovde nove snage i otpočeo žestok protivnapad na položaje Treće brigade i jedinice 52. divizije Crvene armije u visini linije Lovaš—Sotin. Ovi protivnapadi uzdrmali su položaje Treće brigade i ugrozile snage koje su se ovde nalazile. Komandant i pol. komesar Treće vojvodanske brigade ušli su u streljački stroj da ohrabre borce, dok su artiljerci Crvene armije sa protivtenkovskim oružjima stajali na svojim položajima i niko nije krenuo nazad i pored toga što su se na desant usmerili i tenkovi. Konačno je napad neprijatelja odbijen. Tog 6. decembra i sutradan na celom frontu vodile su se vrlo žestoke borbe, dok su borci I proleterskog korpusa i borci 52. divizije Crvene armije, krčili sebi put korak po korak. Sedmog decembra pao je u njihove ruke Tovarnik, pa je otpočelo gonjenje prema Oroliku. Neprijatelj je odstupio na svoju jako utvrđenu liniju Sotin—fierak—Orolile—Privlaka—Otok. Ovde se žestoko branio i uspeo da zadrži napad snaga I proleterskog korpusa i sovjetske divizije.

Komandant Trećeg ukrajinskog fronta je 6. decembra naredio Štabu 68. korpusa i Dunavskoj rečnoj flotili da u sporazumu sa I proleterskim korpusom i Glavnim štabom

NOV Vojvodine iskrcaju drugi desant u Vukovar. Komanda Dunavske rečne flotile je odlučila da taj zadatak izvrši 7/8. decembra iskrcavanjem desanta u kome su se nalazili Peta vojvođanska brigada, 305. bataljon mornaričke pešadije i 8. samostalni artiljerijsko-mitraljeski bataljon 1. gardijskog utvrđenog rejona.

Front Prvog armijskog korpusa se kroz žestoke okršaje i dobro pripremljenu odbranu neprijatelja ipak pomerao napred. Sedmog decembra snage Prvog proleterskog korpusa su izbile na liniju Ilača—drum između Tovarnika i Sotina—Sremski čakovci—Tompojevci—Mikluševci—Šid i tu zadržane.

Peta vojvođanska brigada XXXVI divizije, nalazila se početkom decembra sa glavninom snaga na položajima na levoj obali Dunava od Krečareve mlake do Kramarišća. Prema ranije dobijenom zadatku od štaba XXXVI divizije, ona je vršila obezbeđenje leve obale Dunava i pripremala se za prebacivanje preko Dunava i napad na Vukovar. Jedan njen bataljon sa intendanturom i sanitetom Brigade nalazio se u s. Vajska, ali je u toku 7. decembra vršio pomeranje u pravcu Dunavskog rita prema Vukovaru. Dan pre toga Brigada je dobila kompletno sovjetsko naoružanje za celu Brigadu, i to: 450 automata, 130 puškomitraljeza, 30 protivtenkovskih pušaka, 50 poluautomatskih pušaka, 20 bacača lakih i teških, izvestan broj snajperki i drugog. Bataljoni su imali pune ruke posla da prihvate ovo naoružanje, jer su pored pušaka i puškomitraljeza dobili teške mitraljeze »maksim«, protivtenkovske puške lake i teške bacače i puške snajperke. Sve je to trebalo očistiti, podmazati i odmah otpočeti sa obukom boraca. Posle iscrpljujućih i teških borbi kod Mandelosa i znatnih gubitaka koje je u toj borbi imala, Brigada se dobro odmorila u Irigu, gde je boravila duže vreme. Dolaskom na ovu prostoriju, nastavila je odmor i sređivanje pa je bila potpuno spremna za izvršenje novih zadataka. Ona je ovih dana imala u svom sastavu 1.184 borca i 102 drugarice. U ovom sastavu ona je i krenula preko Dunava. Tako je Brigada intenzivnim radom na moralno-političkom planu, angažovanjem starešina, komunista i skojevaca, uspela u svakom pogledu da se dobro pripremi.

Prisustvo jedinica Crvene armije delovalo je ne samo u moralnom smislu, već je zajednički boravak značio svakodnevni rad za vojno-stručno obučavanje za predstojeća dejstva. Naročito je ovaj rad bio intenzivan pre forsiranja Dunava. Pošto su dobili sovjetsko naoružanje, bataljoni su razvili po četama i bataljonima obuku radi upoznavanja sa ovim naoružanjem. Prvi put su se susreli sa puškama snajperkama, pa se odmah javio veći broj boraca skojevaca za rukovanje ovim puškama. Odabrani su oni borci koji su se ranije pokazali kao dobri i staloženi nišandžije.

Stanovnici sela u kojima su boravili borci Brigade, prijateljski su prihvatili naše jedinice. Kroz kulturne priredbe i kroz svakodnevni kontakt pokazali su svoju odanost uvek da pomognu u svakoj prilici. Komandant Brigade Pajo Kapičić seća se tih dana i govori:

Sa druge strane prostranog Dunava nazirao se Vukovar—grad koji je za mene mnogo značio. Za njega sam saznao još u ranoj mladosti ne samo u gimnazijskoj klupi kroz predmet geografije, već i u naprednom pokretu, družeći se sa naprednim srednjoškolcima. Učili smo ilegalno o Vukovarskom kongresu 1920. godine. Znao sam da je na tom kongresu Partija dobila ime Komunistička partija Jugoslavije. Sedeći na obali Dunava, želeo sam ući u taj grad. Ta želja se prenosila na sve borce i starešine naše brigade i evo došao je dan kada se odlukom pretpostavljene komande Peta vojvodanska brigada upućuje preko Dunava u napad na Vukovar.

Ova odluka je bila posledica nužnosti sadejstva sa snagama u međurečju na Sremskom frontu, koje u nekoliko pokušaja nisu mogle probiti neprijateljsku odbranu. Ta nužnost je bila još izraženija u odnosu na snagu Treće brigade i jedinica Crvene armije, koje su teško odolevale neprijateljskom napadu od pravca Lovša i Sotina.

Zapovešću<sup>4</sup> Štaba Brigade bilo je predviđeno da se prelazak preko Dunava izvrši 6. decembra uveče. Međutim, prelazak je pomeren za 7. decembar uveče. Naredenjem Štaba Brigade od 6. decembra, štabovima bataljona

<sup>4</sup> *Zbornik NOR*, tom. I, knj. 10, dok. 115, str. 373—376; Arhiv VII, k. 1244, br. reg. 17/2.

i prištapskim jedinicama za forsiranje Dunava i napad na Vukovar stoji: da je situacija kod Prvog korpusa takva da su njegove snage zastale pred čvrstom neprijateljskom odbranom. Kod Treće brigade, koja se prebacila preko Dunava i zauzela Opatovac i Mohovo, neprijatelj je pružio žestok otpor i sada vrši vrlo žestoke protivnapade.

Pred Petom brigadom u rejonu Vukovara nalazi se do 300 neprijateljskih vojnika, a u Borovu manji neprijateljski garnizon, do 100 vojnika, a tako i u Sotinu. Zadatak je Brigade da izvrši forsiranje Dunava u zajednici sa 8. samostalnim artiljerijsko-mitraljeskim bataljonom i 305. bataljonom mornaričke pešadije Dunavske flotile Crvene armije, da zauzme Vukovar i zatvori sve pravce koji vode ka Vukovaru, kako bi na taj način sprečila svaku intervenciju bilo od pravca Osijeka ili Vinkovaca, a sa druge strane sprečila odstupanje neprijateljskih snaga preko Vukovara. U vezi sa ovim 4. bataljon će najkasnije do 17 časova 6. decembra prebaciti se na okuku Dunava severno od Vukovara. Tu će se povezati sa 4. četom bataljona Crvene armije i sa njom izvršiti sve pripreme, tako da na dato naređenje bude spreman odmah za prebacivanje. Prvo će se prebaciti bataljon ruske mornarice, koji ima zadatak da izbije kod ušća reke Vuke, a potom prodre i cestom koja vodi za Sotin, sve do izlaska iz grada. Po prelasku ovog bataljona prebaciće se 4. bataljon Brigade, zajedno sa 4. četom bataljona Crvene armije. Po iskrcavanju, oni će krenuti uz reku i postaviti se na liniji obala Dunava—88.——Lužac i okuka reke Vuke do Dobra Voda. Po izbijanju na taj sektor, bataljon će organizovati i zaposesti položaj sa zadatkom da ne dozvoli ni po koju cenu prodor od pravca Osijeka ili Vinkovaca. Treći bataljon će se ti toku dana prikupiti kod okuke Dunava u rejonu Borovskog rita, gde će se povezati sa prvom četom bataljona Crvene armije i po prelasku 4. bataljona preći Dunav, iskrcati se kod okuke Vuke, tu zaposesti položaj sve do ceste koja izvodi iz Vukovara za Petrovce. Zajedno sa četom Crvene armije postaviti se ispred železničke pruge na najpogodnije položaje. Peti bataljon najkasnije do 17. časova ima da stigne u blizinu okuke Dunava (u rejonu ove okuke izgrađeno je ukrcno mesto i ovde se vrši ukrcavanje u sovjetske monitore). Bataljon će se ovde povezati sa 3. četom bataljona Crvene

armije i prelazi Dunav iza 3. bataljona. Po prelasku zaposede železničku prugu i cestu koja dolazi iz pravca Petrovca. Prvi bataljon Brigade i 2. četa bataljona Crvene armije nalaziće se pozadi i prebaciće se preko Dunava posle 5. bataljona. Ovaj bataljon služi kao brigadna rezerva. Mrak je bio sve gušći, ispunjen oduševljenjem boraca Brigade i zadatkom koji im je poveren. Uz obalu Dunava, na ukrcnom mestu, njihali su se borbeni čamci sovjetske rečne flotile u očekivanju da počne ukrcavanje, da prenesu najpre sovjetske vojnike, a potom i bataljone Pete brigade. U prohladnoj noći, napetost je sve više rasla, sve do 23 časa, kada je dato naređenje da se prvi talas, sastavljen od mornaričke pešadije Crvene armije, ukrca i pođe na zadatak. Trebalo je stvoriti mostobran za iskrcavanje sledećih talasa. Jedan za drugim formirali su se borbeni talasi za prelazak Dunava. U 1. i 2. talasu se osim bataljona sovjetskih mornaričkih pešadijaca, nalazio i 4. bataljon Brigade, sa jednom četom 8. artiljerijsko-mitraljeskom bataljonom crvenoarmejaca. Prvo je sa svojom 4. četom prešao Stojan Knežević. To je bilo veliko priznanje njemu lično, za do tada ispoljenu hrabrost, odlično vođenje čete i ispoljenu vojničku disciplinu. Stojan je to poverenje opravdao, borio se svojom »četom proletera«, kako ju je nazvao sve dok nije bio ranjen. Još na prilazima obali neprijatelj je otvorio žestoku vatru i na samoj obali pružio žilav otpor. Posle kraće borbe, pod snežnim naletom 1. čete 4. bataljona i čete mornaričke pešadije Crvene armije neprijatelj je bio razbijen i proteran sa obale Dunava i sa ceste koja od Trpinje vodi za Vukovar. Neprijatelj je odbačen do železničke pruge i dalje od pruge do mosta na reci Vuki. Time je bio stvoren mostobran za prebacivanje ostalih bataljona Brigade. Odmah iza ostalih delova 4. bataljona, prebacio se 3. bataljon, zatim 5, svaki sa po jednom četom crvenoarmejaca. Po iskrcavanju naših snaga, znatno je oslabio pritisak neprijatelja na frontu prema Trećoj brigadi. Naime, neprijatelj je ocenio da je iskrcavanjem Pete brigade i delova Crvene armije znatno ugrožena njegova pozicija, jer je Vukovar za njega bio vrlo važan kao raskrsnica puteva za nesmetano povlačenje u pravcu zapada. Neprijatelj je ubrzo prikupio raspoložive rezerve i pojačao odbranu grada. Tako i pored veoma snažnih, upornih napada naših ba-



taljona i sovjetskih boraca, bataljoni nisu uspeli da znatnije prošire prostor ispred železničke stanice, pa su u levo ostali na položajima ispred ceste i ispred mosta na reci Vuki a 3. i 1. bataljon, koji su pošli u desno, uspeli su da se probiju pored pilane u blizinu raskrsnice puteva za Vinkovce. Neprijatelj je bio dobro organizovan, a povukao se odmah u snažna utvrđenja na desnoj obali Vuke. Uspeo je da zadrži most na reci Vuki i da za izvesno vreme potisne snage 4. bataljona pošto je zauzeo nasip i železničlcu stanicu. Svi bataljoni Brigade po naređenju komandanta Brigade prešli su u aktivnu odbranu.

Na pravcu Vukovara, ispred železničke pruge, položaje su držali 4. i 5. bataljon, zajedno sa četama crvenoarmejaca, dok su pravac od Osijeka i Vinkovaca zatvarali 1. i 3. bataljon, takođe sa po jednom četom crvenoarmejaca u visini fabrike obuče »Bata« u Borovu. Tako su se celokupne snage četiri bataljona Pete brigade i dva bataljona Crvene armije našli na uzanom prostoru od fabrike »Bata« do železničke stanice i kraka železničke pruge od Vuke do Duna.

Na tako kratkom i uzanom rejonu našlo se više od 2.000 boraca Brigade i sovjetskih vojnika sa devet artiljerijskih protivkolskih topova. Štab Brigade bio je na okupu, i to komandant Brigade Pavle Kaiptić, politički komesar Esad Cerić, zamenik komandanta Dušan Rapajić, zamenik komesara Nikola Đukić Šuca i načelnik Štaba Petar Vladisljević. štab bataljona koji je bio na pravcu prema Vukovaru imao je sastav: komandant Svetislav Ninković Cveja, sa političkim komesarom Nikolom Mraovićem. Peti bataljon sa komandantom Zdravkom Mirčetićem Čigom i političkim komesarom Predragom Gavrilovićem. Komandant 1. bataljona, na pravcu prema Borovu bio je Branko Jović Sepika, a politički komesar Sava Čobanović Belja; komandant 3. bataljona bio je Sima Mirković, zamenik Marko Bugarski, a komesar Aco Lalošević. Na čelu jedinica Crvene armije nalazio se gardijski potpukovnik Viktor Maričev. Ceo teren na kome su se nalazile jedinice Brigade i Crvene armije prerastao je u roveve i odbrambeni sistem.

Narastanje neprijateljskih snaga od pravca Vinkovaca i iz Vukovara, podržanih snažnom artiljerijskom vatrom i mnogobrojnim tenkovima, uslovio je i jedini mogući na-

čin, a to je prelazak u aktivnu odbranu. Promenljivo oblačno vreme već nekoliko dana i, zemljište isušeno jer tih dana nije bilo kiše, omogućili su nemačkim tenkovima da koriste ne samo cestu — prelazili su preko njiva. Most na Vuki kod Nuštra nije mogao biti porušen jer su prilaz prema njemu štitile jake neprijateljske snage. No, u svakom slučaju, rejon koji su posele jedinice Brigade i Crvene armije mogao je da pruži žilav i žestok otpor neprijatelju. U toku 8. decembra stalno su pristizala pojačanja od Vinkovaca i Osijeka, kako u pešadiji, tako u artiljeriji i tenkovima. Ceo dan je bio ispunjen stalnim napadima neprijatelja uz podršku artiljerije i tenkova. Samo u toku ovoga dana bilo je više od tridesetak napada bez obzira na gubitke koje je neprijatelj trpeo. Borci Pete brigade i borci Crvene armije pružili su žestok, izvanredan otpor. Ni stopu zemljišta nisu napuštali i pored neprijateljskih nadmoćnijih snaga i tenkova koji su predvodili napade.

Protivtenkovski topovi u rukama sovjetskih artiljera i portivkolske puške u rukama nišandžija Brigade uništavali su tenk za tenkom. Do pada mraka pogođeno je i izbačeno iz stroja osam nemačkih tenkova; grmljavina topova i štektaje mitraljeza duž celog fronta zaglušivali su uši. Pojedini delovi zemljišta bili su gotovo preorani od neprijateljskih granata. Pramenovi vatre i dima obavijali su neprijateljske tenkove. Neprijateljske granate raznosile su pojedina mitraljeska gnezda i odeljenja. Ta ispražnjena mitraljeska gnezda bila su odmah popunjena novim. U blizini komandnog mesta raznesena je od neprijateljske granate cela jedna posada sovjetskog protivoklopnog topa. Pojedine čete prelazile su u protivnapad na mestima gde je pretila opasnost neprijateljskog proboja. Juriš za jurišom se smenjivao. Nastao je takav krkljanac čelika i vatre, da ni najstariji vojnici Crvene armije do tada to nisu doživljavali. Upravo ova jedinica je učestvovala u borbi u Staljingradu i prevalila toliki put da bi uzela učešće u jednom novom, istina manjem okršaju, kao i u Staljingradu, kako je to ocenio komandant ove sovjetske jedinice. I građani onog dela Vukovara koji se našao iza naših položaja pružali su znatnu pomoć, a naročito u lečenju naših ranjenika. Donosili su platno, previjali ranjenike i bili spremni da pruže svaku drugu pomoć. Sve je bilo ujedi-

njeno u pružanju energičnog otpora. To je i omogućilo da se neprijatelju pruži čvrst i energičan otpor. Borci Pêtc brigade su izdržali ovoga dana bezbroj neprijateljskih napada, podržani minobacačkom i artiljerijskom vatrom, koristeći stečeno znanje i iskustvo i novo sovjetsko naoružanje i svoju hrabrost. Borbe su na pojedinim mestima dobijale takvu žestinu da je dolazilo i do gušanja i do borbe prsa u prsa.

Ovoga dana na položajima 4. bataljona u predvečerje je bilo mirno. Komandant bataljona obilazio je svakog svog borca na položaju i vratio se na mesto gde je bio Štab bataljona. To je bio jedan magacin sa velikom halom u blizini železničke stanice. Tu u toku razgovora ispred ovog magacina, najednom je eksplodirala granata. Ranjen je bio komandant bataljona, a ostalim članovima Štaba bataljona granata nije naškodila. Ovako ranjen Cveja Ninković nije hteo da ide u brigadni sanitet, nije mogao da napusti, kako on kaže, svoj bataljon, a rane će već zarasti. Ostao je na položaju toga i idućeg dana i zajedno se sa bataljonom povukao na drugu stranu Dunava. To isto učinio je i njegov zamenik Džernal Bukvić, koji je kao i Cvejo do tada ranjavan više puta. Ostao je sa bataljonom na položaju. četvrti bataljon bio je u toku dana dosta proređen. Od neprijateljske artiljerijske vatre, od tenkovskih granata imao je znatne gubitke. Komandant Brigade odlučio je da bataljon povuče iz borbe i da uvede 5. bataljon, koji je bio odmoran. Međutim, komandant 4. bataljona zatražio je da bataljon još u toku noći ostane na položaju, pa da se u toku idućeg dana, ukoliko se ukaže za to potreba, izvrši smena. Komandant Brigade se složio sa ovim predlogom i bataljon je ostao na položaju u toku noći i idućeg dana do 13 časova.

Mostobran je bio vrlo plitak. Korpusna grupa »Kibler« poučena iskustvom iz borbi protiv prvog desanta kod Opatovca, tada se odlučio na sve ili ništa. Izvlačeći poslednje rezerve sa Sremskog fronta ona ih je ubacivala u borbu težeći da već obrazovani mostobran likvidira. Na mostobranu je bilo kao u paklu, ali neprijatelj nije mogao da ga likvidira. Tada ubacuje jedan ojačani nemački puk, koji je tek pristigao iz doline Drine, a i pukovnik Kibler došao je da na licu mesta upravlja svojim jedinicama. U zoru 9.

decembra, nakon uraganske artiljerijske vatre i uz podršku tenkova prelazi u opšti napad. Razvila se žestoka, bliska vatra u kojoj su obostrano ginuli borci i starešine, uništavani topovi i tenkovi. Pa ipak neprijatelj nije uspeo.

Komandant Brigade pošao je na komandno mesto. Dan je sve više izmicao kada je neprijatelj izvršio snažan napad duž železničke pruge prema železničkoj stanici. Komandant Brigade je procenio da bi on u slučaju prodora mogao potpuno razbiti odbrambeni sistem na tom pravcu. Mogao je da se probije cestom prema snagama koje su vodile borbu na suprotnom pravcu, s njima se spoji i počne uništenje snaga bataljona koje su i onako bile znatno oslabljene. Tada je komandant Brigade naredio da u borbu uđe 5. bataljon, s tim da posedne položaje 4. bataljona. Sam se stavio na čelo 5. bataljona, koji je odmah trebalo po posedanju položaja da izvrši juriš na neprijateljske položaje. Komandant bataljona Zdravko Mirčetić Ciga je poveo bataljon obalom Vuke, između kuća. Juriš je bio silovit. Vatra obostrana uraganska. Neprijatelj nije uspeo da zadrži ovako silovit juriš. Pucajući iz pušaka i automatskog oružja, samo malo u pognutom stavu, komandiri četa su vodili čete u nezadrživ napad. Neprijateljski napad je razbijen. U ovoj borbi bio je Ciga teško ranjen. Nije bilo vremena da ga bolničarke previju. Umro je na njihovim rukama. Tako je iz 5. brigade otišao još jedan njegov omiljeni starešina, Sremac iz Belegiša, veseo i uvek raspoložen. Kao komandant ozbiljan, odmeren i bez pogovora izvršavao naređenja pretpostavljenih. Borce je razumeo, njihove teškoće, njihove probleme, ali je tražio strogo poštovanje naređenja, disciplinovano izvršavanje postavljenih zadataka.

Sa ne manjom žestinom, hrabrošću i požrtvovanjem tukli su se borci 1. i 3. bataljona na položajima od Borova i raskrsnici puteva od pravca Vinkovaca. Oni su odbijali bezbroj juriša nemačkih vojnika podržanih tenkovima. Bombaši su protivtenkovskim bombama i nišandžije na protutenkovskim puškama uspevali da onespobu više tenkova, da odvoje pešadiju i da neprijatelju nanesu velike gubitke. Ispoljili su visok stepen junaštva i odgovornosti i lične hrabrosti počev od boraca pa do komandanta bataljona. Mnogi od njih su poginuli ili jednom, pa i više puta ranjeni u toku ove borbe.

Na izmaku dana 9. decembra na celom frontu je došlo do zatišja. Borci su stajali u rovovima, a ranjenici na obali Dunava u očekivanju da pređu na drugu obalu. Brigada je imala velike gubitke. Bilo je 161 poginulih, a 320 je ranjeno. Među većim brojem poginulih u Vukovaru, pominjemo samo neke: Cveja Kovačević, Dragoljub Filipović, Mirko Slavujković, Milosav Vujić, Đorđe Orlović, svi vodnici, zamenik komandira čete Rajko Nikolić, komesar čete Silvester Katić, komandant bataijona Zdravko Mirčetić, pol. delegati voda Košta Ljubinković, Sava Uvalić, bolničarke Darinka Marković, Tina Stojković i Vida Kovačević, te borci i desetari: Miloš Bogdanović, Dušan Jarić, Andrija Žakić, Stefan Domani, Dragić Obrenović, Dragoljub Aleksić, Sava Domanović, Radivoje Lekić, Krsto Hristov, Janko Šikara, Misa Cindrić, Franja Sarić, Gorčilo Dostato, Stevan Bešinski, Nikola Tontić, Vladimir Rađenović, i dr. Među ranjenima bili su: Jovan Budimčić, zamenik komesara čete i Obrad Čolić, zamenik komesara čete, Stevan Janković, komesar čete, Stojan Knežević, komandir čete, Svetislav Ninković, komandant bataljona, Slavko Radak, komesar čete, Ilija Đukić komandir čete, Ljubo Mirčetić, komesar čete, Ilija Draškov, komesar čete, Todor Tresiglavić, komesar čete, Stevan Popović, Jovan Novaković, Živko Blažić i Stevan Šipun, komandiri četa, te vodnici Aco Nekić, Milovan Jeremić, Lazar Vukadinović, Miloš Stefanović, komandiri vodova, te Aleksa Živanović, Đorđe Mizić, Mitar Skorupan, Nikola Rašula, Jano Nedeljicki, Dušan Vrhovac, Slavko Obreški, Petar Mušicki, Josip Kracevski, Franjo Urban, Dragutin Đukanović, Milorad Mirković, Dragutin Kahapski, Ivo Perušina, i drugi. Gubici Crvene armije takođe su bili znatni. No neprijatelj je prema realnoj proceni Štaba Brigade imao mnogo veće gubitke. Oko 470 mrtvih, preko 650 ranjenih i 22 zarobljena.<sup>5</sup> Uništeno je 21 tenk, samo ispred položaja 1. bataljona uništena su četiri tenka. Ovde je u borbama sa našim snagama bila pored ostalih sa nekim delovima i 13. SS divizija. Ista ona sa kojom je Peta brigada imala teške okršaje u istočnoj Bosni. Na kraju, uništen je i poslednji protivoklopni top crvenoarmejski. Po padu mraka, naišla je jedna

<sup>5</sup> Zbornik NOR, tom. I, knj. 10, dok. 145, str. 508.

*kolona* tenkova i motornih vozila. Prošla je od pravca Vin-kovaca prema Vukovaru. Oni su se kretali samo cestom ne zalažeći u pravcu Dunava. U međuvremenu, Štab brigade dobio je naređenje da se pripremi za prelazak preko Du-nava u Bačku. Naime komandant III ukrajinskog fronta je naredio da se desant u toku noći 9/10. decembra povuče iz Vukovara. Treba odmah napomenuti da čitavo vreme borbe u Vukovaru Štab Brigade nije imao vezu sa Štabom XXXVI divizije, štab Brigade se dogovarao u toku borbe i donosio odluke samostalno ili sa komandom sovjetskog dela desanta.

Svi bataljoni Brigade našli su se između ceste kojom su se kretali tenkovi i obale Dunava, na kojoj su se orga-nizovano prikupljali, očekujući ukrcavanje u sovjetske mo-nitore. Prvo su po planu prevoženja na suprotnu obalu pre-bačene jedinice Crvene armije. S obzirom na to da je mali broj borbenih čamaca određen za prebacivanje snaga, to se prevoženje vršilo prilično sporo. Da ne bi bilo iznena-đenja, komandant Brigade je naredio da bataljoni u oče-kivanju prebacivanja na drugu obalu isture po jednu četu na položaje prema cesti Vukovar—Borovo. Čete su pojača-ne protivtenkovskim puškama, a borci snabdeveni protiv-tenkovskim bombama. U slučaju da neprijateljski tenkovi krenu prema obali Dunava, da ih napadnu i zadrže. Prvo su se na suprotnu obalu prebacili ranjenici, a iza njih jedan po jedan bataljon i prištapske jedinice Brigade. Sa posled-njim delovima Brigade prebacio se i komandant, čime je prebacivanje Brigade na suprotnu obalu bilo završeno. Me-đutim, svi borci se te noći nisu našli na suprotnoj obali u Bačkoj. Poveći broj, njih oko 80, ostali su oko Vukovara. Jedni su bili odsečeni prolazom neprijateljskih tenkova ce-stom pa su se posakrivali u kuće na drugoj strani ceste. Sa njima je ostao i jedan broj ranjenika. Oni se u toku večeri nisu mogli probiti, a ujutru su ih neprijateljski voj-nici pronašli i zarobili. Jedan broj je dao otpor i u borbi junački izginuo. Oni koji su bili zarobljeni, odvedeni su u zarobljenički logor i smešteni negde u Slavoniji. Tamo su kasnije bili razmenjeni za nemačke vojnike koje su zaro-bili naše jedinice. Nakon toga raspoređeni su u slavonske jedinice. Izvestan broj drugarica, koje su se našle u kuća-ma u Vukovaru, dobile su haljine od ukućana i tako preo-

bučene uspele da se probiju do slavonskih jedinica. Za vreme završnih operacija, aprila 1945, u susretu sa slavonskim jedinicama ovi borci, a među njima je bio i priličan broj bolničarki, ponovo su se vratili u Brigadu. Treba reći da je bilo i obratnih primera i da je ujutru po našem povlačenju bilo više ranjenika koji su bili smešteni u kućama, izbačeno na ulicu, gde su ih neprijateljski vojnici pronašli.

Borba na Vukovaru je izrazito najsloženija i najteža koju je Peta brigada imala na svom borbenom putu. Moglo bi se reći da su dve činjenice bitno uticale na žestinu i stravičnost borbi kod Vukovara pa i ograničene rezultate. U momentu iskrcavanja desanta ofanziva Prvog proleterskog korpusa i 52. divizije Crvene Armije na Sremskom frontu bila je u jenjavanju, odnosno zaustavljena na utvrđenoj i zaposednutoj jakim snagama neprijateljskoj liniji odbrane. Procena neprijateljskih snaga u Vukovaru nije bila tačna. Snage su bile mnogo jače, a mogućnost za dovođenje novih kao što se u toku borbe pokazalo bila je vrlo velika. Desant je išao preko Dunava, najveće evropske reke i pravo u središte grada koji je bio dobro pripremljen od neprijatelja za odbranu. Ka njemu su vodili i dobri putevi. Neprijatelj je vrlo brzo uspeo da se organizuje i da dovede već idućeg dana jake i dobro naoružane i podržane od artiljerije i tenkova svoje snage. Tako se Brigada našla na vrlo plitkom mostobranu, praktično između nabujalog Dunava i r. Vuke, koja se baš tu bila izlila. Širina fronta koji se protezao do Borova, bila je takođe mala, tako da se gotovo puščanom vatrom mogla prostreliti. Takav položaj desanta onemogućio je bilo kakav manevar, a neprijatelju pružio šansu da Brigadu tuče svojom artiljerijom.

Pa ipak desant je i Brigada u njemu uspeo da zadrži mostobran, uz ogromno požrtvovanje, velike ljudske i materijalne gubitke.

Ali i neprijatelj je imao velike i značajne gubitke. Samo u tenkovima izgubio je 21 tenk. Borci Brigade, ratujući zajedno sa borcima Crvene Armije, gotovo u istim rovovima i na istim položajima, tukli su se junački i bespoštedno. Svoja prsa istavili su pred neprijateljske tenkove, pa i nije čudo što ih je toliko uništeno. Situacija je bila takva da su borci i starešine shvatili da nema druge solucije osim borbe na život i smrt, i bili su spremni da tako i postupe. Vi-

soka moralna svest boraca i starešina ovde je kao nigde drugde došla do punog izražaja.

Povlačenjem Pete brigade iz Vukovara završena je njena borba za Vukovar i u Vukovaru. Ona je u celini po cenu velikih žrtava izvršila svoj zadatak. Za herojsku požrtvovanu borbu pohvaljena je pismenom pohvalom glavnog štaba Vojvodine. Dobila je priznanje i od sovjetske komande.

## Захвалност и признање Главног Штаба Војводине V Војвођанској бригади

За смело пребацивање преко Дунава и упорне бојене у Вуковару, изражавамо своју захвалност и похвалу борцима, подофицирима, официрима, и политичким комесарима V Војвођанске Н О У бригаде, на челу са командантом бригаде, другом Павлом Капичићем.

У педесеточасовним жестоким борбама у овој операцији борци и руководиоци ваше бригаде показали су нарочито јунаштво и пожртвовност, настављајући на тај начин славне борбене традиције војвођанских јединица и не жалећи никаквих жртва у циљу коначне победе над озрнутим италијанским окупаторима и њиховим слугама.

### СМРТ ФАШИЗМУ - СЛОВОДА НАРОДУ!

Политички комесар, пуковник  
**БРАНКО ПЕТРИЧЕВИЋ с. р.**

Командант, генерал-лајтнант  
**КОСТА НАЂ с. р.**

### *Priznanje GŠV za borbe u Vukovaru*

## I BORBE BRIGADE U ZIMSKIM OPERACIJAMA 1944. i 1945.

U vezi sa ranije dobijenim zadatkom, XVI divizija je prema naredenju Glavnog štaba Vojvodine imala da prebaci dve brigade i deo artiljerije na desnu obalu Drave i posedne prostor Podravska Slatina—Suho Polje. Njen zadatak je bio da preseče komunikacije prema Našicama, Moslavini i Daruvaru i da se poveže sa snagama Šestog korpusa i jedinicama Crvene armije, koje su se nalazile u regionu Virovitice. Istovremeno XXXVI divizija je dobila zadatak da iz rejona Vajska—Deronje—Bačka Palanka posedne levu obalu Drave od jugoslovensko-mađarske granice pa uzvodno do železničke pruge Zalata—Podravska Slatina. Zadatak je bio da izviđa i sprečava eventualni pokušaj nepri-



jatelja da pređe Dravu. Štab XXXVI divizije odredio je jednu brigadu da ostane u Bačkoj na odseku Vukovar—Erdut—Jabuka i da sa položaja na levoj obali Dunava kontroliše reku. I 51. divizija dobila je zadatak da sa svojih položaja na levoj obali Drave izbija i sprečava neprijatelja da pređe reku. Izvršavajući naređenje Glavnog štaba Vojvodine/ štab XXXVI divizije naredio je 13. decembra svojim brigadama da se prebace i posednu levu obalu Drave, Jedanaestoj brigadi da ostane u Bačkoj i posedne položaje na levoj obali Dunava.

### U MAĐARSKOJ NA POLOŽAJIMA DRAVE

U vezi sa tim Peta brigada je 14. decembra iz rejonu Vajske i Deronja, gde se odmarala nakon teških i iscrpljujućih borbi, oporavljala od velikih gubitaka u Vukovaru, stigla u Odžake. Ovde se u toku sledećeg dana pripremala za pokret i ukrivala u voz sve do 16 časova istoga dana. Krenula je jednom kompozicijom preko Sombora u pravcu



*Dolazak Brigade u Odžake, neposredno posle herojske borbe u Vukovaru, decembar 1944.*

<sup>6</sup> Štab 12. korpusa bio je u to vreme rasformiran.

Mohača i granicu prešla kod mesta Nadbaračka. Tu se iskrcala i pešice nastavila do Mohača, u koji je bez većih teškoća stigla oko 2 časa ujutru 17. decembra. Ovde se smestila po kućama. Građani su u prvi momenat gledali sa nepoverenjem, ali su već predveče istoga dana videći da u Brigadi ima veliki broj Mađara i zbog korektnog držanja boraca, toplo ispratili Brigadu na njen dalji put. Odatle je Brigada produžila za Vilanj, u kome je prenoćila. Ovde su donedavno bile nemačke jedinice. Napuštajući ovo mesto, zgrade u kojima su boravili, nisu zaboravili da miniraju. I pored toga što su specijalne svojetske jedinice za

razminiranje očistile sve zgrade, u jednoj gde se smestilo jedno odeljenje iz bataljona Pete brigade, mina je eksplodirala, poginula su tri borca a osam je ranjeno. Poginuli su Petar Cimeša, Jovan Pantelić i Marko Nikolić, a ranjeni Ljubomir Perić, David Drča, Bogdan Vekić, Milica Paivičić i Ivan Heriban, dok su ostala trojica ranjenih ostala nepoznata. Konačno, Brigada stiže 18. decembra na prostor koji joj je određen. Štab Brigade i sve brigadne prištapske jedinice, intendantura i sanitet smešteni su u selu Kemeš.

Tu se smestio i 4. bataljon, dok su 1. i 3. bataljon upućeni u s. Saporci. Peti bataljon sa dopunskim bataljonom smšten je u selo Dravačepel. Ovoga dana svi bataljoni su se odmarali i pripremali da sledećeg dana nastave organizovano vojnu i političku obuku. Sve do 30. decembra Brigada je u istom rasporedu. Određene jedinice kontrolišu levu obalu Drave. Uglavnom patroliranjem, jer neprijatelj sa desne obale nije aktivan. Međutim, na osnovu obaveštajnih podataka i uočenog neprijateljskog prisustva, življeg kretanja, očekivala se u vezi sa zbivanjima kod Budimpešte njegova veća aktivnost pa i prelazak preko Drave na našu obalu. Naime, Crvena Armija je sve više stezala обруč oko neprijateljskih snaga u rejonu Budimpešte. Štab XXXVI divizije naređuje da se leva obala posedne i zatvori za eventualni pokušaj neprijatelja da pređe Dravu. S tim u vezi Štab Brigade upućuje svoj 1. bataljon na Dravu i on je zaposeo levu obalu u rejonu pustare Lanka—Ilka—Alša isturajući jednu svoju četvu na samu obalu Drave. Komandantu bataljona, naređeno je da budno prati kretanje neprijatelja i njegove akcije sa druge strane Drave i da iz svih oruđa brzo reaguje. Bataljon je poseo položaj sa tri čete, a 4. je ostavio u rezervi. U desno se povezao sa Šestom vojvođanskom brigadom, a u levo sa jedinicama Treće vojvođanske brigade, putem patrola, pošto je međuprostor do jedinica Treće brigade iznosio oko 1,5 km. Sve do 13. januara, Peta brigada je ostala u istom rasporedu. Samo su se bataljoni međusobno smenjivali na položaju ili u rezervi. Tako je 1. bataljon najpre smenjen od 3. bataljona, a ovaj je smenjen od 5. bataljona, da bi 9. januara položaje na Dravi preuzeo 4. bataljon. Za sve to vreme neprijatelj je postojao sve aktivniji. Počeo je da tuče artiljerijom i minobacačima, ali potpuno neprecizno i bez efekta. I bataljoni Brigade povremeno su tukli neprijateljske ciljeve sa one strane Drave. Tako je 3. januara 3. bataljon iz bacača tukao jednu neprijateljsku kolonu, uspeo da pogodi i zapali dvs kamiona i pogodi jedan tenk. I sledećeg dana bataljoni su tukli neprijatelja. Neprijatelj se zadovoljavao izviđanjem i povremenim tučenjem artiljerijom i minobacačima, ali nije ispoljio nameru da pređe Dravu. Budnost jedinice na položaju i u rezervi bila je na visini. Sa osmatračnica uočen je svaki postupak neprijatelja, a u međuvremenu narfče-

njem više komande zatvoren je prostor od 1,5 km između jedinica Treće brigade i bataljona Pete. Postavljena je tu jedna četa bataljona koji je bio na položaju. U čitavom ovom periodu od dolaska na ovaj prostor 18. decembra, pa do 13. januara 1945. godine, bezmalo čitav mesec dana, Brigada nije imala neposrednog dodira sa neprijateljem. Istina, vršila je izmenu artiljerijske i minobacačke i puškomitraljeske vatre, ali sa većeg odstojanja, pa nije bilo ni gubitaka. Četiri poginula i devet ranjenih, koliko je Brigada u ovom vremenu imala, došlo je kao posledica eksplozije nagaznih mina, postavljenih kod mosta i razrušenog puta, koje su borci bataljona obavljali.

Ovaj period i relativno nesmetan boravak od skoro mesec dana iskorišćen je za vrlo intenzivnu i sistematsku vojnu obuku novih boraca, koji su sačinjavali poseban, dopunski bataljon. Marko Bugarski je bio komandant i Ljubica Koturović komesar. Obuka je vršena i za sve borce po bataljonima, pa čak i u bataljonu koji je bio na položaju. Naročita pažnja obraćena je obuci na upoznavanju sa oružjem i rukovanjem tim oružjem. Obuka u kojoj su se borci upoznavali ne samo sa oružjem, već i u posebnim situacijama prilikom borbe kao što su napad u naseljenim mestima, prebacivanje, kopanje rovova i utvrđivanje, upotreba automatskog oružja, hvatanje zaklona, borbe u zimskim uslovima kao i odbrana od tenkova. Po četama je izvršeno gađanje sa dobrim uspehom, kao i praktična obuka na kopanju rovova, zaklona, položaju za bacače, zemunica. U vezi sa praktičnim radom, opravljena su i dva manja porušena mosta i popravljeni delovi razrušenog puta na nekoliko mesta. Brigada je imala dobre smeštajne uslove. Svaka desetina bila je smeštena u jednoj kući, pa se i vojna obuka i pored dosta jake zime mogla redovno obavljati. Samo je bataljon na položaju imao nešto teže uslove, ali je i on obavljao redovno obuku, zahvaljujući iskopenim zemunicama. I politička obuka je bila redovna i vrlo živa. Najinteresantnije su bile informacije o stanju na ratištima u svetu i kod nas. Iako neredovno list *Borba* stizao je u brigadu u Mađarskoj i bio dobar materijal za političku nastavu. Posebno se govorilo o odnosu prema narodu i do tada u ovim mestima nije bilo nepravilnosti. Kulturno-prosvetni odbori bili su vrlo angažovani u pri-

premanju više kulturnih priredbi. Tako je prva priredba data u Saporcima na mađarskom jeziku, u čemu su se naročito angažovali borci mađarske narodnosti. Nakon toga priredbe su date i u ostalim mestima gde su bili smešteni bataljoni. U Kemešu ovakvu jednu priredbu pripremila je kulturna ekipa Brigade za borce i narod. Priredba je vrlo uspela, a prisustvovao je znatan broj građana iz ovog mesta. Program je bio mešoviti na mađarskom i srpskohrvatskom jeziku. U toku boravka na ovom prostoru, ceo sastav Brigade gledao je sovjetski film *Duga*. Ovih dana bilo je u toku formiranja Propagandnog odseka Brigade, pa su neki drugovi dosta pomogli u organizovanju kulturno-prosvetnog rada u bataljonima.



*Pava Atanacković, rukovodilac SKOJ-a u 4. bataljonu, sa komesarom 5. bataljona Savom Čobanovićem Beljom (levo) i komesarom 4. bataljona Nikolom Mraovićem Učom (desno)*

U Štabu Brigade na vojnom planu održan je kurs za rukovanje lakim bacačima i puškom snajperkom i niži vojni kurs za 20 drugova uglavnom desetara i vodnika. Pored zaista uspešne vojne i političke obuke, kulturno-prosvetni rad je bio svestran u selima gde su bili smešteni bataljoni. Rad se odvijao sa nepismenima, a u svim četama pojavile su se zidne novine. Četvrti i 1. bataljon su organi-

zovali i usmene novine, na kojima su pojedini izgrađeniji borci i starešine iznosili zanimljivosti iz raznih oblasti života. U dopunskom bataljonu izišlo je više brojeva zidnih novina sa raznovrsnim sadržajem, a delom na mađarskom i slovačkom jeziku.

Rad partijske i skojevske organizacije je oživeo. Sastanci partijskih ćelija u četama i štabovima su bili redovni i na njima se govorilo o sadašnjim i budućim zadacima a tako i na aktivima SKOJ-a. Bilo je reči o budnosti, o dis-



*Štab novoforniranog 2. bataljona. S leva: Aleksandar Vulić loia., zamenik komandanta bataljona, Ljubica Koturović pomoćnik komesara, i komandant Marko Bugarski. Nedostaje komesar Joco Vimer, januara 1945.*

ciplini, o negovanju ratnog drugarstva, a stariji borci su novim borcima pričali o životu i borbi Brigade u istočnoj Bosni, Crnoj Gori, Hercegovini i Srbiji. Posebno se podvlačio zadatak na razvijanju ljubavi prema oružju od strane boraca i da u tome moraju prednjačiti članovi partije i SKOJ-a. Rad intendantskih organa bio je dobro organizovan. Ishrana dobra i obilna. Borci su imali tri kuvana ob-

roka dnevno. Radionice za popravku odeće, obuće i naočanja radile su punom parom i uspele da zadovolje sve potrebe. U sanitetu pored redovnog pregleda boraca i sneštajnih prostorija, organizovano je vakcinisanje svih boraca od pegavog tifusa. Svi lakše ranjeni, koji su se nalazili u brigadnom sanitetu, lečeni su sa puno pažnje i uspešno, pa su se već sredinom januara bezmalo svi našli u svojim jedinicama. Za dobar rad saniteta zaslužne su vrlo agilne referent saniteta Brigade Sofija Čanković, i njen zamenik Ivanka Kovinčić. Lekar Brigade u to vreme bio je dr Stanko Krstić, koji je došao posle odlaska dr Milovana Petrovića. U brigadu je pred kraj decembra došao za referenta veterine Slavoljub Stanojević, on se odmah prihvatio posla da sredi stanje konjskog fonda u brigadi i bataljonima.

U to vreme jedan broj vojnih rukovodioca bio je unapređen u više činove. Ukazom Vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita od 1. decembra 1944 u Petoj brigadi su unapređeni sledeći rukovodioci: u čin majora Pavle Kapičić komandant Brigade i Dušan Rapajić, zamenik komandanta Brigade; u čin kapetana: Branko Jović Sepika, Simeon Mirković Milan, Zdravko Mirčetić Ciga, Svetislav Ninković i Sava Stanić (komandanti bataljona). U čin poručnika: Aleksandar Vulić Joža, Marko Bugarski, Džemal Bukvić, Mirko Desančić, Jovan Knežević, Karlo Marela, Branko Brkić, Branko Radovanović, Đorđe Koplić i Đorđe Rađenović, te Steva Bošković i Marica Jeftić. U čin potporučnika: Stojan Kovačević, Sofija Čanković, Milica Tanasić, Sofija Ranisavljević, Bogdanka Tomić i Lazar Stanojčić. U čin kapetana unapređen je i Ratimir Valok.<sup>7</sup>

Ovde su izvršena popunjavanja svih nižih starešinskih mesta. U toku 6. januara formiran je 2. bataljon Brigade. U Crnoj Gori je rasformiran tadašnji 2. bataljon zbog smanjenog brojnog stanja u Brigadi. Dosada se stalno osećalo njegovo odsustvo, a sada kada je stvoren novi kadar i povećano brojno stanje Brigade, prišlo se ponovnom formiranju ovog 2. bataljona. Od sva četiri bataljona uzeta je po jedna kompletna četa i deo radnog voda. Dopunski bata-

<sup>7</sup> *Zbornik NOR*, tom II, str. 580, 581, 585, 587, i 611.

ljon je rasformiran i njegovo ljudstvo podeljeno po bataljonima, s tim da su u bataljonima formirane četvrte čete. Za komandanta 2. bataljona postavljen je Marko Bugarski, za njegovog zamenika Aleksandar Vulić, za komesara Joca Vimer i za pomoćnika komesara bataljona Ljubica Koturović.

Brigada je na dan 13. januara imala u svom sastavu pet bataljona, a brojno stanje je iznosilo 1.772 druga i 122 drugarice.

Joca Vimer, pekarski radnik iz Sr. Mitrovice, domaći Nemač, antifašista i komunista, postao je pol. komesar, ali bi mu više odgovarala dužnost partijskog rukovodioca, izuzetno partijan, disciplinovan i odgovoran, uzdigao se od borca do pol. komesara bataljona. Lično hrabar i odvažan, Vimer je bio u svakoj jedinici omiljen i dragi drug. Njemu je bio sličan izvestan broj domaćih Nemaca, koji su se nalazili u redovima Brigade, pretežno i na starešinskim dužnostima. Karlo Kranc i Karlo Marela bili su odgovorni komandiri četa, Josip Šener, pomoćnik komesara Brigade, a Adam Onhaus vrlo dobar kurir. Bio je još tu i Jovan Štelerman i Josip Rajnpreht. Služili su za primer i po disciplini, odgovornosti i borbenosti. Bili su ranjavani, a Karlo Kranc je i poginuo, zapamćen od preživelih boraca čete i bataljona po svojim osobinama hrabrog komandira i divnog druga,

Joža je bio opančarski radnik, sindikalista i ilegalni radnik na Leginom brdu. Prebacio se u Srem i postao zamenik komandira, a potom i komandir čete. Kao dobar starešina i komunista upućen je na partijski kurs 1944. god. Po završetku kursa određena mu je dužnost partijskog rukovodioca u četi. Međutim, on je želeo da ostane vojni rukovodilac, pa je u tome i uspeo. Ponovo je postao komandir čete, a evo sada i zamenik komandanta bataljona.

## VIROVITIČKI MOSTOBRAN

U toku novembra i decembra 1944. dok su se vodile borbe na Sremskom frontu, jedinice Šestog i Desetog korpusa napadale su neprijateljske snage na komunikacijama, na širem rejonu Virovitice, koji se protezao na istok do s.



Moslavine i na zapad do Koprivnice. Ova oslobođena teritorija pružala je realne mogućnosti da se iskoristi kao mostobran, na koji bi u datom momentu i po potrebi mogle da se prebace jače snage, čime bi se ugrozila i pozadina neprijateljskih snaga na Sremskom frontu. Ove pružene mogućnosti bile su uskoro ostvarene. Naime, jedinice Trećeg Ukrajinskog fronta, u svom napredovanju stigli su u Mađarsku na liniju Blatno jezero—Barč. Ulaskom u Barč, sovjetske jedinice su ostvarile sadejstvo sa Desetim i Šestim korpusom, pa je već 8. decembra jedan puk sovjetske 233. divizije prešao u Slavoniju i rasporedio se na liniji Virovitica—Pitomača. Nekako u isto vreme Štab XVI divizije dobio je naređenje da otpočne sa prebacivanjem svojih jedinica preko Save u Slavoniju te da se postavi prema zapadu i prodire prema Donjem Miholjcu. Prelaskom pomenutih jedinica i zauzimanjem određenih položaja, stvoren je Virovitički mostobran, koji je povezivao jedinice Crvene armije u Mađarskoj i jedinice NOV koje su dejstvovala u Slavoniji. Nemačkoj komandi je bilo jasno da po svaku cenu mora u svojim rukama zadržati liniju fronta u Sremu i komunikacije u dolini Save. Uočila je da novostvoreni Virovitički mostobran može biti iskorišćen za dovođenje novih snaga NOV, čime bi bila ugrožena uspešna odbrana Sremskog fronta. Nemci su stoga odlučili da likvidiraju nastali Virovitički mostobran. Pošto je u drugoj polovini decembra prikupio izvesne jedinice, koje su se povukle iz Bosne, preuzeo je najpre napad na jedinice Šestog korpusa. Međutim, i Glavni štab Vojvodine, nakon što je poslao XVI diviziju u Slavoniju, razmišlja o tome da na Virovitički mostobran pošalje i preostale divizije Dvanaestog korpusa, XXXVI i 51. diviziju.

Štab Treće armije, koja je reorganizacijom formirana 1. januara 1945. godine, odlučuje 4. januara, da preko Drave prebaci u Slavoniju XXXVI i 51. diviziju. Namera Štaba Armije bila je da zajedno sa snagama Šestog i Desetog korpusa izvrši snažan napad na neprijateljske snage u prostoru Slavonije i dolini Save. U vezi sa tim naređeno je da brigade XXXVI divizije predaju svoje položaje na levoj obali Drave jedinicama Jedanaeste bugarske divizije. Nakon toga da se pripreme i izvrše pokret do Daranja, odakle bi nastavili pokret do Barca i tu prešli Dravu. Štab XXXVI

divizije naređuje Trećoj, Petoj i Šestoj i artiljerijskoj brigadi da se prebace preko Drave na sektor Virovitice. Dok su Šesti i Deseti korpus i XXXVI divizija usmerile napad u pravcu zapadne, dotle su jedinice XVI i 51. divizije dobile zadatak da vrše operacije i izvršavaju zadatke na istočnom sektoru Virovitičkog mostobrana. Ocenjeno je da neprijatelj namerava da izvrši jači pritisak na Virovitički mostobran. Prebacivanje XXXVI i 51. divizije izvršeno je gotovo u isto vreme kada je neprijatelj sa Prvom kozačkom konjičkom, Prvom pešadijskom i Sedmom brdskom nemačkom divizijom, te delovima XI vazduhoplovne nemačke divizije i manjim nemačkim i ustaškim policijskim snagama nastojao da likvidira Virovitički mostobran i odbaci snage Treće armije preko Drave. Nemačka komanda je smatrala da će na taj način olakšati položaj svojim snagama na Sremskom frontu i obezbediti prihvat snaga Grupe armija E, koja se preko Bosne prebacuju u Slavoniju.



*Prelazak preko porušenog mosta kod Barča u Slavoniju (na Virovitički mostobran), januar 1945.*

Preko Drave su najpre prešle Treća i Šesta brigada i artiljerijska brigada, i odmah upućene na zapadni deo Virovitičkog mostobrana, na sektor sv. Jelena, Turnašica, že-

leznička stanica Vukosavljevica, Radetića brdo. Veliko brdo, Haršanj, Otrovanski breg, kota 193. Ovde je dva dana ranije neprijatelj u jačini tri kozačka puka i manjim ustaškim jedinicama zaposeo položaje. Borbe za ove položaje u toku 18. i 19. januara vodili su bataljoni Treće i Šeste brigade. U više ponovljenih napada neprijatelj je bio vrlo uporan i žilav u branjenju ovih položaja, vršeći povremeno jače ispade. Sve do 19. januara poslepodne vođene su neprekidno borbe i naše jedinice su ovladale položajem tek kada se neprijatelj povukao.

Peta brigada, koja se po prelasku Drave preko porušenog železničkog mosta smestila u toku 17. januara u Bazje, Gejzin Dvor, krenula je sledećeg dana ujutro za Lozan. Njen 1. bataljon došao je do Sedlarice i tu imao zadatak da vezuje neprijateljske snage na tom pravcu i olakša dejstvo bataljonu Šeste brigade, koji su te večeri napali na odseku železnička stanica Vukosavljevica. Kako ovaj napad nije u toku noći 18. januara uspeo, to je 1. bataljon, koji je imao zadatak demonstrativnog napada i zatvaranja pravca od Otrovanca, mogao da se povuče u sastav Brigade. Sledećeg dana ujutru Štab Brigade je dobio zadatak da odmah interveniše kod Treće brigade, koja je usled neprijateljeve vrlo žilave odbrane i vrlo široke zone dejstva, gubila svoju napadnu moć. Štab Brigade uputio je 2, 4. i 5. bataljon pravcem špišić Bukovica—kota 140—bezimeni potok—kota 141, u nameri da sa ove linije potpomogne napad Treće brigade na Radetića brdo. Trebalo je da se ubaci u međuprostor kod 3. bataljona Treće brigade. Međutim, i neprijatelj je pojačao svoje snage i žestoko napadao na ovom sektoru. Bio je potpomognut i artiljerijom, koja je u stvari, vršila zaštitu njegovog izvlačenja sa položaja, ostavljajući samo manje zaštitne delove, koji otvarajući vatru vrše kamuflažu njegovog izvlačenja. Dok se neprijatelj povlačio prema Otrovancu i Pitomači bataljoni Pete brigade su smenili na položaju bataljone Treće brigade i odmah po smeni krenuli u napad. Sa polaznog položaja, kota 235 — Brdo, bataljoni su pošli u napad, ali su nakon obaveštenja svojih isturenih izviđačkih patrola da se neprijatelj povukao sa položaja, prekinuli napad. Četvrti bataljon Brigade je ušao bez otpora u s. Vukosavci, a za njim i 3. bataljon i oni su se smestili u ovom selu, ostavljajući jako obezbeđenje od

pravca Otrovanac i Pitomače. Štab Brigade, sanitet i intendantura i 5. bataljon smestili su se u Lozan, a 1. bataljon u Stari Gradec.

Da bi pojačao ofanzivna dejstva svojih snaga u Slavoniji, Štab Treće armije je 19. januara naredio da jedinice Dvanaestog korpusa (XVI, 51. divizija) napadnu neprijateljske snage u rejonu Čadavice, ovladaju njegovim položajima i potisnu ga prema Moslavini. Šesti korpus imao je da izvrši pritisak na neprijateljsko uporište u rejonu Našica i da zatvori pravac od Našica i Đurđenovca prema Feričancima i Zdencima. Istovremeno na zapadnom pravcu Deseti korpus i XXXVI divizija Dvanaestog korpusa trebalo je da potisnu neprijatelja prema Koprivnici i Bjelovaru. Za izvršenje ovog zadatka XXXVI divizija je pojačana Dvanaestom slavonskom brigadom. Predviđeno je da ove snage najpre napadnu i likvidiraju neprijatelja u selu Otrovanac i Pitomača i da ga proteraju sa kanala koji prolazi kroz Kladare, i da tu obrazuju mostobran. Levi bok biće ojačan delovima 40. divizije, sve do likvidacije neprijateljskih snaga u Otrovanou i Pitomači.

Štab XXXVI divizije je naredio Petoj brigadi da baterijom topova 45 mm sa polaznih položaja Babino brdo—Gradac napadne neprijatelja u Pitomači, sa južne i istočne njegove strane, a Dvanaesta slavonska brigada sa severa. Istovremeno Treća brigada podržana baterijom topova 45 mm dobila je zadatak da napadne neprijatelja u selu Otrovanac.

Šesta brigada imala je da posedne položaj na liniji k. 238—k. 235—Veliko brdo—Bogaz—k. 228—Sječica do Škraklje sa tri bataljona. U slučaju potrebe da sadejstvuje jedinicama XXXIII divizije. Sa dva ostala bataljona na prostoru s. Vukosavljevica i Turnašica služi kao divizijska rezerva. Napad je predviđen u 17 časova 21. januara nakon artiljerijske pripreme od 20 minuta baterije topova artiljerijske brigade XXXVI divizije. Artiljerija ima da u toku napada podrži bataljone Treće brigade u napadu na neprijatelja kod Otrovanca prenoseći vatru u dubinu neprijateljskog rasporeda, i Pete brigade u napadu na neprijateljske snage u Pitomači, tukući ciljeve u tom rejonu. Po likvidaciji neprijateljskih snaga u Otrovanou i Pitomači Peta brigada bi trebalo da posedne liniju od kote 126 preko Li-

sičijeg polja i dalje kanalom koji prolazi kroz selo Kladare sve do kote 115. Treća brigada će se postaviti na liniji kota 193—k. 151 duž željezničke pruge od s. Grabovica, do kote 126. Dvanaesta slavonska brigada će posesti kanal Kopanjek od kote 115 do Drave, šesta brigada ima da ostane na svojim položajima. Neprijatelj koji se u toku 19. januara povukao na položaje u rejonu Otrovanac i Pitomača, poseo je unapred izgrađena utvrđenja u solidnim objektima i zidanim bunkerima koji su imali puškarnice u svim pravcima. Iz njih se moglo tući efikasnom unakrsnom vatrom. Ispred sela i neprijateljskih položaja je ravan, brisan teren i bez mrtvih uglova, na pojedinim mestima močvaran. Međuprostor ispunjen bodljikavom žicom, koja je branjena vatrom iz bunkera. Na ovim položajima neprijatelj je imao snage jačine tri puka<sup>7a</sup> kozačke divizije, jedan nemački puk za specijalne zadatke i jedan puk ustaša. Imao je i do dve baterije lakih topova, a u Otrovancu oko dve baterije. Ove snage potpomognute su još teškom artiljerijom sa položaja Kladari—Odejan—kota 128.

Komanda Pete brigade, postupajući po zapovesti Štaba XXXVI divizije, naredila je svojim bataljonima da se do 17 časova prikupe na polazne položaje za napad Babino brdo—Dobro polje—Gradac. Brigada je izvršila podilaženje polaznim položajima, a bataljoni su zauzeli položaje za napad. Štab Brigade naredio je da 4. bataljon krene u napad sa desnog krila Brigade pravcem Stari Gradac — desno od drumu koji vodi za Pitomaču, te napadne neprijatelja sa južne strane, a 5. bataljon na levom krilu rasporeda Brigade ima da napadne levo od željezničke stanice. Pozadi 3. i 5. bataljona imali su da se postave 2. i 1. bataljon. Jedna četa iz 1. bataljona, koja je u rejonu Virovitice bila na osiguranju minskih polja, po naređenju Štaba Brigade ostala je i dalje na tom mestu. Sa pomenutih položaja, koje su bataljoni zaposeli pre 17 časova, Brigada je krenula u napad tačno u 17 časova. Posle artiljerijske pripreme u kojoj su učestvovali 2. baterija 1. divizionu Artiljerijske Brigade koja je bila pridana Petoj brigadi sa vatrenih položaja zapadno od s. St. Gradac i neposredno podržavala Bri-

<sup>7a</sup> Radovan Panic, *Treća Vojvodanska NOV brigada*, 389—390.

gadu u toku napada na Pitomaču, posrednim gađanjem napad su podržali i učestvovali u artiljerijskoj pripremi 2. i 4. divizion tukući železničku stanicu i neprijateljske otporne tačke u centru sela, sva tri bataljona Pete vojvođanske brigade krenula su u napad. Još je bio dan i ispred bataljona dobro su se videli ne samo Pitomača, već i neprijatelj koji je držao položaje ispred sela tzv. spoljnu odbranu. Na desnom krilu 4. bataljon stigao je do neprijateljskih položaja na pravcu Dravske ulice. U njegovom rasporedu bila je 4. četa, do nje 2. zatim 3. i na levom krilu 1. četa, koja se odmah povezala sa 3. četom 3. bataljona. Energičnim napadom, koji kao i uvek predvodi komandant bataljona Cveja Ninković, neprijatelj je brzo potisnut i bataljon je brzo prodro u Dravsku ulicu i odmah zaposeo nekoliko kuća. Prodirući ka centru sela, čete bataljona do 19 časova savladavši neprijateljske otporne tačke stigli su u blizinu crkve. Teren ispred crkve bio je opasan sa više bunkera, a na prozore tornja bili su postavljeni puškomitraljezi. Iz ovih utvrda jakom puščanom i mitraljeskom vatrom dočekane su čete bataljona, pa je njihov dalji prodor bio zadržan. Tom prilikom je poginuo komandir 4. čete Stojan Knežević, onaj isti koji se istakao u borbi u Vukovaru, hrabar, beskompromisan. Pre no što je došao u Brigadu bio je proleter. Uvek na čelu svoje čete, proračunato i hladnokrvno je u svakoj borbi vodio četvu. Duboko je žalio za svakim poginulim borcem. Junačina u borbi, a mekog srca. U sredini 3. bataljona, pošto je savladao vrlo težak, a na jednom delu močvaran teren pa potom sasvim brisan prostor, nije uspeo da likvidira neprijatelja na svom pravcu. Tu su bile postavljene mnogobrojne prepreke, počev od žičane ograde, koje su uz to dobro branjene. Ovde je bataljon bio prikovan. Vreme je bilo izuzetno hladno, pucalo je od mraza. Ruke su se prosto lepile za cevi i obarače na oružju.

Peti bataljon je sa polaznog položaja Sv. Jelena uspeo da se neopaženo približi neprijateljskim položajima, pošto je prošao 1 km ravnog brisanog prostora. U napadu, koji je bio vrlo odlučan u rejonu železničke stanice Pitomača bataljon je dočekan iz dobro igrađenih i dobro branjenih utvrda. Uz to se neprijatelj žilavo branio. Nisu pomogli ni bombaši koji su ubačeni da pokšaju da likvidiraju neprija-

teljske utvrde bombama. Nisu uspjeli ni puškomitralješci, koji su štitili bombaše, jer je neprijatelj osvetljavao predtereni, pa se ovi nisu mogli privući do utvrđenja. Kako je neprijatelj bio dobro utvrđen i ukopan i pružio vrlo žestok otpor, uz to još potpomognut i artiljerijom, to je 5. bataljon morao da se zaustavi. Borbe su na celom frontu vođene u toku cele noći, koja je bila veoma hladna, oružje se mrzlo. Kako ni Dvanaesta slavonska brigada, ni Treća brigada nisu uspele u napadu, to je Štab XXXVI divizije naredio da se sve tri brigade izvuku sa dostignutih položaja i posednu polazne položaje. Peta brigada je u ovoj borbi imala 36 poginulih i 101 ranjenog, što recito govori o žestini i upornosti u borbi.

Sutradan, 22. januara Štab Divizije je naredio da se izvrši novi napad na neprijateljske snage u Otrovancu i Pitomači. Komandant Pete brigade je odlučio da u napadu na Pitomaču ovog puta učestvuju 1, 2. i 4. bataljon. On je 3. i 5. bataljon izvukao iz borbe i ostavio u rezervi. Četvrti bataljon sa dva protivtenkovska topa 45 mm imao je zadatak da kao i prethodne noći napadne neprijatelja istim pravcem. Do njega je napadao 1. bataljon, a na levom krilu, na železničku stanicu Pitomača, 2. bataljon Brigade. Bataljonu je prethodila vrlo snažna artiljerijska vatra iz oruđa artiljerijske brigade XXXVI divizije, ovog puta mnogo jača i efikasnija nego prethodne večeri.

Sva tri bataljona krenula su u isto vreme. Bataljon na desnom krilu krenuo je u napad u istom rasporedu četa kao i prethodne večeri. Kao i prethodne večeri, 4. bataljon brzo je prodro u Dravsku ulicu, savladao slabije neprijateljske delove i brzo izbio pred jaka utvrđenja i dobro branjene položaje kod crkve. Tu je zadržan jakim i snažnom neprijateljskom vatrom. Za to vreme 1. bataljon bez jedne čete u nezadrživom napadu predvođen svojim komandantom Brankom Jovičem Sepikom, izbio je do prvih kuća, gde su se preprečile bodljikava žica i druge prepreke kao i 3. bataljonu prethodne večeri. Na scenu su stupili bombaši, koji su se privukli neprijateljskim položajima i uspjeli da bace nekoliko bombi, koje su donekle uspele da pokolebaju neprijatelja. Međutim, usled jako branjenih prepreka, bataljon nije mogao da krene napred, pa je komandant bata-

ljona odlučio da sa dostignutog položaja tuče neprijatelja, gađajući iz puškomitraljeza i teških mitraljeza. Namera komandanta bataljona je bila da ovim angažovanjem neprijatelja na svom pravcu veže za sebe neprijateljske snage i olakša prodor 4. i 2. bataljona na levom i desnom krilu. Drugi bataljon na levom krilu, potpomognut vatrom tri protivtenkovska topa, savladao je slabije neprijateljske delove ispred železničke stanice i uspeo da joj se sasvim približi. Međutim, njegova četa na levom krilu dobila je bočnu vatru iz rejona Otrovanca. Komandant Brigade, koji je bio u toku događaja i nalazio se blizu 2. bataljona, odmah je reagovao, ubacujući jednu četvu iz rezerve na levo krilo 2. bataljona, kako bi sprečio eventualni ispad neprijatelja u



*U predahu borbe kod Pitomače, umorni, naslonjeni na stogove slame i ogrejani januarskim suncem borci su brzo zadremali*

pravcu boka 2. bataljona. Borbe na celom sektoru ovog bataljona vođene su u toku noći sve do pred zoru. I druga dva bataljona isto tako vodila su borbu u toku noći. Da ne bi trpeli veće gubitke, komandant XXXVI divizije naređuje povlačenje, jer je svako dalje zadržavanje bilo skopčano sa povećanjem gubitaka. U dvodnevним borbama kod Pitomače, Brigada je imala 61 poginulog, blizu 200 ranjenih, od



kojih onih najtežih deset je umrlo u bolnici. Veći broj boraca Brigade, usled jako hladnog vremena, mraza i do — 25 stepeni dobilo je promrzline. Pada u oči i priličan broj izbačenih iz stroja, rukovodećeg kadra i drugarica.

Nakon povlačenja bataljona, komandant Brigade je ostavio 2, 3. i 4. bataljon na položajima, postavivši ih tako da sa svoje strane drže Pitomaču u opsadi. Borci su se smestili u rovove i zemunice, skopane na brzu ruku ispred Pitomače. Prvi i 5. bataljon su povučeni u St. Gradac na odmor, gde je smešten i Štab Brigade, sanitet i svi pozadinski delovi Brigade.

Sve do 2. februara gotovo da i nije bilo aktivnosti. Pred položajima se mirovalo. Istina, bilo je obostranog prepucavanja, ponekad je izbačena i neka granata, ali gubitaka nije bilo. U ovo vreme u više navrata neprijatelj je sa jednim ili dva aviona nadletao položaje Brigade, a 31. januara je bacio i bombe, ali bez efekta. Sledećeg dana I divizijska artiljerija tukla je uspešno u to vreme određene ciljeve u centru Pitomače. Sledećeg dana pojačao je artiljerijsku vatru, tukući ne samo prednje položaje bataljona već i one po dubinu. Toga dana ranjen je komandant 4. bataljona Cveja Ninković. Jedno parče granate pogodilo ga je pravo u vrat. Cvejo ni ovog puta nije hteo da ide u sanitet, bio je previjen i ostao i dalje u štabu uz svoj bataljon. Neposredno posle toga Stevan Bošković, komandant pozadine Brigade, raspitivao se, preko telefona kao i uvek, ima li ko ranjen u bataljonu. Cveja mu je odgovorio: »Pa ja sam ranjen«. Komandant pozadine nije se zbunio pa je dodao: »Cvejo, ne pitam ja za tebe, znam ja da ti u malo kojoj borbi nisi ranjen. Pitam ja za druge...«

Naređenjem Štaba XXXVI divizije od 29. januara, Peta brigada počela je kopanje rovova i zemunica, pripremajući se za izradu odbrambenog sistema ispred Pitomače i St. Gradca. Bataljoni su se po dve čete kopali rovove, a sa jednom držali položaje. Poslednjeg dana januara neprijatelj je sa dva aviona nadletao St. Gradac, baš u vreme kada se 2. bataljon postrojio radi smotre. Tukao je iz mitraljeza, pa je jedan borac poginuo, a deset je ranjeno. Drugog februara osvanulo hladno jutro, izmaglica, a zemlja pokriveno snegom. Brigada je bila u istom rasporedu na liniji sv. Jelena

kota 123 — Krst na cesti i desna ivica šume od pomenute kote do Šeste brigade u desno. Ovo jutro neprijatelj je, koristeći izmaglicu, u jačini od 500 vojnika izvršio snažan ispad na položaje Brigade. Nakon jake artiljerijske i minobacačke vatre, sa najjačim snagama uputio se prema položaj 4. bataljona. Išao je od pravca Dravske ulice i bio odmah dočekan od isturenih delova ovog bataljona. Bio je iznenađen i za izvesno vreme zastao. Kada su mu se približili i ostali delovi, neprijatelj je nastavio pokret, naterao isturene delove 4. bataljona da se povuku. Četvrti bataljon to koristi, pa se dobro pripremio da dočeka neprijatelja. Kada su se prednji delovi približili položajima 4. bataljona, bili su obasuti snažnom puščanom i mitraljeskom vatrom. Neprijatelj je prilegao i otvorio takođe snažnu vatru, te je došlo do međusobnog obračuna sa obostrano velikim gubicima. Tada je iza leđa 4. bataljona intervenisao 5. bataljon na čelu sa komesarom bataljona Savom Čobanovićem Beljom i omogućio da se 4. bataljon bezbedno izvuče na položaje bliže St. Gradcu. U ovoj borbi Belja je uz pomoć Save Verovca lično tukao iz teškog mitraljeza bočno na neprijatelja bez obzira na opasnost, koja je i njemu pretila, uneo paniku u neprijateljske redove i tako pomagao 4. bataljonu da se izvuče. U ovoj borbi 4. bataljon je imao 12 poginulih i 65 ranjenih, a neprijatelj prema proceni štaba bataljona 85 poginulih i 245 ranjenih.

U borbi kod Pitomače poginuo je veliki broj boraca i starešina Brigade. Među njima Vitomir Radišić, komesar čete, Stojan Knežević, komandir čete, Boris Magaš, sekretar SKOJ-a u četi, četne bolničarke Ivanka Zafret, Ljubica Majski i Katica Zagorčić. Poginuli su i Žarko Marušić, Adam Šimunović, Mato Sakačić, Dobrivoje Lukić, Antun Cvijović, Stevan Ubavkić, Jozo Matiz, Sava Tatomirov, Margita Farkaš, Rozalija Nemet, Verica Odadžić, Živko Devrnja, Ružica Milanov, Boško Božić, Jovan Sundi, Rikardo Nagare, Lajoš Žunji, Lazar Stanojčić, Dušan Katić, Drago Neičev, Mato Delač i drugi. Među mnogobrojnim ranjenim je i Jovan Kmezić, komandir čete, Uroš Šulaja, zamenik komandira čete, Savo Bojanović, pom. komesara čete, Živa Sekulić, kurir u bataljonu, obaveštajci Žarko Sić, Todor Kotarac, Milivoje Jovanović, Radovan Bežanović i Nikola Đunić,

Dorđe Golubović i Živko Radović, komesari četa, Milenko Kojić i Svetozar Petrović, komandiri voda, Josip Šumanović, Stanko Karapašin, pol. delegati voda, Matija Vorkapić, komandir čete, te bolničarke: Ljubica Knežević i Tajsijai Sojačkov, zamenik komandanta bataljona Jovan Knežević, te borci Jovo Rapajić, Milan Basta, Todor Don, Rade Vukadinović, Vaso Čerug, Miša Stojkov, Vasa Stojšin, te Svetozar Ninković, komandant bataljona, i Jovanka Bošković, pom. komesara čete, i drugi.

Nemačka komanda je bila planirala da u martu započne veliku protiv-ofanzivu na jedinice Crvene armije na širem prostoru Blatnog jezera. Zbog toga je smatrala da pre toga treba likvidirati Virovitički mostobran, kako bi obezbedila desni bok svojih snaga. Kako to nije uspela da postigne raspoloživim snagama, nemačka komanda je pored Jedanaeste vazduhoplovne poljske divizije iz rejona Valpova i Donjeg Miholjca prebacila svoju 297. pešadijsku i 264. diviziju, delove 7. divizije »Princ Eugen« i još neke manje jedinice, sa oko 50 tenkova. Sa ovim snagama Nemci su 6. februara preduzeli koncentričan napad na Virovitički mostobran. U toku trodnevnih borbi neprijatelj je uz podršku oko 50 tenkova uspeo da razbije odbranu jedinice Treće Armije. One su se povlačile na svim pravcima napada. Tako se on sa istočnog i zapadnog pravca opasno približavao Virovitici, u težnji da ovlada Virovitičko-dravskim mostobranom i nabaci divizije Treće armije na Dravu. Da bi izbegao frontalne borbe, koje neprijatelj nameće, Štab Treće armije, po odobrenju Vrhovnog štaba, naredio je da se sve bolnice, komore, zatim artiljerija, osim brdske i protivtenkovske, prebace u toku noći 8/9. februara na levu obalu Drave u Mađarsku.

U toku 9. februara na levu obalu Drave ima da se prebace jedinice XVI i 51. divizije, pošto se najpre organizovano izvuku iz borbe ostavljajući jače zaštitnice. Trideset šesta divizija ima odmah da se odlepi od neprijatelja, izvrši pokret i u toku noći 8/9. februara posedne liniju reka Drava—s. Netače—s. Gorupe—Bazje—Đelka—reka Drava. Sa ove linije da organizuju čvrstu odbranu i po svaku cenu odbrane mostobran, sve do izvlačenja svih jedinica Dvanaestog korpusa preko mosta na Dravi. Jedinice Šestog i De-

setog korpusa trebalo je da se odvoje od neprijatelja i ostanu u Slavoniji i da se osloncem na Papuk i Psunj aktiviraju na pravcu SI. Požega—Pakrac i Virovitica—Našice—Đakovo. Izvršavajući pomenuto naređenje, brigade XXXVI divizije otkaçile su se u toku večeri 8. februara od neprijatelja i ubrzanim maršem, po vrlo hladnom vremenu, stigle na predviđeni prostor. Do jutra 9. februara one su posle položaje na liniji Karika-pustara—Novi Gradac—Majkovač—Žlebina—Lukočki Budrovac — k. 106, — k. 110 — Netača—Jamina—reka Drava. Peta vojvodanska brigada je sa svoja 4. bataljona zaposela položaje na liniji Drava—Jamina—Netača-kota 110 — do kote 106, vezujući se u levo sa Šestom brigadom, koja se nalazila na liniji kota 106. do Žlebina. Odavde do Karika pustare položaje je posela Treća brigada. U toku noći artiljerijska brigada XXXVI divizije se prebacila preko Drave i u rejonu Barča postavila svoja artiljerijska oruđa sa zadatkom da pomogne izvlačenje jedinica. Divizijska intendantura i brigadne jedinice takođe su se prebacile već rano ujutru na levu obalu Drave. Rano ujutro prethodnog dana i u toku noći cestu Virovitica—Barč zakrčio je veliki broj seljačkih kola, natovaren raznom spremom, hranom, decom, ženama i civilima. Bilo je puno posla i napora da se ova neprekidna kolona prebaci na drugu obalu reke po veoma hladnom i snežnom vremenu. Pa ipak energičnim raščišćavanjem ove komunikacije, saobraćaj se, iako nešto usporeno, kretao prema Dravi. Prvo su naišle jedinice 51. divizije. Pošto je ostavila jače zaštitne delove, one **su** se ubrzano kretale u pravcu pontonskog mosta na Dravi. Već rano poslepodne prešle su na drugu obalu Drave sve jedinice 51. divizije i brigade XVI divizije. Na cesti prema prelazu nalazio se bataljon Pete brigade. Ovuda je prolazila kolona dosta izmešana. Na borcima se videlo da nevoljno napuštaju Slavoniju, jer tamo je ostao osetan broj njihovih drugova. Nadali su se da će odavde krenuti u završnu operaciju za isterivanje neprijatelja iz naše zemlje. Nisu mislili da će morati da se vrate odakle su se još u decembru uputili u Slavoniju. U koloni je i mnogo uglavnom lakših ranjenika. Među njima uvek dobro raspoložen, sa velikim zavojem oko glave komandant Druge brigade Sulejman Omerović Car. U koloni je sa borcima da ih

ohrabri i prevede natrag u Mađarsku. Bataljoni Brigade su izmešani, ali sve ide napred. Treba žurno preći preko pontonskog mosta, jer je neprijatelj za petama.

Peta brigada, kao i ostale brigade XXXVI divizije, ima zadatak da štiti prelaz. Toga su svesni i borci i rukovodioci, pa su članovi štaba Brigade od ranog jutra 9. februara u bataljonima na samim položajima. Komandant Brigade je kod 1. bataljona, a ovaj bataljon je na pravcu odakle neprijatelj može najpre naići. Sve do 15 časova na položajima Brigade bilo je mirno. Međutim, prolaskom zaštitnih delova 51. i XVI divizije oko 14 časova, neprijateljski delovi na leđima ovih zaštitnih jedinica stigli su pred položaje Brigade a potom i pred položaje Treće i Šeste brigade. Prodirući komunikacijom Suvo Polje i Rušanji i desnom obalom Drave, motorizovane i tenkovske snage i prednji delovi borbene grupe »Fišer« i 297. nemačke pešadijske divizije bili su spremno dočekani. Nešto pre 15 časova, kada su borci Brigade ispratili zaostale delove 51. i XVI divizije koji su žurili na mesto prelaza na Dravi, naišla je kolona od pet neprijateljskih tenkova, praćena pešadijskim jedinicama. Kretala se prema položajima 1. bataljona, koji je bio raspoređen levo i desno od ceste Virovitica—Terezino Polje. Komandant bataljona Branko Jović Sepika nestrpljivo je išao od jedne do druge čete. Komandirima četa još jednom je podvukao značaj zadatka koji ima bataljon. Bez naređenja bataljon ne sme da se povuče. Oko 15,30 časova neprijateljski prednji delovi u sastavu od pet tenkova i grupe od oko 250 vojnika, izbijaju pred položaj 1. bataljona i druge baterije 1. divizionu artiljerijske brigade, koja je pridana Brigadi. Komandir baterije Aleksandar Bajić je kao i komandant bataljona naredio da se bez njegove komande ne otvara vatra na tenkove. Kada su tenkovi prišli na odstojanje od 250 metara komandovao je »pali«. Baterija je otvorila vatru i tenk koji se kretao na čelu bio je pogođen. Neprijatelj je otvorio iz tenkova topovsku i mitraljesku vatru pa je nišandžija na protivoklopnom topu bio teško ranjen. Za nišanski durbin seo je pomoćnik nišandžije, koji uspeva da uništi drugi tenk. U tom trenutku jedna neprijateljska granata pogađa protivkolski top, odbija točak, lomi donji štiti i teško ranjava pomoćnika nišandžije i dva

poslužioca. Drugo odeljenje oštećuje treći neprijateljski tenk, pa neprijatelj izbacuje dimne kutije, pravi dimnu zavesu i izvlači svoj oštećeni tenk. Ostala dva tenka su se povukli do prvih zaklona, zaklonivši se iza kuća, pa je njihova topovska i mitraljeska vatra bila dosta neefikasna. Izvesni pešadijski delovi neprijatelja su krenuli u napad, ali su dočekani dobro. Pošto je jedan protivtenkovski top bio oštećen, a njegova posluga pobijena i ranjena, to je po naređenju Džemala Bukvića jedna grupa boraca iz obaveštajnog odeljenja Brigade sa pomoćnikom nišandžije prihvatila ovaj protivoklopni top, izvukla ga izpod oka neprijateljskih tenkova i prebacila preko Drave u Barč. U ovoj grupi bili su pored pomoćnika nišandžije i Dragoljub Damjanović, šesnaestogodišnji omladinac sa Miloradom Panteličem, vodnikom, i još jednim borcem obaveštajcem čije ime je ostalo nepoznato. Ova grupa boraca nije dobila zaslužen priznanje, pa ni pohvalu, štaviše spašavanje i izvlačenje ovog protivoklopnog topa, pripisano je borcima baterija.<sup>8</sup> Izvesni pešadijski delovi neprijatelja su krenuli u napad, ali su dočekani dobro organizovanom vatrom te su bili primorani da se povuku. Ostali su u blizini svojih tenkova otvarajući dosta žestoku vatru po položajima 1. bataljona. Bori 1. bataljona nisu se uplašili tenkova, štaviše nekoliko njih tražili su od komandanta bataljona da idu i unište tenkove protivtenkovskim bombama. Kako je bio dan i tenkovima se nije moglo prići skriveno, komandant bataljona im nije to dozvolio. Borbe su trajale do negde oko 17 časova, kada se sve utišalo. Ostali bataljoni brigade nisu vodili borbu. Međutim, levo od 5. brigade vodile su borbe Šesta i Treća brigada. Već oko 14 časova neprijatelj stiže ispred Treće brigade sa četiri tenka i oko 250 vojnika, a kod Šeste brigade sa sedam tenkova i nešto većom jedinicom. Ove brigade vodile su to poslepodne teške i žilave borbe. Neprijatelju su pristizale nove snage, ali su se bataljoni uporno branili i uspeali da održe na položajima sve

<sup>8</sup> U blizini mesta odakle je baterija topova 45 mm pod komandom komandira baterije Aleksandra Bajića umešnog, energičnog i iznad svega veoma hrabrog i posade na topovima uspešno likvidirala nemačke tenkove, podignut je posle rata »Spomenik atiljeriji i artiljercima«.

do 18,30 časova, kada se neprijatelj uspeo da probije kod Šeste brigade i uđe u Dijelku. Treća i Šesta brigada tada su se po naređenju komandanta Divizije otkačile od neprijatelja i krenule na prelaz perko Drave.

U kasne sate ovoga dana one su bez smetnji prešle na drugu obalu i ako su ih u toku dana dva nemačka aviona pokušala da ometu. Na položajima je ostala Peta brigada. Padom mraka neprijatelj je prekinuo dalji prodor na sva tri pravca XXXVI divizije i zadržao se na dostignutim položajima. Ostavljajući manje zaštitne delove, Treća i Šesta su se prebacile, a potom i Peta brigada. Na položajima je sada ostao samo 4. bataljon Pete brigade sa zadatkom da obezbedi prelazak zaostalih jedinica XXXVI divizije preko pontonskog mosta. Oko ponoći komandant i komesar Brigade dali su naređenje da se bataljon tako rasporedi, kako bi u pogodnom momentu mogao organizovano da se i on prebaci na drugu obalu reke, naravno kada to učine i poslednje jedinice XXXVI divizije. Naredili su da bataljon izdvoji jednu četu, koja će na ovoj strami Drave ostati poslednja. Komandant i komesar Brigade prešli su Dravu zajedno sa poslednjim jedinicama 4. bataljona. Četa za obezbeđenje postavila se između Gornje Bazje i Drave i ostala je na obezbeđenju sve do tri časa 10. februara, kada se prebacila preko pontonskog mosta. Inženjerci su potom rastavili most, čime je prelazak jedinice Treće armije uspešno okončan. Komanda Treće armije, komande divizija XVI, XXXVI i 51. mogle su da odahnu, a komandant armije da obavesti Vrhovnog komandanta Tita da je prebacivanje jedinica Dvanaestog korpusa u Mađarsku uspešno obavljena.

Odmah po prelasku bataljoni Pete brigade su dobili nove zadatke. Tako je 3. bataljon dobio zadatak da posedne položaje na levoj obali Drave, od porušenog mosta, a 4. da posedne položaj sa druge strane povezujući se sa bataljonom Treće brigade.® Ostala tri bataljona Brigade privremeno su se smestila u Barču, ali su već sutradan izvršili pokret. Neprijateljski prednji delovi izbili su rano ujutru do ispred porušenog mosta kod Barča na desnu obalu Drave. Ovde su otvorili mitraljesku i puščanu vatru, više nasumice, po

<sup>1</sup> *Zbornik NOR*, tom V, knj. 38, dok. 29.

ovome mostu i po položajima 4. bataljona i delom 3. bataljona. Bataljon je odgovorio iz dobro zaklonjenih položaja i jednovremenom vatrom svih puškomitraljeza prosto pokosio neprijateljske vojnike koji su se dosta slobodno kretali na drugoj obali reke. Sneg je omogućio da se oni dobro vide, pa je vatra bataljona bila vrlo uspešna. Više od 15 poginulih i nešto veći broj ranjenika imao je neprijatelj u toku samo desetak minuta borbe. Bataljon je imao jednog poginulog i jednog ranjenog borca. Neprijatelj se više nije pojavio ovako blizu i tukao je povremeno artiljerijom i minobacačima u pravcu položaja 3. i 4. bataljona. Sa druge strane ceste, prema desnom krilu bataljona, negde posle 9 časova pojavilo se nekoliko boraca. Oni su u toku noći bili zaostali ili zadremali u nekoj od kuća. Odmah su poslali čamci po njih, pa su se prebacili na levu obalu. Bili su to borci iz 4. bataljona.

Subota, dosta hladan zimski dan, sa vrlo jakim vetrom. Sem dva bataljona koji su na položajima, ostala tri bataljona i prištapske jedinice Brigade krenule su već oko 10,30 časova iz rejona Barča za Kalmanču. Sledećeg dana krenuo je i 4. bataljon, a nakon dva dana i 3. bataljon, pošto su njihove položaje preuzele jedinice XI bugarske divizije.

Prelaskom čete 4. bataljona u Mađarsku uspešno je okončano prebacivanje jedinica Dvanaestog korupsa na levu obalu Drave. Tako je završen i period borbe jedinice Treće armije u zimskim operacijama na levoj obali reke Drave i u Slavoniji, odnosno period borbe na virovitičkom mostobranu.

Za borbena dejstva Pete brigade u ovom periodu, karakteristična su četiri razdoblja. Razdoblje od 18. decembra 1944. do 16. januara 1945. godine, to je razdoblje njenog boravka u Mađarskoj, držanja položaja na levoj obali Drave. U ovom vremenu nije bilo dodira sa neprijateljem, Brigada se odmarala, sređivala, vojna i politička obuka bile su organizovane i redovne, a rad na kulturno-prosvetnom polju i rad sa narodom vrlo intenzivan. U Brigadi su izvršene neophodne kadrovske popune i promene, formiran je nov 2. bataljon Brigade, a dopunski bataljon rasformiran i njegovi borci upućeni u ostale bataljone. Vreme je bilo sa dosta snega, vrlo prohladno. Pojedini bataljoni izvršavali su



praktični rad na opravki mostova, propusta i zatrpavali raz-  
tovane puteve. Ovde je izvršena i praktična obuka u ga-  
danju. Od 17 do 19. januara Brigada je u pokretu od Ma-  
đarske preko Barča do Virovitičkog mostobrana. Ovde je  
na zapadnom delu mostobrana, na položajima kod Pitomače,  
gde je u toku 21. i 22. januara imala vrlo žestoke okršaje  
sa jedinicama 1. kozačke divizije i nekim ustaškim snagama.  
Borbe su vođene u vrlo otežanim uslovima, usled jakoga  
mraza, snega i velike hladnoće. Dešavalo se da su se zat-  
varači na puškomitraljezima i puškama zamrzli, a mrzli su  
i prsti boraca, uši i noge.

U ovakvim uslovima vršeni su noćni napadi na nepri-  
jatelja, koji je bio organizovao dobro odbranu, sa mnogo-  
brojnim preprekama ispred Pitomače, pa čak i žičanim,  
unutar sela imao je nekoliko bunkera, a na crkvi postav-  
ljene puškomitraljeze. Sve su to bataljoni dobro podneli,  
borci su bili dobro pripremljeni za borbu, a podržani su,  
istina ne uvek, preciznom vatrom divizijske artiljerije.  
Ispoljeno je mnogo lične hrabrosti boraca. Naročito je ru-  
kovodeći kadar, počev od desetara pa do komandi bataljona,  
pokazao umešnost, solidarnost, budnost i vrlo odgovorno  
vodili svoje jedinice u napad ili kad su bili u odbrani. Bri-  
gada je imala u ovom razdoblju velike gubitke u poginulim  
i ranjenim. Naročito ti su osetni bili gubici od artiljerijske  
i minobacačke vatre neprijatelja, a zatim od mitraljeske i  
puščane vatre. Neprijatelj je bio vrlo jak, dobro naoružan i  
dobro obučen, a uslovi za borbu uglavnom vrlo teški. Pored  
toga, Brigada je vršila noćne napade na ove jedinice, manje  
brojna i slabije naoružana od neprijatelja. Neprijatelj je bio  
dobro utvrđen, teren ispred njega brisan, pokriven snegom  
i vrlo nepogodan za kretanje. Borci su bili u većini mladi,  
nedovoljno obučeni u rukovanju oružjem, a i u nizu tak-  
tičkih radnji. Mnogo promrzlih govori o teškim vremenskim  
uslovima. Jedna od slabosti, koja je uočena kod komandnog  
kadra, bila je slabo korišćenje rezervi. Rezerve nisu uvek  
ostavljene, a pogotovu u bataljonima, tamo gde su bile  
određene, njihova upotreba nije bila uvek svrsishodna. Ovde  
je Brigada prvi put saradivala sa delovima artiljerijske  
brigade Divizije. Još nije bilo iskustva i tu je bilo dosta  
slabosti, naročito u prvom napadu, međutim, već sledećeg

dana te mnoge slabosti su otklonjene. Artiljerijska priprema bila je zadovoljavajuća, iako ona nije uvek tukla najjače utvrde neprijatelja.

Odgovorom na zadatak odbrane mostobrana u sledećem periodu i zaštite izvlačenje jedinica Dvanaestog korpusa Peta brigada je izvršila sa puno odgovornosti i upornosti. Nije dozvolila da se ugrozi prelaz. Organizovano se povukla kada su pontonski most prešle poslednje jedinice XVI i 51. divizije, te Treće i Šeste brigade XXXVI divizije.

Mnogo ranjenih i promrzlih boraca nametnulo je brigadnom sanitetu i velike zadatke. Trebalo je sve ranjenike previti i dalje zbrinuti. Komandant pozadinskih jedinica Brigade Steva Bošković Brka, ranije jedan od najistaknutijih komandira četa u Petoj brigadi, mnogo se brinuo oko toga da se svaki ranjenik dovede u sanitet, da se previje i po potrebi odmah uputi i preveze do bolnice. Brinuo se i o tome da što redovnije do boraca stiže hrana, a do radnih vodova i sve druge potrebe.

#### BORBE BRIGADE NA BOLMANSKOM MOSTOBRANU

Posle uspešnog prelaska u Mađarsku, sve jedinice Dvanaestog korpusa su se od 10. do 17. februara nalazile na odmoru, bez dodira sa neprijateljem. Tako se XXXVI divizija razmestila na prostor Kalmanče, pustara Cegled, selo Pokloši, gde je bila Treća brigada i pustara Puvári, gde je bila Šesta brigada. Artiljerijska brigada smestila se u grupi kuća severoistočno sela Merenje, a na pustari Lajošhazi štab XXXVI divizije. Peta brigada i mediko-sanitetski bataljon smestili su se u Kalmanči. U toku 10. februara Peta brigada je bez 3. i 4. bataljona i baterije 45 mm, koji su ostali na položajima kod Barča, krenula je prema naređenju štaba XXXVI divizije pravcem Barč—Daranj—Kalmanča, gde je u toku dana izvršila razmeštaj. Dan kasnije u sastav Brigade stigao je i njen 4. bataljon, a 12. februara, nakon što je predao položaje bugarima, i njen 3. bataljon. Tako je Brigada bila konačno okupljena u Kalmanči, gde je ostala sve do 17. februara, kada je primila novi zadatak. U s. Kalmanča bataljoni brigade ostali su u aktivnom odmoru. Odmah je organizovan redovni vojno-politički

rad. Izvršena je popuna kadra, naročito desetara, vodnika i komandira četa. Javili su se i novi puškomitraljesci i bombaši. U svim četama održane su već prvog dana boravka četne konferencije, uz prisustvo članova štabova bataljona. Kao i uvek kad Brigada ima predah i odmor, govoreno je o slabostima iz proteklih borbi, pa s tim u vezi u programu vojne obuke, planirano tako da se ove slabosti otklone. Zaduženi su komandiri četa da naročito obrade nišanje puškom i puškomitraljezom i lakim bacačem, da se borci obuče u hvatanju zaklona, puzanju i prebacivanju i bacanju bombi i da se nauče kako da kopaju i koriste rovove i zaklone. Istaknuti su primeri hrabrosti i požrtvovanja vodnih i četnih bolničarki. Najbolji puškomitraljesci, bacačije i bombaši uz pomoć komandira vodova i desetara zaduženi su da konkretno obuče pojedine borce na ovim oružjima. U bataljonima je istaknut zadovoljavajući rad komore u kuvanju hrane, otpremljanju ranjenih i promrzlih u pozadinu.

Ovde u Kalmanči 15. februara je održana konferencija svih vojnih i političkih rukovodilaca Divizije, počev od bataljona pa na više. Najviše je bilo reči o ispoljenim slabostima i nedostacima u toku borbe pod nepovoljnim uslovima u kakvim su se brigade XXXVI divizije našle kod Pitomače i Otrovanca. Dosta vremena posvećeno je potrebi da se svi nedostaci sagledaju i načinu kako da se boljom organizacijom, aktivnijim vojnim i političkim radom i obukom što pre otklone. O narednim zadacima koji stoje pred divizijom govorio je komandant Korpusa. On je istakao da je za pripremu za konačni obračun sa neprijateljem ostalo malo vremena i da ga zato treba iskoristiti za što bolju i kvalitetniju borbenu spremnost jedinica i svakog pojedinca.

Ovoj konferenciji pored komande XXXVI divizije bili su prisutni komandant Gligo Mandić i komesar Dvanaestog korpusa Jova Kapičić. Glavna pitanja o kome se raspravljalo, bilo je dejstvo XXXVI divizije na Virovitičkom mostobranu i u Slavoniji.

Sve vreme boravka Brigade u Kalmanči iskorišćeno je za brže izlečenje ranjenika, a pošto je u blizini bio mediko-sanitetski bataljon Divizije, to je i on pružio potrebnu pomoć sanitetu Brigade.

Što se tiče ishrane, ona je bila i redovna i kvalitetna. Nju su ovde dopunili lovci na srne, kojih je ovde bilo u velikom broju. Gotovo u svim bataljonima u kazanima se našla sretina.

Odmorna, sređena i popunjena ljudstvom i kadrom, 17. februara Peta brigada je po zapovesti Štaba XXXVI divizije izvršila pokret. Brigada je u svom sastavu toga dana imala 1.578 drugova i 129 drugarica. Od toga štab Brigade osam, kuriri i vezisti 28, tehnička četa 88, obaveštajno odeljenje 14, četa za vezu 55, intendantura i bojna komora 117, sanitet 30, 1. bataljon 288, 2. bataljon 256, 3. bataljon 248, 4. bataljon 251, 5. bataljon 262 i baterija protivtenkovskih topova 3. topa 45 mm 62.<sup>10</sup>

Nakon obilnog jutarnjeg toplog obroka sve jedinice Brigade krenule su oko 7,30 časova za selo Dravafok. Vreme je bilo prohladno, padao je slab sneg a kretalo se disciplinovano i bez velikih poteškoća do Dravafoka, gde je stigla istog dana posle podne. Tu se odmarala do sledećeg jutra, a potom preko šikloša u toku dana stigla je do sela Nadtotfalu, gde je opet zadržana na odmoru. Sledećeg dana stiže do Nemetmaroka, gde se razmešta. Ovde Brigada ostaje sve do 23. februara, sem 2. i 3. bataljona koji su nastavili pokret po naređenju Štaba XXXVI divizije pravcem Branjin vrh—Beli Manastir—Petlovac—Bolman. Ovde su na Dravi u toku noći 21/22. februara, preuzeli položaj od 24. bugarskog pešadijskog puka. Primopredaja položaja kod Gakovca izvršena je po svim propisima, sa priloženim skicama, crtežima, rasporedom puškomitraljeza i mitraljeza. Upravo tako su Bugari tražili od Pete brigade (3. i 4. bataljona) kada su jedinice 11. bugarske divizije preuzimale položaj kod Barča.

Do bataljona Pete brigade položaje su poseli bataljoni Treće i Šeste brigade, gotovo u isto vreme, s tim što su 2. i 3. bataljon Pete brigade poseli položaje kota 85, uzvodno do Starog Sela. Levo od Pete brigade položaje su poseli bataljoni Šeste a dalje od Šeste brigade sve do ušća Drave u Dunav bataljoni Treće brigade. Na položajima kod Drave već su bili iskopani rovovi i položaji za bacače, puškomit-

<sup>5</sup> Zbornik NOR, tom. I, knj. 10, dok. 145, str. 508.

raljeze i teške mitraljeze. Uradili su to Bugari. Bilo je tu i desetak zemunica u koje se mogla smestiti po jedna desetina boraca.

Prema naredenju Štaba Dvanaestog korpusa, XVI vojvodanska divizija je posela levu obalu Drave, od sela Torjanci na jugoslovensko-mađarskoj granici pa nizvodno do Starog Sela, vezujući se za bataljone Pete brigade. Peta brigada se u selu Nemetmarok zadržala do 23. februara, kada je krenula preko Belog Manastira za Jagodnjak, gde se smestila po kućama. Njena dva bataljona već su bili na položajima leve obale Drave. Već u toku smenjivanja sa bugarskim jedinicama neprijatelj je to otkrio i sa desne obale Drave tukao mitraljeskom i topovskom vatrom levu obalu. Bataljoni su odgovorili tukući jedan bunker i jednu manju kolonu nemačkih vojnika. Računa se da je desetak poginulo ili ranjeno.



*Osmatračnica na položajima na Dravi, mart 1945.*

Čete koje nisu bile na položaju iskoristile su vreme za kopanje rovova, za izradu još po koje zemunice i sve to pokrivali travom i lišćem i kamuflirali-skrivali od oko neprijatelja. Sve do 1. marta Brigada je u istom rasporedu, s tim što su 2. i 3. bataljon i dalje na položaju na Dravi.

Da bi ojačao odbranu na prvoj liniji tj. na samoj obali Drave i tako sprečio svako moguće iznenađenje i eventualno prebacivanje neprijateljskih izvođačkih delova, Štab XXXVI divizije je 1. marta naredio da se bataljoni primaknu bliže obali reke. U vezi sa tim, Štab Pete brigade upućuje svoj 1. bataljon, koji smenjuje 3. bataljon, a 5. bataljon smenjuje 2. bataljon na položajima na Dravi. Svoj 4. bataljon pomera na položaj ispred Bezdana, kao rezervu, a bateriju topova 45 mm postavlja na položaje bliže Dravi. Drugi i 3. bataljon, smešteni su u Jagodnjaku odnosno Uglješuu. Dva dana kasnije 1. i 5. bataljon, koji se nalaze na položaju na Dravi su pomereni bliže obali, što su učinili i bataljoni Treće i Šeste brigade. Naređena je budnost, oprez je pojačan, a kontrola civila u rejonu položaja Brigade vršena je redovno. Zabranjeno je bespotrebno prepucavanje i otkrivanje položaja i naređeno da se obrati pažnja na kretanje neprijatelja sa one strane Drave. Do 3. marta nije bilo nekih naročitih događaja, osim što je u Dardi izvršena smotra Treće brigade uz prisustvo štaba Divizije i predstavnika Pete i Šeste brigade. Na taj dan u istočnoj Bosni formirana je XXXVI divizija i to je bila njena godišnjica; Peta brigada ovoga 6. marta bila je u sledećem rasporedu: 1. i 5. bataljon i dalje na prvoj odbrambenoj liniji na samoj obali Drave. Borci su bili u rovovima, a bio je izgrađen i sistem odbrambenih utvrda za puškomitraljeze, teške mitraljeze, a nešto pozadi za teške bacače. Na drugoj liniji 4. bataljon, a u Uglješuu i Bezdanu 3. i 2. bataljon na odmoru, ali u stanju pripravnosti. Štab Brigade i ostale jedinice razmeštene su u Novom Čemincu sa potrebnim obezbeđenjem. Još prethodnog dana izviđači iz 1. i 5. bataljona uočili su pojačano neprijateljsko kretanje i gomilanje neprijateljskih jačih delova na suprotnoj obali Drave. Isto tako, njegovi izviđački delovi su pojačali aktivnost. Tako kod Treće brigade je izvršen pokušaj prebacivanja jedne neprijateljske grupe, a kod 1. i 5. bataljona bilo je pojedinačnih pokušaja prebacivanja neprijateljskih vojnika. Moglo bi se reći da je to bilo vreme obostranog ispitivanja. Ocenjeno je da može sasvim brzo doći do neprijateljskog prelaska preko Drave radi izvršenja njegovog plana da divizije Grupe armije »E« iz Slavonije dejstvuju u bok snaga Treće armije u Baranji, kako bi

olakšale nemačkim snagama u protivofanzivi kod Blatnog jezera. Na osnovu ovoga komandant Divizije je upozorio komandante brigada da je moguća akcija neprijatelja i naredio strogu budnost u celoj Diviziji. U vezi s tim je i naređenje Štaba Dvanaestog korpusa da se front XXXVI divizije suzi, a da XVI divizija svoj proširi. Pa ipak uz sve mere opreza i budnosti neprijatelj je uspeo da iznenadi jedinice XVI divizije.



*Borci Brigade posle prijema odlikovanja u Baranji, mart 1945. Na čelu je Lepasava Krnješevac Meri, rukovodilac SKOJ-a u Brigadi*

Naime, u toku noći između 5. i 6. marta oko 23,30 časova jake snage nemačke 11. vazduhoplovne poljske divizije, započele su prelazak reke Drave na odseku koji je držala XVI divizija, a oko 3 časa ujutru 6. marta pokušao je sa manjom jedinicom iz rejonu Osijeka da se prebaci na sektor XXXVI divizije. Istovremeno, iste noći 297. nemačka divizija i 104. lovačka prešla je Dravu i probila odbranu Prve bugarske armije kod Donjeg Miholjca. Tako su dejstva nemačkog 91. armijskog korpusa prethodila ofanzivi nemačkih snaga Grupe armija »Jug« iz rejonu Blatnog jezera

prema sovjetskim snagama kod Budimpešte. Ova ofanziva otpočela je ujutru 6. marta.

Neprijatelj je svoje snage, 11. i 21. puk 11. vazduhoplovne divizije usmerio na položaje XVI divizije sa ciljem obrazovanja jednog većeg mostobrana, odakle bi mogao uputiti svoje jače snage u bok snagama Dvanaestog korpusa. Dakle, jednovremenim prelaskom Drave kod Nardske skele, na spoju Prve i Druge brigade i kod Belišća, na odseku Prve brigade, neprijatelj je težio da probije odbranu XVI divizije i zađe u njenu pozadinu. Verovatno ranijim izviđanjem, on je došao do podataka da kod Belišća i Nardske skele ima više neposrednih međuprostora. Zato je uspeo da neopaženo i vrlo brzo zaposedne šumski pojas Repnjak i Šiblje i da do zore gotovo bez otpora obrazuje uži mostobran na liniji Orešanče—Bakanska ustava—nasip duž stare Drave (kota 92, kota 89 — Gakovac) i da na levu obalu prebaci jedinice u jačini od oko 2.000 vojnika. Čim je dobio obaveštenje o neprijateljskom prelasku, Štab Prve brigade odmah je reagovao i sa dva bataljona iz rezerve pokušao da spreči izbijanje neprijatelja na nasip između kote 92 i Repnjaka. Međutim, neprijatelju su nadolazile nove jedinice, pa je njegov napad i prodor bio vrlo snažan, te je potisnuo bataljone Prve brigade. Kod Bistrinaca jedan njen bataljon je odbio napad nešto slabijih neprijateljskih snaga i naterao ih da se zaustave i vrate nazad preko Drave. Međutim, neprijatelj u nastojanju da dostigne Novi Beždan i Bolman, sve više pojačavao pritisak na ovom pravcu. Štab XVI divizije je uputio iz rezerve Četvrtu brigadu, koja je uspela da privremeno zadrži neprijateljski prodor. No, to joj je pošlo za rukom sve do pristizanja novih neprijateljskih snaga i upotrebe njegove artiljerije. Bataljoni Četvrtе i Prve brigade bili su prinuđeni da se povuku u pravcu Majske Međe i tu organizuju odbranu na brzu ruku. Na pravcu Druge brigade neprijatelj je izvršio jak pritisak, potisnuo bataljone Brigade i ušao u Bolman. Komandant XVI divizije na ovom pravcu uveo je u borbu Brigadu »Šandor Petefi.« Ona je u toku celog poslepodneva vodila vrlo teške borbe za Bolman, koji je dva puta prelazio iz ruku u ruke. Pred samu noć neprijatelj je ponovo ušao i



ostao u Bolmanu.<sup>11</sup> Radi sprečavanja daljeg neprijateljskog prodora i proširenja Bolmanskog mostobrana odmah je angažovana 51. divizija. Ona se nalazila u korpusnoj rezervi na prostoru Kneževo—Branjin vrh—Kneževi vinogradi—Zmajevac. Već oko 7 časova njene brigade su bile na putu prema Bolmanu i položajima XVI divizije. Oko 13 časova stupaju u borbu u rejonu St. Bolmana i Novog Bezdana, najpre Dvanaesta brigada, a od 16 časova u borbi se uključuju i bataljoni Osme brigade. Ostale dve brigade, Sedma i Četranaesta nalazile su se u pokretu ka Majskoj Međi i Branjinom vrhu.



*Detalj sa položaja bataljona na Dravi, kraj marta 1945.*

Neprijatelj je i na sektoru šeste brigade kod 4. bataljona, nakon jače artiljerijske i minobacačke vatre, pokušao da pod zaštitom puškomitraljeske i puščane vatre prebaci svoju manju jedinicu.

Ova neprijateljska jedinica, smeštena u tri čamca, bila je uočena i odmah napadnuta negde na sredini reke, te su

<sup>11</sup> Arhiv VII, k. 954, br. reg. 1—1/3.

dva čamca odmah potopljena a jedan se vratio na suprotnu obalu. Nešto kasnije neprijatelj je sa jednom povećom grupom od oko 50 vojnika pokušao pod zaštitom dimne zavese da se iskrca kod 5. bataljona Šeste brigade, a odmah zatim je izvršio novi pokušaj kod 4. bataljona. Oba ova pokušaja neprijatelja bila su spremno dočekana i uz gubitke neprijatelj vraćen na suprotnu obalu.

Na položaje Pete brigade neprijatelj te noći nije pokušao prelazak. Bataljoni su iz rovova osmatrali Dravu i nisu ništa sumnjivo opazili. Međutim, već rano ujutru sa neprijateljske strane čula se vrlo jaka artiljerijska i minobacačka vatra, pomešana sa mitraljeskom i puščanom, ispred desnog suseda, (Druge brigade). Očito se tu vodila žestoka borba te su izviđači odmah upućeni u tom pravcu. Doneli su obavještenje da se na sektoru Druge brigade već vode teške borbe i da neprijatelj prodire ka Bolmanu. Istovremeno neprijatelj je nastavljao prebacivanjem novih snaga. Kod bataljona koji je držao položaje na desnom krilu Brigade i bio u dodiru sa Drugom brigadom, brzo su stigli komandant Pete brigade Pavle Kapičić i komesar Esac Cerić. Bataljon je orijentisan prema neprijateljskom prodiranju, odnosno prema Bolmanu, a komandant je iz rezerve uputio 3. bataljon da se postavi na položaje istočno od Bolmana sa zadatkom da štiti desni bok Brigade. Ovaj bataljon je oko 16 časova zajedno sa jedinicama XVI divizije uzeo učešća u borbi za Bolman. Neprijatelj je žestoko jurišao i po svaku cenu želeo da zadrži Bolman, koji je u dva maha gubio; 3. bataljon se zadržao u Bolmanu sve do noći, kada se pod jakim pritiskom neprijatelja povukao.

Treći bataljon je imao u ovoj borbi devet poginulih i devet ranjenih, a neprijatelj deset mrtvih i 30 ranjenih. Jedan neprijateljski oficir je zarobljen. Ovoga dana, već od ranog jutra, počele su vrlo žestoke borbe uz osetne ob strane gubitke. Naime, jedinice XVI i 51. divizije nakon što je neprijatelj ovladao Starim Bolmanom, a u toku prepodneva zauzeo i Majsku Među, sada su organizovale protivnapad. Sa po jednom brigadom iz svake divizije još u toku neprijateljskog prodiranja izvršen je protivnapad, te tako nije dozvoljeno da se Nemci ukopaju i zadrže na dostignutim položajima. Brigade su stigle do istočnih kuća St.

Bolmana, i ovde su vođene borbe u toku cele noći 7/8. marta. Avijacija Treće armije uspešno je u toku dana mitraljirala neprijateljske snage u rejonu mostobrana i na prelazu obale Drave.<sup>12</sup> Artiljerija XXXVI divizije bila je ovoga dana vrlo efikasna u gađanju ciljeva ispred šeste brigade u rejonu Retfalu gde je tukla neprijateljske jedinice.

U borbama kod St. Bolmana i ovoga dana uzeo je učešća i 3. bataljon Pete brigade. On se prethodnog dana morao povući iz St. Bolmana prema Novom Bolmanu, jer je neprijatelj izvršio snažan napad. Ovde se bataljon ukopao, nije dozvolio neprijatelju prodor u pravcu Novog Bolmana. U poslepodnevnom napadu Sedme brigade 51. divizije i Petnaeste brigade XVI divizije, 3. bataljon je izvršio napad na St. Bolman sa istočne strane. Uspeo je da stigne do prvih kuća i ovde se zadrži do noći. Borbe su vođene i u toku noći 7. marta, ali je neprijatelj uspeo da se održi u mestu. Ovog puta neprijatelj je imao znatne gubitke — od preko 50 izbačenih iz stroja, što ranjenih, što mrtvih. Bataljon je imao sedam poginulih i sedam ranjenih. Ujutru 8. marta u rejon Bolmana pristigao je 5. bataljon Pete brigade. Zauzeo je položaje levo od 3. bataljona kako bi pojačao pritisak prema Bolmanu i isto tako ojačao desno krilo Brigade prema mostobranu. Radost boraca 3. bataljona bila je velika, jer su sada uz njih borci njihove brigade, i to borci bataljona koji je toliko puta proveren u borbi. Ovoga dana neprijatelj je mirovao.

U toku 8. marta na spoju 1. i 4. bataljona izviđači su »otkrili« navodno prisustvo neprijatelja na jednom gusto pošumljenom otočiću na Dravi. Na poziv komandanta 1. bataljona Žika Ninković, pomoćnik komesara 4. bataljona, koji je tu bio najbliži, uzeo je jedan vod i prešao na otočić. Dobro su ga pročešljali i osim jednog bogatog rogovima jelena nisu ništa pronašli. Ovaj »neprijatelj« je brzo preplivao Dravu na našu obalu. Ovog dana neprijatelj je mirovao. Samo tu i tamo oglasili bi se vatrom iz puškomitraljeza, a ponekad i vatrom artiljerije. Pošto je prethodnog dana nastojao da proširi mostobran i imao osetne gubitke, to je

<sup>12</sup> *Zbornik NOR*, com XI, knj. 3, dok 6, str. 30.

ovaj dan sigurno koristio za odmor i da eventualno sačeka pojačanje, kako bi u sledećim danima nastavio napade sa ciljem proširenja mostobrana. Linija mostobrana ovoga dana se kretala: Drava—Bistrinski lug—Bakanska ustava—Bergerova pusta—Novi Bezdán—Majska Međa—Bolman—Durđev dvor—Žiblje—Drava. Sledećeg dana 5. bataljon je predao svoj položaj 4. bataljonu Treće brigade, koja se pomerila bliže Bolmanu. Već od ranog jutra vođene su vrlo teške borbe uz obostrano velike gubitke. Sledećeg dana, 9. marta, posle jače artiljerijske pripreme neprijatelj je ujutru rano oko 5 časova prešao u napad na celom mostobranu. Uspeo je da potisne jedinice XVI i 51. divizije i predveče zaposedne pustaru Piškur i Baranjsko Petrovo Selo. U toku noći Štab XVI divizije je organizovao protivnapad svojih jedinica, koji je bio vrlo energičan i dobro organizovan. Neprijatelj nije uspeo da odoli ovom protivnapadu, pa se morao povući na položaje na levoj obali Drave. Sledećeg dana nastavljene su žilave i teške borbe. Ginulo se na obe strane. Neprijatelj je bio uporan da zadrži postignute položaje i da dalje prodire ka Petlovcu. Podržan artiljerijom, a ovog puta i vatrom »kacuša«, napad jedinica 51. i XVI divizije je urodio plodom. One su zauzele severozapadni deo Baranjskog Petrovog Sela i ušle u severoistočni i južni deo Bolmana, u Durđev dvor i do kote 88. U ovom napadu uzeli su učešća 3. i 5. bataljon Pete brigade. Oni su sadejstvovali jedinicama XVI divizije. Ova dva bataljona su stupili u borbu oko 14 časova napadajući na neprijateljske položaje kod Starog Bolmana sa istočne strane. U prvom naletu doprli su do kuća u jugoistočnom delu sela. Neprijateljske snage su se povukle dalje i dublje u selo, tukući iz sela *jakom* vatrom. Da ne bi trpeo jaku vatrau i bio izlpužen većim gubicima, 3. bataljon se povukao, jer prodor drugih jedinica nije uspeo. Pod zaštitom vatre 3. bataljona, povukao se i 5. bataljon. Naime, jedinice XVI divizije, koje su otpočele napad ranije, nisu uspele da stignu do St. Bolmana. Oko 19 časova istoga dana organizovan je nov napad u kome su učestvovala i dve čete 3. brigade. Iako je artiljerijska i minobacačka vatra bila dosta jaka i podržala bataljone u napadu, ovi su uspeli samo da potisnu neprijatelja u centar sela. Gotovo isto kao i u prošlom napadu.

Sa dobro organizovanih i na brzu ruku utvrđenih položaja, neprijatelj se branio vrlo efikasnom unakrsnom vatrom, pa su se bataljoni ponovo povukli na polazne položaje. Imali su pet mrtvih i 41 ranjenog.

U borbi na Bolmanskom mostobranu iz Brigade su poginuli: Cveja Živanović, komandir čete, Stevan Vlašić, komesar čete, i Božo Lukić, pomoćnik komesara 3. bataljona. Poginuli su još Joca Gajić, Paun Jakovljević, Mladen Tašin, Đorđe Živanov, Slobodan Damjanović, Milinko Kojić, Florijan Pergal, Vladislav Vojt, Martin Mlinarić, Milan Vojinović, Grga Miling, Stanko Glumac, Božo Munćan, Milena Jelinović i Bora Nedić, pom. komesara čete. Pored Bože Lukića, pom. komesara bataljona i partijskog rukovodioca,



*Bosiljka Proclanović Mila, rukovodilac SKOJ-a u 3. bataljonu junački je poginula 6. marta 1945. kod Starog Bolmana*

poginula je i Mila Prodanović, sekretar SKOJ-a u bataljonu. Borili su se junački dok ih neprijateljski metak nije pogodio. Neprijateljski vojnici su se na najzverskiji način obračunali sa njima, tako vrednim i dobrim rukovodiocima 3. bataljona. Među ranjenima bili su Uroš šulaja, zamenik komandira čete, Savo Bojanović, pom. komesara čete, ko-

mandir čete Slavko Rapajić, te vodnici Svetozar Petrović, Andrija Rudić, komesari četa Živko Radović i Đorđe Golubović, sekretar SKOJ-a Borivoje Brlja, bolničarka Ljubica Knežević, komandir čete Matija Vorkapić, pom. komesara čete Lazar Stojadinović te borci Živko Jovanović, Jovo Rapajić, Andrija Purić, Savo Knežević, Božidar Pavlović, Rade Vukadinović, Svetozar Stankov, Franjo Kardeljaš, Mileta Novakov, Milisav Jovanović, Milojko Miličević, Nikola Rašeta, svi borci, i obavještajci Radovan Bežanović, Nikola Đunić, Aca Živanović, Žarko Sić, Todor Kotarac, i kuriri Živa Sekulić i Vladislav Sabo, i drugi.

Peti bataljon je zaplenio jedan »šarac«. Neprijatelj je imao 40 mrtvih i više od 90 teže i lakše ranjenih. Pošto nisu postigli očekivani uspeh da prošire mostobran i pored upornih nastojanja u proteklim danima, jedinice nemačke 11. vazduhoplovne poljske divizije su mirovale. Nemci su imali u proteklim borbama prilično osetne gubitke u čestim protivnapadima jedinica XVI i 51. divizije i delova XXXVI divizije, bili su prilično iznureni. Bio im je preko potreban odmor i nove snage sa kojima bi pokušali dalji prodor i ispoljili veću agresivnost. Tako je došlo do mirovanja, koje je potrajalo od 11. do 17. marta, kada je na mostobranu vladalo zatišje.

<sup>1</sup> Borcima Pete brigade, na položajima r. Drave ovako bezbrižan boravak nije odgovarao, mnogi su tražili »kavgu« sa neprijateljem. Opalili bi po koji metak da izazovu suseda s one strane reke. Snajperisti su tražili ciljeve i pronalazili ih. Izašao je tako iz rova i Živko Maksim sa lakim bacačem. Činilo mu se da će tako kao lakše pogoditi cilj — grupicu neprijateljskih vojnika. Međutim, neprijateljski snajperista pronašao je ovog odvažnog borca, smrtno ga ranio. Njegovi drugovi pokušali su da ga izvuku po cenu života. Bili su ranjeni Nikola Rašeta i Milojko Miličević, ali su uspeli da izvuku svog teško ranjenog druga, kome pomoći nije bilo.

Samo na pojedinim delovima mostobrana bilo je manjih ispada. Bilo je i obostranog artiljerijskog i minobacačkog prepucavanja. Obostrano je u to vreme pojačana izviđačka delatnost, a jedinice su se na položajima ukopavale. Naša avijacija bila je vrlo aktivna i uspešno je gađala ci-

ljeve u rejonu mostobrana i puteve sa one strane Drave. Pojačana je dobra budnost i oprez od mogućih ubacivanja špijuna. Odlučnom akcijom Crvene armije, gde su koncentrisane njene jake snage, neprijatelj je u ovom vremenu proteran sa mostobrana severno od Donjeg Miholjca na levoj obali Drave. Ovde su položaje držale jedinice 1. bugarske armije. Neprijatelj je tada deo snaga (4. kubanski puk 1. kozačke divizije) prebacio u rejon Bolmanskog mostobrana. Kako je neprijatelj proteran kod Blatnog jezera i ofanziva njegovih snaga propala, to je nemačka Vrhovna komanda naredila Štabu Grupe armije »E« da povuče snage i sa bolmanskog mostobrana. Ove snage nisu bile odmah povučene, već su zadržane sa ciljem postepenog i neprekidnog povlačenja, kako bi se obezbedio prostor na desnoj obali Drave za njihovu novu upotrebu. Pošto je mostobran kod Miholjca bio pod jakim pritiskom Crvene armije, to je neprijatelj odlučio i u noći 18/19. marta povukao svoje snage sa ovog mostobrana.

Zbog iscrpljenosti i umora u višednevnim žestokim borbama kod St. Bolmana, 3. i 5. bataljon Pete brigade su izvučeni iz borbe. Njih su zamenili 2. i 5. bataljon Treće brigade.

Peti bataljon se povukao u Novi Bolman i tu ostao kao brigadna rezerva privremeno pod komandom Treće brigade. Prvi, 2. i 4. bataljon ostali su na svojim dotadašnjim položajima na levoj obali Drave. Osim povremenog obostranog prepucavanja, ovi bataljoni nisu bili uznemiravani od neprijatelja. Izviđačka odeljenja ovih bataljona su vršili česta noćna izviđanja. Osim proširenja rovova i položaja za minobacače i teške mitraljeze, vršena je redovno vojna i politička obuka. Održano je i više partijskih sastanaka, na kojima je primljen izvestan broj novih članova KPJ. Na četnim konferencijama, koje su održavane iza položaja bataljona, u šumi, ovih dana bilo je mnogo govora o nastanku XXXVI divizije i pređenom putu za godinu dana. Ovde su boravile kulturne ekipe, a i bataljoni su pripremali priredbe, koje su za pojedine bataljone davane na improvizanim binama, oko 500 metara iza položaja na Dravi. Nekoliko slikara portretirali su ovde komandante bataljona, istaknute kurire i puškomitraljesce, bombaše i istaknutije

borce. Nekoliko dana iza toga priređena je i izložba ovih slika, koje su bile okačene na stoletna stabla u šumi. Propagandni oteak Brigade gotovo je bio popunjen, stvarana je i kulturna ekipa i organizovane kvalitetne priredbe. Neumorni su bili ti kulturni radnici, propagandisti. Radilo se na pisanju članaka, opismenjavanju. U bataljone su stizali neumorni i agilni šef oteka Miša Šiđanin i njegov nešto stariji po godinama zamenik Đorđe Lacić Uča. Vatrene revolucionar, rođen u Rumuniji, partizan NOV, neumoran na poslu, pa je ličnim primerom služio svojim mlađim drugovima.

Sledećeg dana na desnom krilu Brigade na mostobranu neprijatelj je izvršio nekoliko pokušaja da se probije dalje na sever. Svi neprijateljski pokušaji da se probije su odlučno odbijeni. Uspeo je samo da u rejonu Torjanci izvrši ograničeni prodor i da zauzme ovo selo, pošto je prethodno ubacio u borbu 4. kubanski puk. Međutim, kada je neprijateljski mostobran u rejonu Miholjca likvidiran, odmah su prema položajima XVI divizije pomerene snage 133. korpusa Crvene armije i XI bugarske divizije. Napad ovih snaga i jedinica XVI divizije bio je vrlo jak i neprijatelj je nateran na povlačenje. Naša avijacija je potpomagala ovaj napad bombardujući prelaz i Đurđev dvor. Predveče je ovde završena borba. Brigade XXXVI divizije ovoga dana nisu vodile borbu. Jedino je Treća brigada kod Bolmana svojom minobacačkom i mitraljeskom vatrom potpomogla napad Druge brigade kod St. Bolmana.

U toku sledeća dva dana na sektoru Pete brigade izvršeno je vrlo intenzivno izviđanje. Artiljerijska brigada XXXVI divizije uspešno je tukla preciznom vatrom neprijateljske kolone u rejonu Osijeka, a avijacija bombardovala rejon železničke stanice Osijek." Povremeno je tukla i neprijateljske položaje kod Baranjskog Petrovog Sela, St. Bolmana i prelaz na reci Dravi. Na dan 20. marta, toplog i sunčanog dana, XXXVI divizija ostala je bez svoga komandanta, pukovnika Dušana Vukasovića. Obilazeći položaje Šeste vojvođanske brigade, na levoj obali Drave, našao se kod njenog 4. bataljona. Izlazeći iz rova bio je uočen od

<sup>13</sup> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 3, dok. 20, 21 i 24.



neprijateljskog snajperiste iz rejonu Retfalu (skriven u ruševinama jedne crkvice) upravo kada je osmatrao položaje neprijatelja u rejonu Retfalu. Bio je pogoden od neprijateljskog metka. Od formiranja XXXVI divizije 3. marta 1944. u istočnoj Bosni, bio je njen zamenik komandanta, a nakon nekoliko meseoi postao je komandant ove divizije. Nešto više od dve nedelje pre pogibije, u Dardi je izvršio smotru i govorio na dan godišnjice Divizije, evocirao uspomene i izrazio nadu u brzo oslobođenje zemlje.



*Oni bez kojih se ne može. Kuvari, mesari, pekari, krojači, obu-  
čari, konjovoci, berberi i ostali*

Učitelj po profesiji, vojnik i starešina, revolucionar u ovom ratu, miran i staložen čovek, divan drug, hrabar, odlučan komandant, bio je cenjen i omiljen kod boraca i rukovodilaca. Slobodu nije dočekao i pao je u svojoj rodnoj Vojvodini pre nego što je sa svojom XXXVI divizijom zakoračio u pobedonosnu ofanzivu za konačno isterivanje neprijatelja iz naše zemlje.

Nemačka komanda je odlučila da u toku noći 20/21. marta otpočne izvlačenje svojih snaga sa Bolmanskog mostobrana. U toku noći, sve neprijateljske snage su se prebacile na desnu obalu Drave. Na taj način je izbegao udar jedinica Dvanaestog korpusa, 133. korpusa Crvene armije i 11. bugarske divizije, koje su prema naređenju Štaba Treće Armije imale u toku noći 22. marta da napadnu neprijatelja i likvidiraju mostobran. Kada su uočeni neprijateljski pokreti i izvlačenje, odmah su jedinice koje su bile u kontaktu sa neprijateljem, bez posebnog naređenja, izvršile napad na zaštitne delove neprijatelja i do jutra oslobodile Stari Bolman, Đurđev Dvor, Baranjsko Petrovo Selo, Majsku Među i Novi Bezdán. Pred zoru napad su počeli jedan puk Crvene armije i jedan bugarski puk. Do 12 časova 21. marta već je bila zaposednuta linija Gakovac, nasip južno od Deakovca, kota 92, šume Orešanče. U povlačenju neprijateljske jedinice su trpele znatne gubitke, nastojeći po svaku cenu da se održe do mraka i onda pređu na drugu obalu. Artiljerija i avijacija podržale su napredovanje koje je moralo biti usporeno zbog obilja mina koje su Nemci iza sebe ostavili. Pa ipak, nakon dobre artiljerijske pripreme i efikasne vatre sovjetskih kaćuša do 1 čas ujutru 22. marta, neprijateljske jedinice bile su konačno proterane, a jedinice XVI divizije izbile na položaje na levoj obali Drave. Ovim se završila šestnaestodnevna uporna i žilava borba sa vrlo jakim neprijateljskim snagama i obostranim velikim gubicima. Neprijateljski mostobran kod Bolmana je tako likvidiran konačno,<sup>14</sup> a front na Dravi ponovo uspostavljen.

U poslednjem jurišu na neprijateljske snage uzela je učešća Treća brigada XXXVI divizije. Za to vreme Peta brigada je čvrsto držala položaje na levoj obali Drave, štiteći svoj desni bok. Bila je u stalnom kontaktu sa bataljonom Druge brigade, koja je učestvovala u likvidaciji mostobrana. Pod neprekidnom vatrom bataljoni Brigade su pratili uspešno napredovanje naših jedinica u napadu i već nešto posle pola noći prenoto je obaveštenje da je likvidacija mostobrana uspešno okončana. Veselju i radosti nije

<sup>14</sup> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 3, dok. 24, str. 133. i Arhiv VII, leut. 293, br. reg. 11—1/1.

bilo kraja, odnekuda kod Cveje se našla rakija, kaže »stara zaliha«. Tu su se odmah stvorili Sepika, Marko, Žika, i oni najbliži iz 1. i 4. bataljona. Neko je, dajući oduška, uputio preko Drave ceo mitraljeski rafal. Neplaniran, rafal je narušio tišinu koja je nastala posle borbe. Za inat neprijatelju, veli Sepika. Brigada je u borbi na Bolmanskom mostobranu učestvovala uglavnom sa 3. i 5. bataljonom. Imala je mrtvih i ranjenih, ali je zato i neprijatelj na njenom delu fronta i kod Bolmana imao poveći broj mrtvih i ranjenih.

### FORSIRANJE DRAVE I OPŠTA OFANZIVA

Do kraja marta 1945. gotovo sve pripreme za preduzimanje opšte ofanzive i konačnog isterivanja neprijatelja iz naše zemlje bile su završene. U to vreme front u Jugoslaviji se protezao levom obalom Drave, levom obalom Dunava do sela Bukin—s. Batrovci, desnom obalom reke Bosut, Savom (u Sremu) i dalje preko Drine, Sarajeva, Banja Luke, Bihaća, Gospića i Karlobaga.

Početak marta NO vojska preimenovana je u Jugoslovensku armiju, a Vrhovni štab u Generalštab Jugoslovenske armije. Na osnovu dogovora, plan opšte ofanzive Jugoslovenske armije usklađen je sa planom savezničkih snaga u Mađarskoj i Italiji. To je bio dogovor između maršala Tita i savezničkih komandanata maršala Aleksandera i maršala Tolbuhina, komandanta Trećeg ukrajinskog fronta. S tim u vezi Vrhovni komandant JA maršal Tito je naredio opštu ofanzivu svih snaga JA sa ciljem razbijanja Sremskog fronta i drugih neprijateljskih frontova. Osnovna zamisao bila je da se po probouju Sremskog fronta prodire prema Zagrebu i dalje u Sloveniju i Istru. Devetog aprila Generalštab JA postavio je Prvoj i Trećoj armiji zadatke u tom smislu. Prvoj armiji da na desnom krilu Sremskog fronta, na liniji Vukovar—Vinkovci, izvrši proboj neprijateljske odbrane, a u središnjem delu, duž drumu prema Vinkovcima i na levom krilu, pravcem Vrbanja—Vinkovci, vrši napade radi vezivanja neprijateljskih snaga, kako bi jedinice njenog južnog sektora iz istočne Bosne prešle Savu u rejonu Brčko—Županja i prodrle u pozadinu Vinkovaca, čime bi bilo dove-

deno u pitanje odstupnica neprijateljske grupacije na Sremskom frontu. Zadatak Treće armije bio je da sa XVI, XXXVI i 51. divizijom pređe Dravu na širokom frontu glavnim snagama u rejonu Valpova, a pomoćnim u rejonu Dalja, te da preseče komunikaciju Osijek—Našice, oslobodi Osijek i uhvati vezu sa delom svojih snaga koje bude prešla Dunav kod Dalja. Posle ovoga jedinice Treće armije imale su zadatak da prodiru u Podravinu pravcem Našice—Virovitica—Koprivnica—Varaždin.<sup>15</sup>

U to vreme pred frontom Treće armije na desnoj obali Drave i dalje se nalazila nemačka 11. vazduhoplovna poljska divizija, sa 21. lovačkim pukom na odseku Osijeka; 11. lovačkim pukom na odseku Valpova, 111. lovačkim pukom na odseku Donjeg Miholjca. Štab 606. puka za osiguranje od ušća Drave u Dunav do Vukovara, 808. bataljonom za osiguranje i 6. dobrovoljačkim bataljonom. Na sektoru Osijeka nalazio se 2. ustaški zdrg od 5. bataljona sa nekim delovima domobranskih jedinica. Levo od 11. poljske vazduhoplovne divizije pred frontom 1. bugarske armije od D. Miholjca do Koprivnice nalazio se 15. kozački korpus sa 1. kozačkom divizijom."

Desna obala Drave bila je na mnogim mestima minirana. Neprijatelj je na prednjem kraju odbrane, koja se protezala 100 do 250 metara od Drave, imao i više zemljanih i betonskih bunkera, opasnih žičanom i drugim preprekama. Ceo sistem odbrane bio je povezan rovovima i saobraćajnicama. Njegovi položaji su dominirali levom obalom, što mu je omogućavalo dobru preglednost i efikasnu vatru. Treba napomenuti da je na desnoj obali neprijatelj koristio betonske bunkere, izgrađene još pre 1941. godine.

Svojom zapovešću Štab Treće armije, je odredio mesto i način prelaska Drave.

Trideset šestoj diviziji naređeno je da sa Trećom brigadom forsira Dravu oko 300 metara uzvodno od Nardske skele, a sa Petom brigadom nizvodno oko 1 km od sela Nard. Trebalo je da sa XVI divizijom Treća brigada učest-

<sup>15</sup> *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945. godine*, VII, Beograd 1951, 599.

<sup>16</sup> Isto, 560.

vuje ti oslobođenju Valpova a Peta brigada sa brigadama 51. divizije u oslobođenju Petrijevacu i u napadu na Osijek."

Šesnaestoj diviziji je naređeno da sa Prvom brigadom pređe Dravu u rejonu kote 89, a sa Drugom brigadom u rejonu Gatski rit, da oslobodi Valpovo i preseče komunikaciju Osijek—Našice.<sup>17</sup> Pedeset prvoj diviziji je naređeno da sa Sedmom i Dvanaestom brigadom forsira Dravu u rejonu kote 88, da Osmo brigada forsira Dunav u rejonu Dalja, dok je Osiječka brigada imala da pređe Dravu u rejonu Sarvaš. Ove snage trebalo je da preseku cestu Josipovac—Osijek i da sa jedinicama XXXVI divizije oslobode Petrijevice i napadnu Osijek." Prema naređenju Štaba Treće armije, sve pripreme za forsiranje treba završiti do 22 časa 11. aprila. Početak prelaska prvih ešalona određen je za 23 časa, odnosno jedan sat kasnije.

Peta vojvodanska brigada posle likvidacije Bolmanskog mostobrana sve do 6. aprila nalazila se na položajima na levoj obali Drave. Na samoj obali ostavljena su četiri bataljona, 2, 3, 4. i 5. a njen 1. bataljon nalazio se na drugoj odbrambenoj liniji i bio u rezervi. Vreme je bilo vrlo toplo, suvo za ovo doba godine. To je omogućavalo organizovanu vojnu i političku nastavu. Pozadi u šumi borci su praktično izvodili vojnu nastavu. Izvestan broj boraca je upućen na obuku u rukovanju pancerafaustima. Ovo protdivtenkovsko oružje je zaplenjeno u većim količinama na Bolmanskom mostobranu. Ona su služila za borbu sa tenkovima. Politička nastava odvijala se u poslepodnevnim časovima.

Nastavljen je rad sa nepismenima, a gotovo sve čete imale su svoje zidne novine. Mesto zida, članci, pesmice, karikature, našle su se zalepljene na stablima topola. Održano je više priredbi u šumi. Partijski rad bio je redovan. Brigada je u to vreme imala vrlo impozantan broj članova Partije i SKOJ-a. Na dan 4. februara bilo je 337 drugova i 48 drugarice članova KPJ, kandidata 57, a skojevaca 330 drugova i 40 drugarica."

<sup>17</sup> *Završne operacije JA*, 561.

<sup>18</sup> Isto.

<sup>19</sup> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 3, dok. 40.

<sup>20</sup> Iz izveštaja komesara Pete brigade Diviz. komit. XXXVI divizije od 4. II 1945.

To znači da je u Brigadi svaki drugi borac bio član Partije ili SKOJ-a. Partijski i skojevski sastanci držani su po četama, a ponekad i po bataljonima.

Izviđačka aktivnost naročito je pojačana. Svi bataljoni su upućivali manje ili veće grupe izviđača na suprotnu obalu. Nekima je to uspevalo, kao izviđačkoj grupi 5. bataljona, koja je na desnoj obali Drave razbacala više letaka koji su dobijena iz Divizije. Neprijatelj je takođe pokušavao da pređe manjim grupama na našu stranu, ali je na vreme otkriven i nateran da se vrati. U Brigadi se osećalo da će ubrzo doći do konačnog obračuna sa neprijateljem u našoj zemlji. Na to su ukazivali članci u *Borbi*, mere i zadaci koji su dolazili iz Štaba XXXVI divizije i Treće armije. Još dok je Brigada bila na položajima na levoj obali Drave, izvršena je izmena u njenoj formaciji. Prešlo se na trojnu formaciju. Petog i 6. aprila rasformirani su 5. i 3. bataljon. Četvrti bataljon je postao 3, a ljudstvo rasformiranih bataljona ušlo je u sastav 1, 2. i 3. bataljona. Pored toga, ovi bataljoni popunjeni su i izvesnim brojem boraca iz rasformirane Slovačke brigade. Bataljoni su imali po tri čete, a čete po tri voda.

U 1. bataljonu komandant je bio Branko Jović Sepika, a komesar Voja Maričić, zamenik komandanta Đorđe Radevović, a pomoćnik komesara Mirko Obradović. U 2. bataljonu komandant Marko Bugarski, njegov zamenik Milan Batanjac Sića. Komesar bataljona Nikola Mraović, i pomoćnik komesara Borisav Žigić. U 3. bataljonu komandant je bio Cveja Ninković, a njegov zamenik Džemal Bukvić, komesar bataljona Sava čobanović Belja, i pomoćnik komesara Žika Ninković.

U Štabu Brigade došlo je do izmene. Otišao je pomoćnik komesara Josip Šener, a na njegovo mesto došao Predrag Gavrilović. Za lekara Brigade postavljen je dr Antun Ilić, a uz njega je bio i još nesvršeni lekar Mirko Kljajić, oba mladi i vredni radnici, vedri i puni duha.

Brigada je nakon preformacija bataljona i prelaska na trojnu formaciju formirala četvu automatičara, inženjerijsku i izviđačku i četvu za vezu. Imala je štabni vod, bateriju topova 45 mm, četvu protivtenkovskih pušaka, komandu pozadine i propagandni odsek. Time je ona postala savremena

i jaka, samostalna borbena jedinica, sa svim potrebnim naoružanjem, materijalnim sredstvima i ljudstvom koje je za pojedine specijalnosti (vezisti, radisti, mineri, nišandžije na panceraustima, i dr.) bilo obučavano na posebno organizovanim kursevima pri Štabu Treće armije. Komandant pozadine bio je Steva Bošković, intendant Mirko Krstić. Komandir čete automatičara bio je Slavko Đurđević, a inženjerske Nikola Ivanišević. Ova četa je formirana 6. aprila i imala je u svom sastavu 50 boraca, od kojih tri drugarice.

Nakon preformiranja jedinica i izvršenih kadrovskih izmena i postavljenja, Brigada je 6. aprila svoje položaje na Dravi predala Dvanaestoj brigadi 51. divizije i prebacila se u rejon St. Bolmana.

Od 6. do 11. aprila Brigada se nalazila u rejonu St. Bolmana, u kome se svestrano i intenzivno pripremala za forsiranje Drave. Posle dugih, napornih i iscrpijujućih borbi na Virovitičkom mostobranu i borbi na Bolmanu, bilo joj je potrebno vreme za oporavak, vojničku i političku pripremu i posebno kad se imalo u vidu da predstoji ofanziva za konačno isterivanje neprijatelja iz naše zemlje. Brigada je 6. aprila imala 1.829 drugova i 129 drugarica. Zbog velikog broja žrtava koje je imala u prethodnim borbama, primila je veći broj novomobilisanih boraca. Pošto je u Brigadi bio i veliki broj novih boraca, Štab Brigade i partijska organizacija trebalo je do početka prelaska preko Drave da obave opsežne vojne i političke pripreme. One su se zasnivale na pismu CK KPJ, koje je u Brigadu stiglo tih dana. Naglasak je bio u vojnim pripremama i u prelasku sa partizanskog na frontalni način ratovanja, u čemu je do tada bilo dosta slabosti. S tim u vezi angažovan je celokupni vojni i politički kadar, pa se ubrzano radilo na vojničkom osposobljavanju za predstojeću ofanzivu, u čemu je akcenat bio da se postavljeni zadaci izvrše sa najmanje žrtava. Zato su podučavali borce i rukovodioce u forsiranju reke. Istina, Peta brigada je imala iskustva u prelasku, kada je forsirala Dunav kod Vukovara. Međutim, došlo je do većih promena u boračkom i starešinskom sastavu, pa su pripreme bile nužne. Inženjerci su držali predavanja rukovodiocima četa i bataljona o podilaženju obali, ukrcavanju u čamce, o iskrčavanju, načinu kako upotrebiti

oružje, kako se iskrcati, stvarati mostobran i kako ga braniti. U slučaju nailaska pred neprijateljske bunkere ne zauzimati ih po svaku cenu. Treba ih zaobilaziti i izolovati, a potom jedan po jedan uništavati. Posebno je podvučeno da se borci obuče za ukopavanje gde god to situacija bude nalagala.

Kamufliranje oružja i boraca bilo je jako važno. Kako se ovde u rejonu Bolmana desilo više slučajeva da su borci stradali od nagaznih mina, to su štabovi bataljona organizovali praktičnu obuku u pronalaženju i zaobilaženju mina. Instruktori su bili starešine iz inženjerijske čete Brigade. Veći broj boraca su obučeni i u čišćenju mina, pa su se prelaskom Drave uključili zajedno sa inženjerijskom četom u pronalaženju mina kod Narda. Bataljoni su primili i signalna bela platna koje je trebalo da posluži našim pilotima u raspoznavanju naših snaga. Pošto je u Brigadu stiglo nekoliko radio-stanica, to je posebna pažnja posvećena obuci na ovim radio-stanicama, kao i onih boraca koji treba da održavaju vezu. Svaki bataljon je raspolagao jednom radio-stanicom. Sa radio-stanicama došli su i specijalno za rad sa njima obučeni borci, koji su iz Brigade poslani na jednomesečni kurs. Tako je u 1. bataljonu radista bio čolić. Partijski i skojevski sastanci, kako je to već rečeno držani su po četama, a ponekad i bataljonima. Trebalo je mobilisati sve komuniste i skojevce, pa su na tom sastanku ponovo analizirani uspesi i neuspesi u prethodnim akcijama. Postavljeno je u zadatak da komunisti prednjače i služe za primer, kako u borbi, tako i u odnosu sa ostalima. Predočeno je da skoro neće biti vremena za održavanje redovnih sastanaka, jer je pred Brigadom bio put borbe, okršaja i gonjenja neprijatelja oko 300 km. Objašnjeno je borcima da nije u pitanju samo prelazak Drave, proboj odbrane, već i veliki fizički napor, koji treba izdržati do konačnog oslobođenja. Upozoreni su borci i na to da je moguće da se samo u jednom pokretu i maršu pređe i do 50 km. To pod uslovom borbe i to sa neprijateljem kakvi su Nemci i ustaše pravi je podvig. Zato su na sastancima zaduživani komunisti i skojevci da svaki od njih posebno brine o nekoliko boraca, te da im pokaže kako se treba vojnički ponašati u borbi. Pošto će se Brigada u svom po-



hodu naći u selima i mestima sa narodom, podvučena je potreba negovanja bratstva i jedinstva i pravilnog odnosa prema narodu. Bez obzira na to što je u Brigadi bilo pripadnika svih naroda i narodnosti. U četama su svi borci upoznati o odnosu prema zarobljenicima u vezi sa Ženevskom konvencijom.

Na kraju priprema, 11. aprila 1945, odmah posle obilnog ručka i izvršenih smotri u četama i bataljonima, održan je na livadi pored St. Bolmana zbor Brigade. Po lepom, toplom i sunčanom vremenu, sa improvizovane tribine, govorili su komesar i komandant Brigade, te komesar Treće armije. Rekli su da sa ovog mesta Brigada kreće u prelazak Drave. Istovremeno kreću i ostale brigade XXXVI, XVI i 51. divizije. U opštu ofanzivu i konačno isterivanje okupatora iz naše zemlje kreću i sve jedinice Prve, Druge i Treće armije. Nakon kratke priredbe Brigada se postrojila u kolonu i krenula. Opšta parola bila je »Svi preko Drave«— Koliko je tu bilo oduševljenja i radosti nije isključeno da je i neprijatelj čuo, jer udaljenost do reke nije bila velika, a vreme je bilo lepo i tiho. Pošto se svila u kolonu, Peta brigada je oko 18 časova krenula na svoj zadatak. Atmosfera je bila vedra, radosna, moral boraca na visini. Izgledalo je nekako svečano, kao da je rat sa neprijateljem završen, a ne da predstoji teška borba sa neprijateljem, koji će biti sve ljući, žešći i žilaviji. Pre prelaženja na drugu obalu nije bila predviđena artiljerijska priprema da bi se neprijatelj iznenadio. Iz istih razloga preduzete su posebne mere da se Brigada dovede na položaje za ukrcavanje sa što manje buke. Zabranjen je razgovor, a kada je Brigada naišla u šumu, naredeno je da se kreće utrtim stazama, da se ne bi čulo pucketanje grana. Zabranjeno je i pušenje. Pa ipak uz sve mere opreza, nije se uspelo da neprijatelj bude iznenađen.

Peta brigada imala je zadatak da forsira Dravu na odseku istočno od Narda — ostrvo na Dravi kod Rastove međe i sa Trećom brigadom oslobodi Nard. Drugi bataljon imao je zadatak da prodre i napada s. Šag, dok je njen 1. bataljon na levom krilu imao da po savlađivanju neprijateljske odbrane prodire prema jugu i preseče cestu Osijek—Valpovo. Iza mesta prebacivanja Treće i Pete brigade pri-

kupila se Šesta brigada, koja je imala zadatak da svojom vatrom štiti i podržava prebacivanje Treće i Pete brigade, a potom i ona da se prebaci na desnu obalu Drave. Kao što je zapovešću naredeno, Peta brigada se u rejon ukrcajanja prikupila oko 21 čas, ili nešto ranije. Pao je mrak, ali kako je bilo vedro, vidljivost je bila čak i u šumi zadovoljavajuća. Brigada je stigla u tišini, išlo se utrtim stazama, a isključeni su glasni razgovori. Komande su izdane uglavnom šapatom. Pa ipak, u očekivanju časa prelaska tu tišinu i mir sasvim iznenada narušila je nepri-



*Prebacivanje zadnjih delova Brigade preko Drave, 12. aprila 1945.*

jateljska artiljerijska i minobacačka vatra. Vatra je bila dosta snažna i nekoliko granata palo je u blizini prikupljenih bataljona. Nekoliko boraca je ranjeno, a bilo je i poginulih. Tužno je bilo za mnoge ranjene, koji se nisu žalili na rane, već na to da neće moći da učestvuju u ofanzivi koju su željno očekivali. Kurir iz 2. bataljona, ranjen u nogu, želeo je da prati svog komandanta Marka Bugarskog. Na kraju je ostalo da brzo ozdravi i stigne svoj bataljon. Trenutna pometnja brzo je savladana, čete su bile na okupu a 3. bataljon se približio mestima ukrcajanja. Od-

mah iza 23 časa 11. aprila počelo je ukrcavanje. Na mestu prelaza Drava je bila široka oko 200 metara, a brzina vode oko 0,4 metara u sekundi. Dubina reke na tom mestu do jedan metar, a na sredini i do šest metara. Na suprotnoj obali iznosila je nešto oko jedan metar, što je omogućavalo dobar prilazak čamaca do same obale. Ona je na suprotnoj strani bila peskovita, suva, bez kanala i strmina i pogodna za vrlo brzo iskrcavanje. Na sopstvenoj strani, na levoj obali Drave, bilo je zemljište pokriveno šumom i šipražjem, a na neprijateljskoj ravno i mestimično pokriveno šibljem. Oko 100 m od obale nalazio se nasip, koji je neprijatelj pretvorio u solidnu odbranu. Treći bataljon Pete brigade stigao je na mesto prelaza i ukrcavanja oko 23 časa, kada je ukrcavanje i počelo. Vršeno je bez velikih teškoća u devet gumenih i gotovo isto toliko drvenih čamaca. Komandir 1. čete 3. bataljona Jovan Knežević, neustrašivi borac i vešt, bezkompromisni starešina, prvi je krenuo sa svojom četom. U prvom gumenom čamcu: on i dva puškomitraljesca i nekoliko bombaša, čim su se iskrkali na obalu, bili su obasuti mitraljeskom i puščanom vatrom neprijatelja, koji je sa obale reke povukao svoje predstraže.

Odeljenje se pod mitraljeskom vatrom kretalo napred, oprezno prebacivši se i približavajući se neprijateljskim rovovima. Bombaši su bacali bombe krčeći put i osvajajući prostor, upali u neprijateljske rovove i brzo likvidirali neprijatelja u njima. Potom su bombaši bacili bombe u jedan bunker iz koga je otvarana najjača vatra. Komandir čete Jova Knežević bio je stalno na čelu. I on je bacao bombe i tukao iz svog automata, a potom se dohvatio i puškomitraljeza. Neprijatelj u ovom bunkeru bio je likvidiran i novi talas boraca 2. čete koji su nailazili mogao je nesmetano da se iskrca. No, mitraljezac skojevac Jovo Rapajić iz Karadorđeva, bio je prva žrtva na desnoj strani Drave.

Odmah zatim pao je i bombaš Slavko Jovanović, mašinbravar iz Karlovčića, čija je bomba malo pre uništila neprijatelja u bunkeru. Komandir čete Jovo Knežević, hrabreći svoje borce i podilazeći drugom bunkeru na samom nasipu, bio je smrtno ranjen; malo zatim ranjen je bio i komesar njegove čete Gojko Miljovski. Kada se cela 2. četa našla na suprotnoj obali udružena sa 1. i 3. četom Trećeg bataljona,

čvrsto se prikovala za zemljište i otvorila ubitačnu vatru po neprijateljskoj odbrani. Neprijateljska jedinica koja se ovde nalazila bila je razbijena i vojnici su se dokopali bunkera na nasipu. Kako se ceo 3. bataljon iskrcao, odmah je izvršeno pomeranje u desno prema Nardu da bi se obezbedio prostor za 2 bataljon Brigade, koji je već delom pristizao trpeći jaku artiljerijsku vatru nasred reke. Neki čamci su bili pogodoeni, borci su, izbačeni iz čamaca, nastavili prelaženje plivajući. Sa 2. bataljonom prebacili su se mineri, izviđači i vezisti, koji su odmah pristupili pronalaženju mina i uspostavljanju veze. Prilikom prelaženja 2. bataljona nekoliko boraca se utopilo, jer nisu znali da plivaju.

Treći bataljon, po iskrcavanju 2. bataljona, pomerio se u desno, a potom sa istočne i jugoistočne strane napao neprijateljske snage u selu Nard. Sa zapadne strane Nard je napao bataljon Treće brigade. Neprijatelj je zaposeo spoljne zgrade i tu se utvrdio. Tukao je iz puškomitraljeza i pušaka. Bio je snabdeven i pancerafaustima. Sa 3. bataljonom koga je u napadu na Nard podržavala 3. baterija 1. divizionu artiljerijske brigade napadala je i jedna četa 2. bataljona. Napad je bio vrlo silovit i bataljoni su relativno vrlo brzo razbili spoljnu odbranu sela i naterali Nemce, da se povuku u središte, gde su pružali vrlo jak otpor. Naročito iz rejona raskrsnice puteva u južnom delu sela. Borbe su vođene sve do 12. časova. Neprijateljske otporne tačke uspešno je tukao 3. divizion minobacača, u borbu ubačena četa automatičara (ovo je bilo prvo učešće od formiranja). Neprijatelj je bio nateran da se povuče iz sela, ostavljajući mnogo poginulih. Mnoge kuće ovoga sela Nemci su zapalili, uništili neke magacine municije i magacine sa spremom i hranom. Bilo je to prvo nemačko uporište koje je Peta brigada zajedno sa Trećom zauzela odmah po prelasku reke. Dok su 3. bataljon i četa 2. bataljona, te čete automatičara vodili borbu u Nardu, 2. bataljon je završavao likvidaciju nekoliko bunkera u odbrambenom sistemu neprijatelja na nasipu pored Drave. Vojnici iz bunkera bili su naterani da izađu i da se predaju, govoreći da su Poljaci. Međutim, brzo je utvrđeno da to nisu Poljaci već Nemci. Naime, u 2. bataljonu jedan borac je znao poljski jezik, a ovi vojnici ni reči. Prvi bataljon, koji je Dravu prešao, na trećem prelazu,

relativno lako i bez gubitaka, pošto je pažnja neprijatelja bila koncentrisana na 2. bataljon, produžio je odmah levo i zauzeo s. Nehaj i šumarsku kućicu. Ovde je zastao do novog naređenja. Inženjerci su odmah po prelasku Drave negde oko 4,30 časova pored obale reke očistili oko 1.000 m<sup>2</sup> minskog polja i izvadili 458 mina, obeležili minsko polje od oko 600 m. Drugi bataljon je posle likvidacije neprijateljske odbrane na nasipu, produžio prema jugu, usput pokupio nekoliko razbacanih manjih grupica Nemaca i popodne stigao ispred sela Saga. I 3. bataljon je posle zauzimanja sela Narda sa četom automatičara krenuo na jug goneći manje neprijateljske jedinice i približio se istovremeno kada i 2. bataljon selu Šagu. Kako su se neprijateljske jedinice bile izvukle iz s. Šaga, to je 2. bataljon produžio pokret ka cesti Osijek—Našice, a 3. bataljon se zadržao u selu, u koje je ušao bez otpora. Pred Petrijevice je najpre stigao 1. bataljon, koji je naslanjajući se na porušeni most na reci Karašici i u levo na Dravu, očekivao dolazak ostalih bataljona Pete brigade. Drugi bataljon je od Šaga izbio najpre na cestu Osijek—Valpovo, produžio cestom uz sav oprez i budnost i stigao pred Petrijevice. Ovde je na Karašici zaposeo položaje desno od 1. bataljona. Treći bataljon, ne zadržavajući se mnogo u Šagu požurio je u pravcu juga, prešao Karašicu i u selu Satnici razjurio manju neprijateljsku grupu. Odmah je produžio u pravcu Petrijevaca i postavio se na položaje za napad s njegove zapadne i južne strane. Povezao se u levo sa 2. bataljonom očekujući naređenje za napad.

Neprijatelj je imao slobodan prolaz samo u pravcu jugoistoka, jer Dvanaesta brigada 51. divizije nije uspela da zatvori ovaj pravac. Već je bio počeo napad na Osijek i ova brigada je bila time angažovana. Na položajima 2. bataljona našao se komesar XXXVI divizije Bogdan Vujošević i komandant Brigade Pajo Kapičić. Ocenjujući nastalu situaciju, naredili su da napad počne odmah i da se ne dozvoli neprijatelju bilo kakav predah. Bataljoni su bili spremni i svaki na svom pravcu pošli su u nezadrživ juriš. Neprijatelj je pružio vrlo jak otpor, braneći se iz nekoliko utvrda u samom centru. Uspešnim dejstvom 3. baterije, koja je uništila jedan bunker na zapadnom ulazu u selo i ubitačnom

vatrom sva tri bataljona, njegova odbrana je najzad slomljena. Bio je nateran na povlačenje. U tom povlačenju 3. bataljon je dočekaio neprijatelja na izlazu iz sela prema jugu. Vatrom puškomitraljeza neprijateljska grupa je prosto bila pokošena. U panici bežali su na sve strane. Oko 12,15 časova Petrijevcu su bili oslobođeni, a manje nemačke grupe vojnika lovili su borce 3. bataljona u kukuruzovini, gde su se ovi posakrivali. Zarobljeno je 39 nemačkih vojnika, a 64 je ubijeno, dok je veći broj ranjen. Zaplenjeno je nekoliko kola sa municijom i granatama, tri puškomitraljeza, veći broj pušaka. Ipak, jedna grupa Nemaca uspela je da se povuče u pravcu juga. U ovom napadu bataljoni su imali devet poginulih i 70 ranjenih. U borbi kod Petrijevaca između ostalih poginuli su Josip Skrok, Mirko Petrović, Dušan Šćepović, Ivan Tomić, Jovan Dukić, Dušan Hlovač i drugi. Ranjeni su Milan Lazarević, Boško Dobranić, Josip Petrović, Branko Borđoški, Vukašin Pokužić, Zvonko Zbornik, Jano Honaj te Đorđe Rađenović, komandir, i Dušan Rađujkov, komesar iste čete. U borbi je pored izrazite hrabrosti u kojoj su se istakli mnogi borci i starešine sva tri bataljona, došla do izražaja i poznata boljka da se ne poštuju zakloni, ukopavanje i prebacivanje sa jednog mesta na drugo. To je bio, svakako, i razlog više za osetnije gubitke. Treba istaći da je u ovoj borbi neplanirano uzela učešće i četa pionira. Ova četa formirana je od dečaka koje je Štab Brigade želeo da okupi i drži pod kontrolom, te sačuva. No to nije pomoglo i nikakva zabrana da budu bliže borbenim akcijama, nije ih sprečila da uleću u borbu i vešto i uspešno tuku neprijatelja. Posebno se u toj borbi istakao mali kurir Mile Đuričić rođen u Milićima kod Vlasenice u istočnoj Bosni. I pojedini članovi kulturne ekipe uleteli su kao i pioniri u borbu bez odobrenja ili naređenja. Posle borbe prionuli su na posao i u saradnji omladine Petrijevaca pripremili uspešnu priredbu koju su dali uveče i koja je bila odlično posećena.

Treća brigada desno od Pete prešla je Dravu sa nešto zakašnjenja. Neprijatelj je otkrio prisustvo na mesto prelaza i otvorio snažnu artiljerijsku i minobacačku vatru po prostoru brigade. Kada su se prebacili na levu obalu i nakon što su savladali odbranu na prednjem kraju i likvi-

dirali bunkere na nasipu, bataljoni brigade krenuli su na izvršenje zadatka, svaki na svom pravcu. Tako su 1. bataljon Treće brigade i čete automatičara izvršili napad na Nard sa zapadne strane, gotovo u isto vreme kada i 3. bataljon i četa automatičara Pete brigade. Borba je vođena gotovo za svaku kuću i tek oko 12 časova uspešno je savladan svaki otpor neprijatelja. Ostali bataljoni Brigade su prodirali prema Valpovu, koje su napali zajedno sa Prvom brigadom i do 19 časova potpuno očistili ovo mesto od neprijateljskih jedinica.

Pošto je već bio stvoren uži mostorban iza Treće i Pete brigade, negde oko 8 časova 12. aprila, forisaranje Drave otpočela je i Šesta brigada. Ona je reku prešla bez većih teškoća, jer je neprijateljska artiljerija bila učutkana, a mitraljeska gnezda na nasipu i bunkereri likvidirani ili izolovani. Prema dobijenom zadatku, Brigada je uzela učešće u napadu na Nard, a delom snaga rasterala manje neprijateljske delove kod Šaga. Pristigla je nešto ranije od 2. i 3. bataljona Pete brigade, koji su takođe bili upućeni prema Šagu. Oдавde je šesta brigada produžila na jug i stigla do mosta na Karašici ispred Ladmirovaca. Pred jutro 13. aprila Brigada je izvršila napad na ovo mesto, proterala neprijatelja i u zora ga oslobodila.

Prelazak preko Drave uspešno su izvršile i sve brigade XVI divizije desno i 51. divizije levo od XXXVI divizije. Njihove brigade uspešno su savladale otpor neprijatelja na obalama Drave i Dunava, odmah su nastavile slamanjem i likvidacijom neprijateljskih snaga na određenim pravcima.

Padom Petrijevac a i proterivanjem neprijatelja u pravcu juga proširen je mostobran. Gubici neprijatelja od momenta prelaska Pete brigade pa do Petrijevac a, bili su znatni. Više od 130 poginulih, najmanje dvaput veći broj ranjenih i 61 zarobljen nemački vojnik. I gubici Brigade bili su vrlo osetni. Poginulo je 38, a ranjeno 188 boraca. Bio je i 51 nestali borac, uglavnom su u uzburkanoj Dravi prilikom prelaženja bili od neprijateljske artiljerije pogođeni ili su ispali iz čamaca pa se utopili. Gotovo jedna trećina rukovodećeg kadra bila je izbačena iz stroja. Među poginulima našli su se komesar 3. bataljona Sava Čobanović Belja, zamjenik komesara 2. bataljona Borivoj Žigić i istaknuti junak

Brigade komandir čete Jovo Knežević i drugi. Među ranjenima bili su pomoćnici komesara 3. bataljona Žika Nin-ković, komesari i pomoćnici komesara četa Dragomir Jelača, Stevo Vojvodić, Dušan Radujkov, Rašid Bašić, Gojko Miljevski, Branko Vidović, Čedomir Stefanović, Miodrag Damjanović i drugi. Poginuo je i ranjen izvestan broj puškomitraljezaca, bombaša, inženjeraca i vezista. U sanitetu je s tim u vezi bilo mnogo posla da bi se na vreme izvukli, previli i otpremili u bolnice ranjeni starešine i borci. Komandant Brigade i ceo štab na ovako veliki broj izbačenih iz stroja brzo su reagovali. Odmah po oslobođenju Petrijevacu održali su kratak sastanak sa štabovima bataljona i prištapskih jedinica, gde je ukazano na niz slabosti u radu štabova i komandi četa, usled čega je došlo do izuzetno velikih gubitaka. Konstatovano je da su borci vrlo slabo koristili zaklone i da su u tome prednjačili komandiri vodova i četa. Oni su prosto srljali i utrkivali se u napadima na neprijatelja, pa je ne retko dolazilo do gomilanja jedinica. To je došlo do izražaja naročito po iskrcavanju na obalu Drave, kada su čete i trpele najveću vatru i imale najveće gubitke. Istina, komandiri četa su brzo ovo uočili i u napadima na bunkere koristili obilaske i bombaše koje su pod zaštitom puškomitraljeske vatre slali da bace bombe. Naređeno je da komandiri četa budno prate akciju naše avijacije i više koriste artiljeriju, baterije protivtenkovskih topova Brigade i divizijske artiljerije. Na sastancima partijskih ćelija izneto je da je među poginulim i ranjenim mnogo članova Partije i SKOJ-a, pa je s tim u vezi ukazano na potrebu veće discipline u borbi.

Šesta brigada je u toku zore 13. aprila oslobodila Lad-mirovce, a potom napala neprijateljske snage u Bizovcu. Nije uspela, pa je delom snaga blokirala selo, a glavninom krenula u pravcu čepina, kuda je prošla i Treća brigada.

Peta brigada, ostala je kratko vreme u Petrijevcima. Predveče je štab Brigade uputio 1. i 3. bataljon prema jugu. Treći bataljon je na tom putu rasterao neprijateljske snage na pustari Selce. Negde posle pola noći krenuo je i 2. bataljon do pustare Ugljari, rasterao manje zaštitne delove neprijatelja, produžujući do salaša Lužičići. I odavde je proterao zaostale nemačke grupe koje su pobegele u pravcu



čepina. Zaustavio se na pustari Ovčara, gde se već našao 1. bataljon. Oko 17 časova sva tri bataljona su krenuli prema čepin—Martinci i tu zanoćili. U toku noći ovde je pristigla komanda pozadine i radni vodovi bataljona. Samo dan pre toga ovde se nalazila komanda nemačke 11. poljske vazduhoplovne divizije, koja je po padu Osijeka ovoga dana spakovala kofere i povukla se prema Našicama. U toku noći štab Brigade je po naređenju štaba XXXVI divizije pokrenuo bataljone u pravcu Našica. Njen 3. bataljon dobio je zadatak da prodire cestom i goni neprijatelja prema Podgoraču, te usput likvidira neprijateljske snage u Poganovcima, Budincima i Bračevcu, na koji po oslobođenju Adolfovcu i Razbojišta treba u toku dana da napadne i Šesta brigada. Već oko 2 časa ujutru 3. bataljon je bio na putu za Poganovce, koje je iz pokreta zauzeo i odmah produžio za Budimce. Ovde se slabiji zaštitni delovi neprijatelja bili naterani na povlačenje u pravcu Bračevca. Bataljon je produžio do ovoga sela i oko 8 časova stigao u blizinu položaja koje je neprijatelj zaposeo ispred samog sela prilično jakim snagama. Tu je već bio i 1. bataljon, koji je u očekivanju trećeg bio takođe zaposeo položaje prema selu. Očekivao se napad, a i pridolazak divizijske artiljerije, koja treba da podrži 1. i 3. bataljon u napadu na neprijateljske položaje kod Bračevca. Pod zaštitom teških bacača 8. i 9. baterija 3. divizionu artiljerijske brigade, bataljoni su izvršili silovit juriš, koji neprijatelj nije uspeo da zadrži, pa je počeo dosta neorganizovano da se povlači. U momentu povlačenja pristigao je i jedan bataljon Šeste brigade, koja je u toku protekle noći i do podne 15. aprila vodila oštre borbe za Rudolfovac i Razbojište, kada je uspela da slomi neprijateljski otpor. Upravo u vreme podilaženja bataljona šeste brigade, jedna nemačka kolona sa tri tenka, više kamiona i konjskih zaprega izbila je od sela Potnjani cestom do Razbojišta. Odmah je ovu kolonu počelo da tuče više teških minobacača 3. divizionu. Bataljoni su krenuli u napad, a sa njima i bataljon Šeste brigade. Vrlo brzo su uspeli da ga sabiju na uzan prostor između Bračevca i Razbojišta. Posle kraće borbe ova je kolona bila razbijena i zarobljena, a samo jedan njen manji deo sa tenkovima je uspeo da se izvuče prema šumi Bukvik i nastavi put u pravcu Našica.

Prvi i 3. bataljon zadržali su se na mestu borbe da bi se sredili i pokupili plen, a delovi šeste brigade napali su neprijatelja u Pogoraču i nakon kratke i žestoke borbe naterali ga da se povuče. Prvi i 3. bataljon su u borbama kod Bračevca naneli neprijatelju težak poraz. Zarobljeno je 62 a ubijeno 65 nemačkih vojnika. Zaplenjeno je 15 kamiona, četiri putnička automobila, 23 kola sa 46 konja, 30 puško-mitraljeza, tri teška mitraljeza, tri bacača 81 mm, 105 pušaka, deset kola razne municije, dvojica kola puna mina za bacače, dva sanduka eksploziva, 16 radio-stanica, 13 sanduka sanitetskog materijala i mnogo druge i razne ratne spreme.

U vreme kada je Šesta brigada likvidirala neprijateljske snage u Podgoraču, tamo je stigao 2. bataljon Pete brigade, koga je komandant Brigade odmah uputio u pravcu Našica, kako bi uzeo učešća u oslobođenju. Bataljon je po noći sa delom štaba i prištapskih jedinica krenuo ka Vukojevcima i Stipanovcima na putu za Našice. Prema obaveštenjima kojima je Štab Brigade raspolagao, ova mesta su bila u toku dana oslobođena od strane Treće brigade, koja je ovde vodila dosta teške i iscrpljujuće borbe, sa više zaostalih neprijateljskih grupa koje su ovde pristizale. U toku pokreta bataljon je naišao na mnogo popaljenih kuća, a neke su još gorele osvetljavajući tako put Brigadi. Neprijatelj je u nemoćnom besu pred sobom rušio i palio sve što je mogao i stigao. Bataljon je susreo više patrola Omladinske brigade »Jože Vlahović« i od njih dobio podatke da se ispred bataljona nalaze naše snage. Međutim, kada je prethodnica bataljona izašla iz šume, čula je zak žagor, viku i lupjavu i za svaki slučaj upitala ko se tamo nalazi. Neprijatelj je odmah otvorio jaku mitraljesku i pušчанu vatru u pravcu bataljona. Bataljon se razvio za borbu i iz pokreta napao neprijatelja, koji je pružio snažan otpor. Kako je bila noć, neprijateljski položaji nisu odmah uočeni, pa je komandant bataljona naredio da čete izvide gde se nalaze. Neprijatelj se bio utvrdio iza kamiona, artiljerijskih oruđa i konjskih zaprega i odavde tukao u pravcu bataljona. Bataljon je u više navrata jurišao na ove neprijateljske delove, pa su borbe vođene u toku cele noći. Ujutru, kada je svanulo, čete bataljona su brzo likvidirale neprijateljsku motorizovanu grupu, a potom zahvaljujući izuzetnoj hrabrosti i snalažlji-

vosti nižih starešina i boraca, posebno bombaša, i jako neprijateljsko uporište, koje je u toku noći zaposeo sa oko 100 neprijateljskih vojnika. Pošto se neprijateljska motorizovana grupa bila predala već oko 9 časova ujutru, to je i grupa na brežuljku učinila isto.

Zarobljeno je 160 nemačkih vojnika, a poginulo 93 i skoro dva puta više ranjeno. Svi zarobljeni nemački vojnici bili su odmah upućeni u zarobljenički logor u pozadini. Zaplenjena su tri topa 120 mm, dva kamiona, jedan auto, 36 kola punih municije, granata, hrane i oprema, jedan auto sa gusenicama, 72 konja, 12 puškomitraljeza, jedan teški mitraljez, tri bacača 85 mm, i puno druge spreme. Posmatrajući zaplenjeno naoružanje i spremu, komandant bataljona Marko Bugarski je sa setom rekao: »E, da nam je ovo bilo u Bosni, obukli bi i odenuli, nahranili i naoružali našu brigadu i pravo na Brčko, pa i na Tuzlu, pa da vidiš šta Sremci rade. Pa onda i ovaj šećer, konjak i druge đakonije, pa sanitetski materijal. Sve bi to pomoglo da brže i uspešnije lečimo ranjenike. Sigurno bi imali manje izgubljenih drugova«. I bataljon je imao u ovoj borbi osam poginulih i 74 ranjena borca.

U borbi kod Vukojevaca između ostalih poginuli su Jovan Vinković, Marin Blažetin, Đuro Mrdalj, Lojze Stipčić, Petar Čović, Milenko Loletin, Lazar Popović, Nikola Puškarić, Borivoj Nešić, Dušan Živković, Anton Cvetković. Kod Vukojevaca i Feričanaca ranjeni su između ostalih Stojan Grujić, Sava Belanović, Jovan Bešlić, Josip Kupee, Karlo Klušička, Živa Aracki, Nikola Cetina, Nikola Ludaški, Aleksandar Bešlin, Andrija Šuster, Jovan Tot, Mihajlo Sabo, Matija Vorkapić, Adam Dragišić, Todor Tresiglavić, Živan Sazdanić, Katica Ranisavljević, Matija Nemet, Rađisav Rašula i drugi. U borbi kod Bukovice između ostalih poginuli su Danilo Ćuk, Svetozar Koledin, Franjo Bocolaci, Đorđe Obradović, Dušan Grubanov, Ilija Đukić, Mile Dozet, Živa Radišić, Ranjeni su Katica Tadić, Lazo Mihajlović, Dušan Višnjevački, Mladen šokić, Ivan Majcen, Stevan Međi, Laza Dabić, Miodrag Marevar, Slavko Jankov, Nikola Radu, Vojislav Marinkov, Joca Tomić i drugi.

Između ostalih, ovde su ranjeni zamenik komandanta Brigade Dušan Rapajić i komesar 2. bataljona Nikola Mrao-

vić. U borbi su se istakle sve starešine i veliki broj boraca na čelu sa komandantom bataljona Markom Bugarskim i komandirrom čete Džemalom Bukvićem.

## IZNENAĐENJE KOD FERIČANACA

Dok je 2. bataljon završavao borbe kod Vukojevaca, 1. i 3. bataljon su po naređenju Štaba Brigade žurili u pravcu Našica. U toku pokreta bili su obavešteni da je XVI divizija, nakon teških borbi zauzela Našice, pa je komandant Brigade naredio da bataljoni nastave pokret u pravcu rejona Valenovac—Orahovica, koji je Brigada imala da kontroliše.

Kasno uveče bataljoni su stigli u Valenovac. Po dolasku u Valenovac 1. bataljon, koji je bio u prethodnici, razvio se u streljački stroj. Njegovi izviđački delovi bili su obavešteni da u selu nema neprijateljskih snaga, pa se ovaj bataljon uputio gotovo u marševskom stroju u selo. Iza njega u selo su ušli 3. i 2. bataljon i sve prištapske jedinice Brigade. Sa bataljonima su bili i njihovi radni vodovi. Kada je 1. bataljon ušao u selo, po njemu je otvorena snažna mitraljeska i puščana vatra. Iz sela se čulo dovikivanje na nemačkom, a zatim su ispaljene mnoge rakete iz signalnih pištolja. Istovremeno neprijateljske snage iz Feričanaca, otvorile su uragansku vatru u leđa bataljona. U nastaloj gužvi i trenutnoj pometnji, štabovi bataljona i članovi Štaba Brigade brzo su reagovali. Određeni broj četa zaposeo je položaj i štitio, povlačenje, a sve borbene jedinice su zaposele položaje. Potom su izvučene bataljonske komore, koje su uglavnom prouzrokovale ovakvu gužvu i otežale izvlačenje, čete bataljona su zaposele položaje van sela, postavljajući se prema Valenovcu i Feričancima. U toku 17. aprila Peta brigada je ostala na ovim položajima, s tim što je njen 2. bataljon držao položaje istočno od sela Feričanci s jedne i druge strane ceste koja od Našica vodi za Feričance; 3. bataljon je poseo položaje levo, a 1. bataljon do 3. bataljona, postavivši se prema južnoj grupi kuća prema Valenovcu.

Još jednom je 5. brigada bila u sličnoj situaciji. Naime, u istočnoj Bosni Brigada je ušla u selo Teočak maja 1944. godine i upala u zasedu 13. SS divizije. Zahvaljujući brzom

reagovanju Štaba brigade i komandi bataljona, uspela je da odbije neprijatelja bez gubitaka. Ovde je zbog nedovoljne pažnje bila iznenađena, a zbog komora i radnih vodova i pored svih nastojanja nije izbegla gužvu i srazmerno velike gubitke, u prvom redu od protivavionskih mitraljeza, kojima je neprijatelj tukao šumu u koju se u prvom momentu veći deo Brigade bio povukao. Neprijatelj je bio izuzetno naoružan. Sve manje ljudstva, a sve više naoružanja, pa je koristio ono sa najvećom vatrenom moći. Po naređenju Štaba Divizije, Štab Brigade je organizovao napad na neprijateljske snage koje su držale položaje ispred Feričanaca. Tačno u 14 časova 2. bataljon Brigade i deo čete automatičara, koji su pratili i štitili dvoje bornih kola, uputili su se u napad na neprijateljske bunkere ispred sela. U isto vreme na svojim pravcima napadali su 1. i 3. bataljon. Na glavnom pravcu napada, duž ceste koja od Našica ulazi u selo, napred su se kretala dvojica borna kola, podržana delom čete automatičara i čete 2. bataljona. Treća baterija 1. divizion podržala je ovaj napad, a nešto kasnije neprijateljske ciljeve tukli su 2. i teški divizion. Vreme je bilo vedro, sunčano, pa je neprijatelj mogao da prati svaki pokret Brigade. Kada su se pojavila borna kola, neprijatelj je otvorio snažnu vatru, pre svega na deo čete automatičara i na čete 2. bataljona. Pa ipak, borna kola su postepeno napredovala ka prvom bunkeru. Verovatno bi uspeli da likvidiraju neprijatelja u bunkeru kod mosta, da vozač kola nije napravio taktičku grešku. Naime, kada je došao u blizinu bunkera, neoprezno je okrenuo kola, pa je bio pogođen od neprijateljskog pancerfausta. Posada bornih kola brzo je iskočila i počela sa povlačenjem koje su štitili automatičari. Neprijatelj je otvorio uragansku vatru, pa su se čete bataljona povukle. Komandir čete automatičara Slavko Đurđević verovatno nije primetio ovo povlačenje, već je ostao u neposrednoj blizini bornih kola, štiteći povlačenje posade. U jednom momentu bio je pogođen od neprijateljskog metka, pa se tako ugasio život jednog mladog, iznad svega hrabrog i omiljenog druga, borca i komandira čete. Sremac, koji je u partizane došao u istočnoj Bosni, prošao borbeni put Pete brigade i završio svoj život ovde u Slavoniji, kada je sloboda bila na domaku.

Prvi i 3. bataljon su takode povučeni na polazne položaje. Štab Brigade je odmah organizovao pripremu za novi, snažniji napad u toku noći. U novom napadu, koji su jednovremeno počeli u 22 časa, sva tri bataljona Brigade prodrli su u selo, svaki na svom pravcu, rasterajuću manje neprijateljske delove. Neprijatelj je izgleda očekivao noć i pošto je dobio obaveštenje o prodiranju naših snaga levo i desno, ostavio slabije zaštitne delove i izvukao se prema Mikleušu i Podravskoj Slatini.

Ove večeri su u Feričane pristigle Treća i Šesta brigada, koje su sa juga od šumeđe i od Osilovca, Benkovca i Zdenaca vršile jak pritisak i pomogle bržoj likvidaciji neprijatelja u Feričancima. Šesta brigada je tokom dana zauzela Gazje, a potom i Šumeđe, dok je Treća brigada, na desnom krilu slomila vrlo jak otpor neprijateljskih delova na pustari Osilovac, Benkovcima i Zdencima. Peta brigada je u ovoj borbi imala 15 mrtvih, 137 ranjenih i 27 nestalih. Neprijatelj 78 poginulih i veći broj ranjenih.

#### U REZERVI. DIVIZIJE

Posle oslobođenja Našica i Donjeg Miholjca, te mnogobrojnih naselja, brigade XXXVI divizije dostigle su liniju zapadno Baksić—Beljevine—Feričanci—Valenovac.

Trideset šesta divizija, bilo da se nalazila u prvom borbenom poretku ili u armijskoj rezervi, izvršavala je uspešno postavljene zadatke. Počev od uspešnog forsiranja Drave, brze likvidacije neprijateljske odbrane na nasipu i neprijateljskih posada u Nardu, Šagu, Petrijevcima, Satnici, Valpovu i dr. Energičnim prodiranjem na jug, a potom na jugozapad prema Podgoraču i Našicama, brigade XXXVI divizije su presecale, gonile i likvidirale neprijatelja. Peta brigada u borbenom poretku Divizije uspešno je forsirala Dravu u prvom ešalonu. Otkrivena od neprijatelja pre prelaska, i obasuta artiljerijskom i minobacačkom vatrom, imala je znatne gubitke. Brzo se oporavila, smogla snage i većim potezima Štaba Brigade i štabova bataljona, pod veoma nepovoljnim uslovima prešla Dravu, relativno brzo razbila neprijateljsku odbranu na nasipu i likvidirala utvrđenja i uporišta u Nardu, Šagu i Petrijevcima. U nezadrži-

vom naletu likvidirala je i proterala neprijateljske posade i u nizu pustara! naselja zaostale zaštitne delove neprijatelja. Na svom putu likvidirala je otpor neprijatelja u Poganovcu i Budimcima, zauzela Bračevac i zajedno sa Šestom brigadom zarobila i razbila veliku nemačku komoru. Istog dana, u žestokom sudaru koji je imao njen 2. bataljon kod Vukovejaca, potpuno je potučena nemačka grupacija sa artiljerijom i komorom, zarobljen veliki broj nemačkih vojnika i zaplenjena velika količina materijala. Brigada je na tom putu imala, za kratko vreme, gubitke u mrtvima i rajonima. Posebno, iz stroja je izbačen veliki broj ne samo nižeg, nego i bataljonskog kadra. Više od 250 ranjenih i 58 poginulih. Međutim, neprijatelj je takođe imao velike gubitke. Zarobljena su 123 nemačka vojnika a poginulo 224, dok je ranjenih gotovo dva puta više. U proteklim danima borbe došlo je do punog izražaja znanje i veština inženjeraca, koji su pomogli u ukrcavanju i iskrcavanju i u traganju i čišćenju nagaznih mina. I vezisti su uspešno obavili svoj deo posla, iako su teško uspevali da prate brze pokrete Brigade. Veliki posao obavio je sanitet Brigade oko zbrinjavanja ranjenika, izvlačenja i prebacivanja u bolnicu.

U toku noći 17. na 18. april neprijateljske snage su se povukle. Delovi 1. kozačke divizije na Dravski kanal do Adolfovca, ali poljske vazduhoplovne divizije od Adolfovca do Voćinske reke, ostavljajući poveću grupu u Orahovici.

Štab Treće armije, svojom naredbom od 18. aprila, naređuje XVI diviziji da preuzme gonjenje neprijatelja prema Voćinu i Đulavcu. Istom naredbom XXXVI divizija da nadire opštim pravcem Mikleuš—Podravska Slatina—Cabuna, a 51. divizija opštim pravcem Bazje—Grabić—Orešoc. Ideja manevra je bila da 51. i XVI divizija na krilima armijskog rasporeda sadejstvuju XXXVI diviziji, koja treba da prodiere na glavnom pravcu Mikleuš—Virovitica, podiđu Virovitici i obuhvate sa severoistoka i severozapada. Šesti korpus je dobio zadatak da iz rejona Našica nastupa grebenom Papuka, njegovim jugozapadnim padinama, potiskuje neprijatelja i održava vezu sa delovima Prve armije u rejonu Daruvara." Šesnaesta divizija je u toku dana, goneći nepri-

<sup>21</sup> *Završne operacije*, 598—599.

jatelja, oslobodila čačince, Drenovac, Čeralije i Lipovec, te tako obuhvatila od jugozapada neprijateljsko desno krilo na Voćinskoj reci. Druge snage ove divizije su se u toku dana prebacile u Voćin i preko Huma približile cesti Podravska Slatina—Virovitica kod Pčelica i Žibruce između Cabune i Suhog Polja.

Štab XXXVI divizije naređuje Trećoj brigadi da nastavi napredovanje opštim pravcem Mikleuš—Bukovica—Podravska Slatina. Trebalo je da se više pomeri u desno prema 51. diviziji. Na levom krilu Treće brigade ima da dejstvuje šesta brigada, pored ceste čačinci—Podravska Slatina—Cabuna. Ova brigada treba da se kreće opštim pravcem Krajina—Prasković—Balinci—Radosavci i napada neprijatelja duž komunikacije Mikleuš—Podravska Slatina—Cabuna i izbije u pozadinu neprijatelja, povezujući se ulevo sa brigadama XVI divizije. Peta brigada stavljena je u divizijsku rezervu, s tim da se kreće za Trećom brigadom i u svakom momentu bude spremna za dejstvo. Štab Pete brigade iskoristio je vreme dok je Brigada u rezervi za sređivanje i odmor. Popunjena su mesta nižeg kadra, a u štabovima bataljona takođe su izvršene popune. U toku sastanka koji su održani u svim bataljonima, iznete su mnoge slabosti, a naročito je podvrgnuto analizi ono što se dešavalo u Feričancima.

Dok je Peta brigada celog dana 18. aprila u Feričancima, u aktivnom odmoru i sređivanju, Treća brigada je vodila ogorčene borbe na kanalu Karašici. Zajedno sa Sedmom i Osmom brigadom 51. divizije, slamala je otpor vrlo jakih nemačkih snaga, pa je u toku 19. aprila imala znatne gubitke. Istovremeno, Šesta brigada je vodila borbe za Mikleuš, dok je jedan bataljon Brigade upućen prema Bukovici. Ovaj bataljon je dobio zadatak da u zajednici sa Petom brigadom napadne i likvidira dobro utvrđenu i jaku nemačku grupu ispred sela Bukovice.

#### RANJENA SU SVA TRI KOMANDANTA BATALJONA

Peta brigada je u sklopu zadatka XXXVI divizije dobila zadatak da kod Bukovice napadne neprijatelja. U vezi sa tim ona je u 7 časova 19. aprila izvršila pokret do



Orahovice, gde se kratko zadržala a potom preko čačinaca i Mikleuša nastavila marš seoskim putem ka Sadivi i Ključevcima. Stigla je oko 24 časa i tu se zadržala.

U pokretu su bili samo borbeni delovi, dok su pozadina •i druge jedinice ostale u Orahovici. Drugi i 3. bataljon imali su da napadnu neprijatelja frontalno, dok je 1. bataljon trebalo da obuhvati neprijateljske položaje sa severozapadne strane Bukovice. Desno od Pete brigade napadao je bataljon Šeste brigade. Cilj napada na neprijateljske položaje ispred sela Bukovice bio je da se neprijatelj razbije d protera iz ovog važnog uporišta. U toku noći bataljoni su vršili podilaženje neprijateljskim položajima s tim da do svanuća stignu na polazne položaje za napad. Bez velikih poteškoća stigli su u određeno vreme do polaznih položaja u očekivanju naređenja za napad. Patrole koje su bile posiate da izvide neprijateljske položaje, sukobile su se već oko 7 časova ujutru sa neprijateljskim snagama, pa je izostalo iznenađenje. Komandant Brigade, odmah je naredio da bataljoni pođu u napad. Trebalo je da u energičnom jurišu isteraju neprijatelja iz prvih položaja. Po ovladavanju neprijateljskim prvim položajima, bilo bi omogućene tuchenje druma za selo Bukovicu, kojim je neprijatelj izvlačio svoje snage. Bataljoni su postigli određene ciljeve, isterali neprijatelja iz prvih rovova i ozbiljno ugrozili komunikaciju neprijateljskog izvlačenja. Nemačka komanda odmah ubacuje pojačanja i vrši protivnapad, potpomognuta žestokom mitraljeskom vatrom. Kako je neprijatelj bio mnogo nadmoćniji, to je 3. bataljon trpeo vrlo snažnu vatru pa se povukao na polazne položaje. Njegovim povlačenjem ugroženo je desno krilo 2. bataljona, koji se u jednom momentu našao u kritičnom položaju. Bataljon je odolevao neprijateljskom napadu, pa se razvila veoma žilava, žestoka i krvava borba. Jedna četa 2. bataljona bila je gotovo okružena jer su neki neprijateljski delovi uspeli da se ukline između 2. i 3. bataljona. Komandir čete organizovao je bombaše, koji su bacanjem ručnih bombi uspeli da povrate neprijatelja pa je četa jurišom kroz neprijateljske redove uspela sa malim gubicima da se povuče na polazne položaje. Napadi neprijatelja trajali su sve do prvog sumraka, kada su njegova vatra i pritisak oslabili. Naime, on je počeo sa

izvlačenjem svojih glavnih snaga, ostavljajući jaku zaštitnicu. U toku ovih borbi neprijatelj je uporno nastojao da jakim i čestim protivnapadima pomakne bataljone Pete brigade sa položaja. Međutim, u tome nije uspeo i oni su se zadržali na polaznim položajima, odolevajući kiši neprijateljske artiljerije, artiljerijske i minobacačke vatre. U sumrak pod zaštitom artiljerijske vatre, neprijatelj se počeo povlačiti, komandant Brigade je odmah uputio bataljone u napad. U napadu koji je usledio iza toga bataljoni Brigade su brzo likvidirali otpor zaštitnih delova i oko 20 časova ušli u selo. U ovoj borbi sa obostrano velikim gubicima, neprijatelj je imao više od 50 mrtvih. Sopstveni gubici Brigade iznosili su 28 poginulih i 28 ranjenih. Među ranjenim bili su sva tri komandanta bataljona: Branko Jović Sepika i Marko Bugarski nakon što su im previjene rane, ostali su na čelo svojih bataljona. Cveja Ninković ni sam nije znao koja mu je to poredu bila rana. A bila je vrlo teška — kroz obe noge — i time završio ratovanje. On više nije mogao da vodi svoj 3. bataljon. Zamenio ga je komandir čete Džema! Bukvić, koji kao i Cveja nije mogao da prebroji rane koje je u ratu zadobio. I u ovoj borbi među poginulim i ranjenim našao se znatan broj političkih i vojnih starešina. Žrtve su teško mogle biti izbegnute, jer se radilo o izuzetno jakoj nemačkoj grupaciji, koja je imala zadatak da se tu održi što duže osiguravajući izvlačenje neprijateljskih snaga i organizovanje njegove odbrane ispred Virovitice.

## PONOVO U REZERVU

Neprijatelj je razbijen u borbama kod Mikleuša i Bukovice i imao je mnogo izbačenih iz stroja. Jedinice XVI divizije su u toku 16. aprila imale teške borbe vršeći jak pritisak na komunikaciju Cabuna—Suho Polje—Podravska Slatina. Oko 24 časa u naše ruke pala je Podravska Slatina, čime je bio ugrožen bok neprijateljskih snaga na Dravskom kanalu i Voćinskoj reci, pa neprijatelju nije ostalo ništa drugo nego da se povuče prema Virovitici.

Radi što bržeg slamanja neprijateljskog otpora i jakog uporišta oko Virovitice, Štab Treće armije naređuje 51. di-

viziji da bez zadržavanja nadire pravcem Gornji Miholjac—Lukač i izbije na liniju Virovitica—Barč. Odavde da skrene na jug i napadne Viroviticu sa severa. U isto vreme XXXVI divizija prodiranjem komunikacijom Cabuna—Virovitica i malo južnije od ove ceste potiskuje frontalno i oslobodi sva naselja duž te komunikacije. Glavne snage da uputi kosama južno od ceste, jer one dominiraju; XXXII divizija Desetog korpusa ima da napadne sa istočne strane, a XVI divizija da podiđe Virovitici sa južne strane, i XXXIII divizija Desetog korpusa sa jugozapadne strane.<sup>22</sup>

Štab XXXVI divizije je ojačao Šestu brigadu divizionom artiljerije iz artiljerijske brigade i naredio da napreduje pravcem Sladojevci—Cabuna—Suho Polje, s tim da se glavne snage kreću severnije od pomenulog pravca. Ono imaju da vrše bočne napade i pritisak na neprijateljska uporišta duž ceste. Istovremeno Treća brigada ima da zaobilaznim manevrom napadne neprijatelja u D. Meljani, a potom i u Cabuni. Neprijatelj se u toku dana povukao bliže Virovitici a na svim pravcima ostavio slabije zaštitne delove.

Šesta brigada je nastavila pokret prema Suitom Polju, ali je zadržana na liniji Crna jaruga—Breznica, pa je tu ostala do sutradan 23. aprila. Kada joj je stigao jedan njen bataljon i baterija topova od 45 mm, uspela je da potisne neprijateljske snage i oslobodi Suho Borivo, a potom i Suho Ovčara. Potpomognuta mitraljeskom i artiljerijskom vatrom i vatrom sopstvenog oružja, Šesta brigada je uspela da oslobodi Nenadovac, a kasno uveče i Suho Polje. Na taj način su se Treća i Šesta brigada XXXVI divizije približile Virovitici. Levo od nje XVI divizije je oslobodila Sv. Trojstvo i Sv. Đurađ, presekla cestu Vitrovitica—Darugar i sa južne strane se približila Virovitici. Desno od XXXVI divizije 51. divizija je oslobodila Novo Obilićevo, Hadžićevo, Mitrovicu i Bačevac, te stigla ispred železničke pruge Barč—Virovitica.<sup>23</sup> Na taj način, neprijateljske snage u Virovitici našle su se u poluokruženju. Štab Treće armije poslao je

<sup>22</sup> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 3, dok. 60, str. 308.

<sup>23</sup> *Zbornik NOR*, tom XIV, knj. 3, dok. 71, 355 i dok. 72, str. 358.

divizijama depešu u kojoj naređuje napad na Viroviticu. Jedinice XXXVI divizije (Treća i Šesta brigada) uz podršku artiljerije i »kačuša« otpočele su napad na neprijateljske snage ispred Virovitice levo i desno od komunikacija. Šesnaesta divizija sa zapadne i južne strane a 51. sa severa. Za vreme napada XXXII i XXXIII divizija Desetog korpusa, oslanjajući se na padine Bilogore sa prostora Spišić—Bukovica—Stari Gradac—Turnašica, trebalo je da spreče povlačenje neprijatelja prema zapadu.<sup>24</sup> Napad je počeo istovremeno nakon artiljerijske pripreme u trajanju od 15 minuta. Oko 19 časova sve jedinice izvršile su juriš na neprijateljske položaje. Neprijatelj je pružio žilav i žestok otpor, a podržan je i jakim artiljerijskom vatrom. U nizu ponovljenih juriša u toku noći samo na pojedinim mestima neprijatelj je potisnut. Očigledno su nemačke jedinice dobile zadatak da po svaku cenu zadrže Viroviticu u svojim rukama i omoguće izvlačenje 15. kozačkom korpusu i posedaње novih položaja.

Rano ujutru oko 2 časa sledećeg dana počeo je novi napad, ali ni on nije doneo uspeh, jer ni jedna brigada nije uspela da se probije kroz neprijateljske položaje.<sup>25</sup> Naređen je predah i nove pripreme za napad u kome je trebalo da učestvuje više artiljerije i »kačuša«. Oko 19 časova, u vreme otpočinjanja napada, neprijatelj je počeo izvlačenje svojih snaga sa krilnih pozicija pa je Šesta brigada uspela da savlada njegove zaštitne delove i ubaci se u Viroviticu, što je malo kasnije uspelo i Trećoj brigadi. Ubrzo je Prva brigada XVI divizije savladala vrlo jak otpor neprijatelja na južnoj strani i ušla u grad, dok je 51. divizija prešla prugu i cestu Barč—Virovitica i ne ulazeći u Viroviticu produžila njenom severnom stranom, oslobodila niz naselja i stigla do Bušotine i Turanovca. Jedinice XXXII i XXXIII divizije nisu uspele da preseku cestu Virovitica—Pitomaca i spreče izvlačenje neprijatelja.

U oslobođenju Virovitice Peta brigada nije uzela neposrednog učešća. Ona se nalazila u divizijskoj rezervi. Samo je njen 2. bataljon 25. aprila došao do B. Ovčara sa

<sup>24</sup> Zbornik NOR, tom XI, knj. 3, dok. 70, str. 351.

<sup>25</sup> Arhiv VII, kut. 1243, br. reg. 24—4, i k. 1241, br. reg. 4Ü—43.

jednom četom, koju je isturio pored kanala koji seče put Osijek—Virovitica. Neprijatelj je povremeno tukao ove položaje artiljerijskom vatrom, ali četa nije imala gubitaka. Po oslobođenju Virovitice četa je povučena u sastav bataljona. Za to vreme Štab Brigade i sve njegove jedinice stigli su u Suho Polje i u toku noći izvršili pokret do Virovitice gde su se smestili u južnu grupu kuća.

Da bi usporio napredovanje naših jedinica, neprijatelj je razarao i rušio železničke pruge, mostove, minirao cestu, rušio drveće i činio sve kako bi usporio napredovanje jedinica Treće armije. Ni sledećeg dana Peta brigada nije imala dodira sa neprijateljem. Ona je iz Virovitice u toku 27. aprila izvršila pokret do zaseoka Koroje (desno od puta Virovitica—Spišić—Bukovica).

Po dolasku u Slavoniju štab Dvadeset prvog korupusa je sve nemačke i ustaško-domobranske snage stavio pod svoju komandu. Nemci su organizovali novu liniju fronta na liniji Drava—Pitomača—Turnašica—Zrinjski—Grubišino Polje. Na prostoru između Drave i Bilogore postavljen je 15. kozački korpus, a 22. nemačka divizija između Zrinjske i Velikog Grđevca, 1. ustaško-domobranska divizija i delovi Pavelićeve ustaške brigade između Velikog Grđevca i Grubišinog Polja. Pravce Grubišino Polje—Bjelovar zatvarali su delovi 369. legionarske i 5. ustaško-domobranske divizije. U rejonu Varaždina i Ludbrega nalazila se divizija Pavelićeve telesne garde, dok su delovi 18. ustaško-domobranske divizije ostavljeni kod Kloštara. U rejonu Bjelovara bile su 21. i 22. ustaška brigada, a u rejonu Koprivnice 5. ustaška brigada."

Nemački komandant Jugoistoka general-pukovnik Ler želeo je da na frontu Drava—Bilogora uspori i onemoguću brže prodiranje divizije Treće armije posle pada Virovitice.

Prema pomenutim nemačkim snagama Štab Treće armije imao je 51. diviziju prema Pitomači. Levo od nje na severnim padinama Bilogore XXXVI diviziju, a na grebenu ove planine XXXII i XXXIII diviziju. Odavde je prodirala

<sup>26</sup> Arhiv VII, k. 293—A, br. reg. 2—1/10; k. 136, br. reg. 17/9, 8/4; k. 292, br. reg. 6/2; k. 101, br. reg. 4/14; k. 138, br. reg. 3/2 i *Ratni dnevnik nem. VK oružanih snaga*, knj. 4, drugi deo, prevod.

XVII divizija, a na krajnjem levom krilu na južnim padinama Bilogore bila je u prodiranju XVI divizija.

Trideset šesta divizija dobila je zadatak da glavnim snagama napada neprijateljske snage (delove 15. kozačkog korpusa i 5. ustaške divizije) u rejonu Vukosavljevica—Turnašica—Sedlarica, da likvidira neprijateljski otpor na Radetića brdu na liniji Veliko brdo—Hašanj—Podhašanj i time olakša napredovanje 51. diviziji. U vezi sa ovim, zadatak je dobila Šesta brigada, s tim da napadne neprijatelja na koti 235 i na žel. stanici Vukosavljevica. U isto vreme Treća brigada treba da napadne kotu 235. Peta brigada je ovoga dana zadržana u rezervi. U ogorčenim i krvavim borbama, koje su sa manjim prekidima vođene gotovo cele noći, postignuti su samo u početku delimični uspesi. Međutim, kada se neprijatelj ojačao, pružio je snažan otpor i naterao obe brigade da se u toku 28. aprila povuku na polazne položaje. Jedino su jedinice Desetog korpusa uspele da skinu neprijatelja sa kote 288 i da se u daljem prodoru uklone u neprijateljski raspored. Ponovljeni napadi Treće i Šeste brigade nisu urodili plodom, pa su se ove brigade oko 19 časova 28. aprila ponovo povukle na polazne položaje.

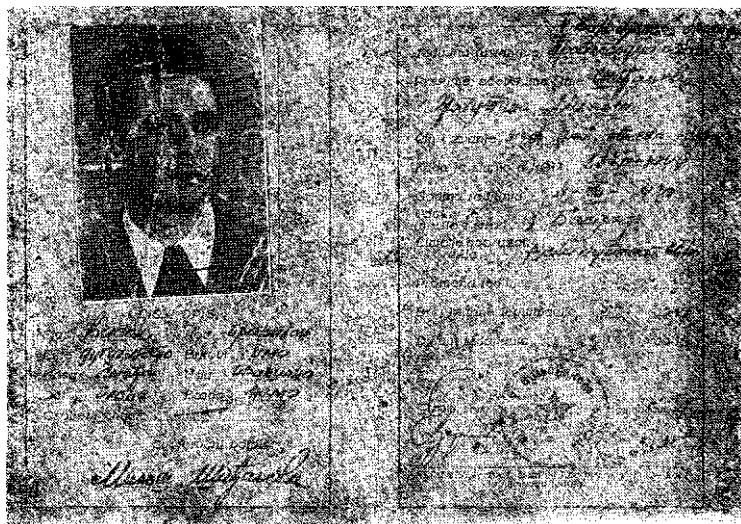
Štab Treće armije je u toku samih borbi intervenisao i naredio da se ne vode frontalne borbe, koje neprijatelj želi da nametne, već da se po proboju i likvidaciji pojedinih otpornih tačaka vrše zaobilaženja jakih neprijateljskih otpornih tačaka, zalaženja za leđa glavnim snagama a manjim delovima da se izoluju neprijateljske snage i tako drže u opsadi.

Pred zoru 29. aprila izvršena je smena jedinica. Šestu brigadu smenila je Dvanaesta slavonska brigada, dok je Treća brigada ostala na dotadašnjem položaju. Peta brigada je uvedena iz rezerve u borbu, pošto je smenila jedinice XXXII divizije, te se postavila na liniju kote 273 (isključno) i levo Dugačka kosa (zaključno).<sup>27</sup> Ovoga dana na frontu je vladalo zatišje i neprijatelj je najavio iz 15. kozačkog korpusa i poslao u Treću brigadu pregovarače. Međutim, to je bio samo potez neprijatelja da bi dobio u vremenu. Uveče,

<sup>27</sup> Arhiv VII, k. 1243, br. reg. 24—4; *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 3, dok. 16, str. 496.

pod zaštitom artiljerijske vatre, neprijateljske glavne snage su se izvukle sa ovih položaja, ostavljajući jače zaštitnice.

Peta brigada je u toku 28. aprila preko špišić Bukovice i preko Čremušinskih vinograda stigla i posela sledeće položaje: 1. bataljon u šumi, južno od Sedlarice, smenivši Drugu moslavačku brigadu; 2. bataljon je preuzeo položaje iza Čremušinskih vinograda u šumi zapadno od špišić Bukovice na koti 228, pošto se povezao sa Zagorskom brigadom levo, dok je 3. bataljon poseo položaje kota 273, pošto je preuzeo položaje 1. bataljona Kosmajске brigade. Za vreme pokreta nije bilo dodira sa neprijateljem koji je samo povremeno gađao artiljerijskom i minobacačkom vatrom. Po izlasku iz špišić Bukovice, kretanje Brigade bilo je



*faksimil vojničke legitimacije Miloša Šidanskog izdane 28. IV 1945. Ove legitimacije borci i rukovodioci Brigade primili su još za vreme borbi*

otežano zbog klizavog šumskog terena, tako da je inženjerijska četa morala biti upotrebljena, kako bi se osposobio put za kretanje artiljerije. Bio je pokret severnim padinama Bilogore. Ispred položaja Brigade neprijatelj je iznenada i

neopaženo predveče napustio položaje i povukao se. Brigada je u rasporedu: 2. bataljon na levom krilu, u sredini 1. bataljon, i na desnom 3. bataljon, bez borbe izbila napred i već u toku noći otpočela da goni neprijatelja u pravcu Sedlarice i Velike Črešnjevce. Po dolasku na greben više Sedlarice 1. bataljon je uputio u selo patrolu, koja je utvrdila da je neprijatelj napustio selo. U selo je ušao najpre 1, a za njim i 3. bataljon, koji su se postavili na položaje prema Otrovanca. Nakon što se postavila na položaj i obezbedila od moguće intervencije od Otrovanca, Brigada je pošla u napad na neprijateljske položaje kod Velike Trešnjevce. Tu se neprijatelj dobro utvrdio i pripremio za odbranu. Položaje je poseo dosta jakom grupacijom. U rasporedu Brigade, na njenom levom krilu bio je 1. bataljon, u sredini 2. a desno 3. bataljon. Drugi bataljon je u zoru 30. aprila izvršio snažan juriš na svom pravcu d naterao neprijateljske zaštitne delove da se ubrzano povuku prema centru sela. Kada je oko 10 časova stigao 1. bataljon, izvršen je nov napad. Neprijatelj je pružio vrlo jak otpor i tukao artiljerijskom i minobacačkom vatrom položaje ova dva bataljona, i u toku dana nije im dozvolio da pridu centru sela. Na intervenciju komandanta Brigade, oko 18 časova stigla je teška artiljerija, koja je potpomagla napad bataljona. Međutim, neprijatelj je verovatno po planu, izvukao svoje glavne snage dz sela oko 19 časova i nije sačekao napad Brigade. Gubici su bili obostrano veliki. Neprijateljski oko 70 mrtvih i veći broj ranjenih, a u Brigadi je 13 poginulih i 93 ranjena borca.

U borbi kod Velike Trešnjevce između ostalih poginuli su Milan Berarov, Marija Biljanić, Danilo Vozarević, Mijo Iloti, Stojan Stojanović, Vladislav Horvat, Dušan Dragojlov i Nikola Đukić.

Treći bataljon se zadižao u selu, gde je i prenoćio a 1. i 2. su nastavili da gone neprijateljske delove u pravcu sela Grabovnice i Dinjevca. Za to vreme Treća brigada je oslobodila Vukosavljevicu i izbila na Haršanj, proteravši neprijatelja iz Turnašice.

Prvog maja osvanuo je sunčan, pravi majski dan. U prvim časovima ovoga dana 1. j 2. bataljon i inženjerijska četa Brigade stigli su u Dinjevac, a nakon kraćeg odmora



produžili prema Kloštru. Ovdje je prema obaveštajnim podacima bila 18. ustaško-domobranska divizija. Svi su u Brigadi želeli da se u okršaju sa ustašama i domobranima osvete za njihova zlodela. Nije im se to ostvarilo, jer je ova divizija ispred Dvanaeste slavonske brigade odmaglila u pravcu Ludbrega i dalje prema Varaždinu. Ujutru je pristigao i 3. bataljon, pa je Brigada tako bila kompletna.

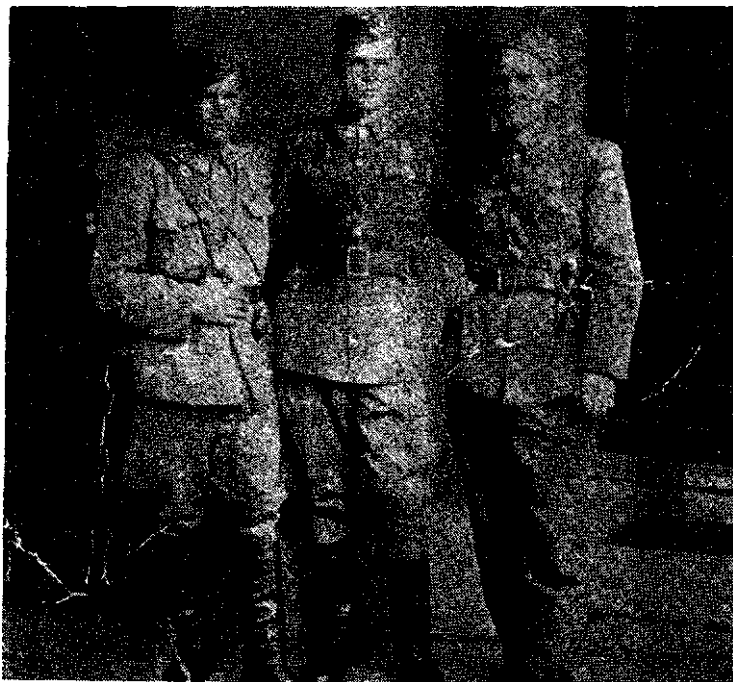
Prvog maja Štab Treće armije obavestio je komandante divizija da je neprijateljska odbrana razbijena na celom frontu JA i da je Vrhovni komandant naredio što brže prodiranje prema Zagrebu i zapadu. U vezi s tim, naređuje se 51. i XXXVI diviziji da što brže pridu Koprivnici, da je oslobode i nastave gonjenje neprijatelja prema Varaždinu. Već oko 6 časova, kada je stigao 3. bataljon, Peta brigada vrši pokret u pravcu Koprivnice. Njen 1. bataljon je u pokretu za Sirovu Katalonu. Nastupajući severnim obroncima Bilogore, Peta brigada je dostigla liniju Suha Katalona—Sirova Katalona. Na tom pravcu zadržala se kod neprijateljskog uporišta ispred Budrovca. Drugi bataljon je pristigao pred Budrovac i zaposeo položaj na bregu ispred sela. Treći bataljon Brigade, četa automatičara, baterija topova i inženjerijska četa i ostale jedinice Brigade koje su se kretale za 2. bataljonom, došli su do vodenice ispred kote 154 i ostali kod Štaba Brigade. Odande je 3. bataljon, oko 17 časova, pošao na položaje ispred Budrovca, povezao se u levo sa 2. bataljonom, a u desno sa Sedmom brigadom 51. divizije. Drugi bataljon je imao vezu u levo sa bataljonom Šeste brigade. Baterija protivtenkovskih topova 45 mm, raspoređena je tako što je jedan top postavljen između 2. i 3. bataljona sa zadatkom da tuče desnu stranu sela, gde su se nalazili neprijateljski bunker i mitraljeska gnezda, a dva topa na levom krilu 2. bataljona sa zadatkom da tuku neprijateljske položaje u samom selu i mitraljeska gnezda ukoliko se pojave. Odavde je u toku noći 1/2. maja pridata 2. baterija 1. divizionu gađala vrlo uspešno neprijateljske ciljeve u s. Budrovcu, zgrade i bunkere i mitraljeska gnezda u kojima se neprijatelj utvrdio. Baterija je oko 18 časova u toku dana podržala napad bataljona tukući rovove i uporišta kod crkve i okolo nje u samom selu. Dolazak bataljona na položaje neprijatelj je primetio i odmah otvorio jaku

artiljerijsku i pešadijsku vatru. Bataljoni su prihvatili borbu i oko 19,30 časova uveče, posle artiljerijske pripreme izvršili juriš na neprijateljske položaje. Prve borbe donele su i početne uspehe. Međutim, usled slabijeg dejstva levog krila 2. bataljona, neprijatelj je uspeo da povрати delom položaj na levom krilu. U novom napadu, mnogo energičnijem, levokrilne čete 2. bataljona povratile su izgubljene položaje. Sat kasnije u ponovnom napadu oba bataljona izbila su do prvih kuća u selu, gde je neprijatelj pružio uporan otpor i nije dozvolio prodor bataljona u selo, pa su se ovi povukli na pogodnije položaje. Ostali su na tim položajima u toku dana, a u toku noći vršeno je prepućavanje sve do jutra sledećeg dana. Nov napad bataljona urodio je plodom i neprijatelj je potisnut nekoliko stotina metara, tako da su oba bataljona, 3. i desno krilo 2. bataljona, ponovo ušli u prve kuće sela, ali dalje prema centru nisu mogli. Nemačka grupacija koja se ovde bila čvrsto usidрила izgleda da je po svaku cenu trebalo da održi postojeće položaje što duže. I ovoga dana neprijateljska upornost sprećila je Brigadu da ovlada Budrovcem. Tek naveće, u novom napadu bataljona, neprijatelj je bio prinuđen da se povuće, pa su bataljoni brzo rasterali zaštitne delove, ušli u selo i odmah nastavili s gonjenjem neprijatelja u pravcu Čepelovca u toku noći.

U borbi kod Budrovca poginuli su Elek Fintel, Vaso Krstić, Karolj Pap, Đorđe Šiha, Nikola Kozlovački, Đura Makaj, Andrija Liptak, Obrad Filipović, Jovan Popović, Milivoj Živković. Ranjeni su: Ivan Perišić, Josip Farkaš, Branko Petrović, Bela Kolar, Adam Ranković, Mirko Jokić, Janoš Poljak, Mita Barić, Anton Zec, Miša Janoševski, Žarko Jerkov, Milenko Jovanov, Petar Nađ i drugi.

Nakon povlaćenja od Budrovca, neprijatelj je ispred fronta Divizije organizovao odbranu na liniji šemovci—Hampovica. Prvi bataljon je odmah nastavio gonjenje neprijatelja i u toku noći naišao na njegove delove između Mirćetinaca i Hampovice. Napao je iz pokreta i zarobio manju zaostalu komoru. Ujutru oko 8 časova 4. maja bataljon je izbio pred neprijateljske položaje kod Šemovca. Ovde je on poseo položaje iza sela na jednoj uzvišici. Prvi bataljon se povezao u desno sa šestom brigadom a u levo

sa Sedmom vojvođanskom brigadom. Sa njim je bila i baterija topova od 45 mm. Sve do 16 časova bataljon je vršio izviđanje, a oko 16 časova neprijatelj je napao jednu jaču bataljonsku izviđačku patrolu. Bataljon je uputio jednu četu u napad, juriš je bio silovit i neprijatelj je bio nateran



*Komandant bataljona Simeon Mirković Milan (u srednini), komandant pozadine Brigade Stevan Bošković (levo) i intendant Brigade Mirko Krstić*

na povlačenje. Povlačio se prema Novigradu u pravcu Koprivnice. Bez zadržavanja komandant bataljona je pošao u gonjenje neprijateljskih snaga i preko Bakovčice stigao do ispred Draganovca. Ovde je naišao na neprijateljske položaje ispred samog sela. Uspeo je da im se neopaženo privuče na oko 100 metara, zaobilaznim manevrom, a zatim otvorio jaku vatru iz automatskog oružja. Bacači bombi

bacili su više ručnih bombi u rovove neprijatelja tako da je ovaj brzo izbačen sa svojih položaja i nateran na povlačenje. Međutim, kako je bila jako mračna noć, to je komandant bataljona naredio da čete ne idu dalje u gonjenje, već da se zadrže na dostignutim položajima. Ujutru 5. maja bataljon je na ovim položajima smenjen od jedinica Dvanaeste slavonske brigade. Za to vreme 2. bataljon i ostale jedinice Pete brigade su od Šemovca krenule u pravcu Borovljana i Bakovčice. Treći bataljon je krećući se drugim pravcem predvođen novim komandantom Džemalom Bukvićem, od Miholjaneca preko Javorovca, Donje i Gornje Mosti, stigao do Hudovljana. Put je vodio preko padina Bilogore kroz sela i naselja koja su mahom bila oslobođena od bataljona Šeste brigade. U međuvremenu Šesta brigada je zauzela Jagnjedovac i uputila delove u pravcu Rijeke.

U toku dana 5. maja XXXVI i 51. divizija vodile su borbu za Koprivnicu. Treća brigada je imala ogorčene borbe na koti 294 i savladala je ovoga neprijatelja tek kad je Šesta brigada zauzela Jagnjedovac. Njeni bataljoni su tada nastavili pokret do Sokolovca, a tada produžili za Rijeku. Ovim je cesta Koprivnica—Križevci bila presečena. Bataljon Treće brigade zašao je sa juga Koprivnici. Pedesetprva divizija i Šesta brigada uspele su 6. maja uveče da zauzmu Koprivnicu.

Treći bataljon Pete brigade bio je ubačen u međuprostor koji je nastao između Treće i Šeste brigade. On se pre toga kretao za 1. bataljonom do Jagnjedovca i odande ubačen u pravcu Starog Grada. Tu je trebalo da posluži kao zaštita jedinicama koje s juga vrše napad na Koprivnicu. Međutim, ovde se nije dugo zadržao, jer je brzo dobio naređenje da nastavi marš u pravcu Subotice. U toku pokreta iznenada je bio napadnut iz zasede koju je neprijatelj postavio u vinogradima ispred Subotice. Neprijatelj je iz više puškomitraljeza otvorio vatru. Prednja četa bataljona se brzo razvila za borbu i obilaznim manevrom sa krila napala ovu neprijateljsku zasedu, nanela joj težak poraz i prokrčila put za dalje gonjenje. Odavde je bataljon po završenoj borbi nastavio gonjenje prema naređenju koje je Peta brigada dobila od Štaba Divizije. Naime prema zapovesti koju je dobio Štab Brigade, Brigada se usmerava

pravcem od Starog Grada prema Rasinji, Segovini, Graoci, Slanje, odakle ako se ukaže potreba treba pomoći jedinicama koje napadaju Ludbreg. Po izvršenom zadatku, bataljoni treba da nastave pravcem Gornji Martijanec—Golo brdo—Pihovice—Veliki vrh. Istim naređenjem Šesta brigada treba da nastupa pravcem Rijeka—Prkos—Rädeljevo—Duga Rijeka—Leskovac, da oslobodi Varaždinske Toplice, a potom nastupa ka Varaždinu. Treća brigada stavljena je u divizijsku rezervu, a artiljerijska brigada dobila je naređenje da podrži dejstva Pete i Šeste brigade.<sup>28</sup> Petu Brigadu podržavala je 2. baterija 1. divizionu i kretala se u borbenom poretku bataljona, a kada je neprijatelj pružao žesći otpor, onda su 3. i teški divizion podržavali svojom vatrom borbu Brigade.

Peta brigada krenula je predveče sa 1. i 2. bataljonom i svim prištapskim jedinicama od Rijeke u pravcu Lukovec i dalje prema Segovini i Slanju. Prvi bataljon je u ranu zoru 6. maja stigao ispred Slanja, gde je naišao na neprijatelja koji se utvrdio na jednoj čuki ispred sela, braneći prolaz cestom Ludbreg—Slanje. Četa 1. bataljona i četa automatičara privukle su se levo i desno od ovih položaja na oko 100 m od neprijatelja, izvršile snažan juriš i potisnule neprijatelja sa njegovih položaja. Sve je bilo gotovo za jedan čas, i već oko 7 časova 1. bataljon je nastavio gonjenje u pravcu Slanja. Za to vreme 2. bataljon je bio u pokretu od Lukoveca preko Segovine i stigao južno od Ludbrega. Ovde je naišao na slabije neprijateljske snage, brzo ih razjurio i produžio prema Ludbregu sa južne strane. Oko 21 čas Ludbreg je bio oslobođen, time i put za Varaždin. Desno od Pete brigade kretala se Šesta brigada, a levo 1. bataljon Pete brigade. I 3. bataljon je poranio od Male Rijeke i stigao u rejon Slanje, koje je zaobišao sa južne strane posedajućih položaja na koti 338 i 218. Na koti 218 bile su slabije neprijateljske snage, koje je bataljon brzo razjurio, nastavio do Slanja i iz pokreta ušao u selo koje je neprijatelj pre nekoliko časova napustio. Brigada je u borbama ovoga dana imala deset poginulih, 21 ranjenog, a neprijatelj oko 25 poginulih, više ranjenih i dva zarobljena. U posled-

<sup>28</sup> *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 3, dok. 119, str. 508.

njoj borbi Brigade 5. i 6. maja kod s. Subotice i s. Slanje između ostalih poginuli su: Dragomir Mijatović, Nandor Šoti, Svetožar Čudić, Geler Bin, Karlo Pap, Mihajlo Vekonj, Ivan Đalić, Vlastimir Stojkov, Ivan Katčić, Rajko Bašić, Janko Brubnjak, Stevan Farago. U toj borbi između ostalih ranjeni su: Mile Glumac, Džemal Bukvić i još desetak neevidentiranih boraca.



*Članovi Štaba Brigade posmatraju povlačenje nemačkih delova ispred bataljona Brigade kod s. Slanje, 6. maj 1945. S desna u levo vide se Esad Cerić, komesar, Paja Kapičić, komandant, i Predrag Gavrilović, pomoćnik komesara, te Vukašin Bivolarević iz Štaba XXXVI divizije*

Zaplenjeno je 13 kola, osam teglećih i tri jahaća konja, tri puškomitraljeza, više pušaka, municije i druge ratne opreme. Borbe u rejonu Slanja su i poslednji veći i značajniji okršaji Pete brigade sa nemačkim snagama u toku završne operacije. U ovim borbama pale su i poslednje žrtve iz Pete brigade. Brigada je posle borbe nastavila pokret do Malog vrha i sela Martinkovca. Došla je do ispred Jaržabeta, kada je uveče 7. maja upućena preko Varaždinskih Toplica za Va-

raždin. U. međuvremenu je 51. divizija 7. maja u 24 časa ušla u Varaždin koji neprijatelj nije ni branio. Naime, oko 24 časa Štab Treće armije poslao je obaveštenje svim svojim jedinicama da je u toku 7. maja potpisan protokol o bezuslovnoj nemačkoj kapitulaciji. Nemci i ustaše napustili su Zagreb i žurno se kretali bežeći ispred jedinica JA u pravcu jugoslovensko-austrijske granice. Štab Treće armije naredio je da se zatvori jugoslovensko-austrijska granica i spreči povlačenje neprijateljskih snaga u Austriju. S tim u vezi jedinice XVI i XXXVI divizije i 51. divizije dobile su određene zadatke. Trideset šesta divizija upućuje se u pravcu Maribora, gde se izvlači gro neprijateljskih snaga.

Peta brigada je prenočila u Varaždinu. Ujutru je preko Petrijanca, Vratine, Brezja, Svetog Vida i Hajdina izvršila pokret, koji je bio jako otežan gustinom naših jedinica koje su se kretale u pravcu granice. U toku 10. maja Brigada je stigla do Sv. Mikloša, tu prenočila i sledećeg dana prošla kroz oslobođeni Maribor do Štikovca. Svuda usput sve su naše jedinice, pa i Peta brigada, svečano dočekivane od naroda. Na svim kućama zastave pa i na drveću, parole, plakate, koje je omladina ovih sela postavljala na našem putu.

Dvanaestog maja Brigada je prešla jugoslovensko-austrijsku granicu i smestila se u širem rejonu Lajbmca.

Petnaestog maja XXXVI divizija je primila naređenje od Štaba Armije da smeni bugarske jedinice u Austriji i posedne prostor severno od linije Maribor—Dravograd. U vezi s tim Peta brigada je izvršila pokret, prešla u Austriju i smestila se u širem rejonu Deutschlandsberga. Ovde je Brigada imala duži odmor, koji je bio ispunjen raznovrsnom kulturnom, sportskom, vojnom i političkom delatnošću. Odmah po dolasku Brigade u Deutschlandsberg njeni bataljoni su se smestili u grupama kuća grada i pokrajnim naseljima. Samo je 1. bataljon upućen 9 km od grada na pograničnu liniju sa saveznicima. U štabu Brigade posle održanih sastanaka sa vojnim i političkim rukovodiocima, razrađeni su programi za vojnu, političku obuku, za kulturno-prosvetni rad i fizičko-sportsku aktivnost. U Brigadu je stigla popuna od 412 boraca albanske narodnosti, koji su došli iz dopunske brigade iz Treće armije kao kompletne čete, pa je tako svakom bataljonu dodeljena po jedna četa.

Već prvih dana boravka Brigada je dobila zadatak da vrši u svorn rejonu čišćenje i pročešljavanje terena, jer su se pojavile grupe nemačkih i mađarskih fašističkih vojnika. U širem rejonu Deutschlandsberga i okolnim mestima akcije koje su vodili na tom planu bataljoni, dale su delimične re-



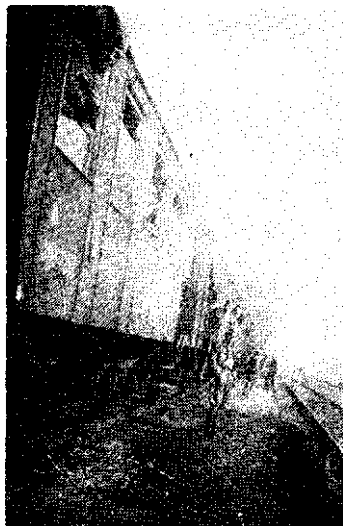
*Komandant 3. bataljona Cveja Ninković i njegov zamenik, a pred kraj rata i komandant bataljona Džemal Bukvić u bolnici na lečenju od zadobijenih rana. Pored njih su Sofija Čanković, sanitetski referent, i Ivanka Kovinčić, zamenik referenta Brigade, te kurir bataljona Smilja Obradović*

zultate. Samo je 1. bataljon imao više uspeha, jer se nalazio na graničnoj liniji sa saveznicima pa je pohvatao i zarobio više neprijateljskih vojnika, koji su pokušavali da na njegovom sektoru pređu saveznicima. Ukupno je u ovim akcijama ubijen 71 nemački vojnik, zarobljeno 72 nemačka, 41 mađarski vojnik i 16 čerkeza.

Život u brigadi je bio vrlo sadržajan, živ i raznovrstan. Vojna obuka, s obzirom na mnogo mladih boraca, bila je svakodnevna, raznovrsna i raznorodna, po unapred sačinjenom programu u Štabu Brigade. Pored teoretske obuke,



uglavnom se izvodila praktična, najčešće napolju. Politička nastava odvijala se uglavnom poslepodne, takođe po unapred sačinjenom programu. Pre svega, borci su upoznati sa korektnim odnosom prema narodu, pa tu kasnije nije bilo problema. Aktuelna politička situacija bila je najinteresantnija za borce i oni su svakodnevno upoznavani sa posleratnim događajima, kako u svetu, tako i u našoj zemlji. Budući



*Na putu iz Austrije Brigada se zaustavila negde u Slavoniji, početkom jula 1945.*

da su bili udaljeni od naše zemlje, njih je najviše interesovalo, i o tome su politički komesari najviše i govorili, šta se događa u Jugoslaviji, kako se uređuje država i kada će se suditi ratnim zločincima. Mnogo je u tome pomogao materijal koji je u Brigadu stizao iz zemlje, pre svega list *Borba*.

Propagandni odsek Brigade, koji su činili vredni kulturni radnici na čelu sa Mišom Šidaninom, ambicioznim, autoritativnim i vrednim radnikom i njegovim smirenim iskusnim zamenikom revolucionarom, rođenom u Rumuniji, Boškom Lacićem. Njihovi vredni saradnici bili su Mensur Serdarević, Živa Jakovački, Jerko Petrović, i dr. Jedan od vrednih radnika bila je dopisnik lista Jagoda Nemčanin,



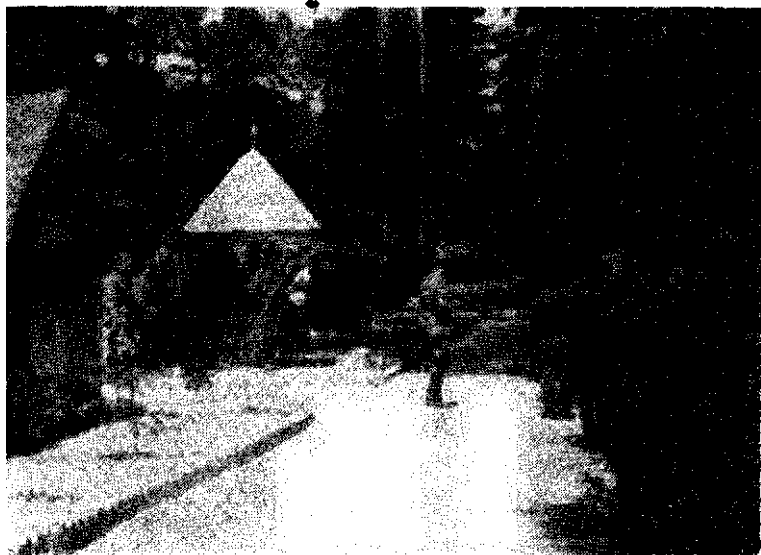
skromna obrazovana mlada devojka, već tada se i ponašala i izražavala u stilu vrlo spretnog i znalackog reportera. Pisala je o problemima i uspesima i bila gotovo na svakom mestu i pri svakom značajnom događaju: kulturnom, sportskom, vojnoj i pol. obuci, radu sa nepismenima, da bi iz prve ruke obavestila svoj list i napisala članak. I svi ostali koji su činili ovaj kulturni kolektiv, doprineli su pojed-



*Komesar Brigade Esad Cerić sa članovima propagandnog odseka, maja 1945.*

načno i kolektivno da rasonode, podučee, organizuju borce u četama, bataljonima i na taj način uveliko olakšaju bora-vak van svoje zemlje. Na kraju su kolektivno sačinili *Marš Brigade*, koji je i komponovan i izveden od Kulturne ekipe Brigade, a u znak zahvalnosti posvećen komesaru brigade Esadu Ceriću. U Brigadi je niklo mnogo zidnih novina, a svaki bataljon je počeo sa izdavanjem svog bataljonskog lista. Propagandni odsek je pripremio i izdao list brigade *Odjek*. Nisu zaboravljeni ni nepismeni. Dobro se organizovalo i dobro radilo, pa su mnogobrojni borci, do tada nepis-meni, sa uspehom završili tečaj nepismenih.

Sportski život je bio vrlo intenzivan. Igrao se fudbal između bataljona i četa, zatim odbojka, šah, stoni tenis. Atletika je bila zastupljena najviše sa bacačima. Oni su bacali kamen sa ramena. U prekrasnoj borovoj šumi pored grada 29. maja počela je izgradnja letnjeg logora za jedan bataljon. Završen je u rekordnom vremenu do 13. juna, kada se u njega uselio 1. bataljon Brigade.



*Letnji logor u kome je bio smešten 1. bataljon, juna 1945.*

Logor je imao 94 barake, za svaku desetinu po jednu, zatim ambulantu, čitaonicu, kuhinju i trpezariju za 800 boraca. Bila je tu i povećća sala sa binom za priredbe. U sastavu logora nalazila su se i sportska igrališta.

Sve do 27. juna Brigada je boravila u Deutschlandsbergu, a toga dana kreće za Maribor. Tu se nekoliko dana odmara, a 3. jula nastavlja železnicom do Indije. Odavde kreće za Slankamen i kod Slankamena prelazi Dunav, te nakon 5 dana puta stiže u Kovačicu i Debeljaču. U toku sledećih dana se pomera i konačno 31. jula njeni bataljoni su razmešteni na prostoru Pančevo—Kovačica.

## OPŠTI ZAKLJUČAK

Peta NOU vojvodanska brigada je od svog formiranja 15. novembra 1943. godine sve zadatke u toku NOR-a, bilo u zajednici sa ostalim vojvodanskim brigadama ili samostalno, izvršavala uporno, samopregorno i vrlo odgovorno. Bez obzira što se često nalazila u kriznim i dramatičnim situacijama i bez obzira na žrtve, izvršavala je i najteže zadatke. Tome je doprinela i činjenica što se njen starešinski i borački kadar sastojao dobrim delom od članova Komunističke partije Jugoslavije i SKOJ-a. Pri tome je većina boračkog i starešinskog sastava činila omladina. Bili su to borci i starešine rođeni između 1919. i 1926. godine,



*Neki od komandira četa u Brigadi na kraju rata, maj 1945.*

sa nešto starijih boraca ili mladih godišta. Svi oni bili su prožeti visokom političkom svešću o nužnosti borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika, mržnjom prema neprijatelju i velikom ljubavlju za svoj narod i svoju zemlju. U Brigadi je postojalo poverenje boraca u Partiju i rukovodstvo NO pokret — Vrhovni štab i druga Tita. Veliki broj i boraca i starešina isticao se ličnom hrabrošću, i odgovornošću u izvršenju borbenih zadataka. Oni su dobili zaslužena odliko-

vanja, unapređivani u više činove i pohvaljivani odmah posle borbe pa i na licu mesta.

Kada je formirana, Brigada je imala tri bataljona, a krajem rata isti broj bataljona, ali sa više od dva puta većim brojnim stanjem. Isti odnos je i u naoružanju, s tim što je Brigada na kraju rata imala daleko više automatskog oružja, pa i onog najtežeg.

Na svom borbenom putu Brigada je napadala i oslobađala manja naseljena mesta, pa i neka veća neprijateljska uporišta. Ratovala je u istočnoj Bosni, da bi prešla put od istočne Bosne preko Crne Gore i Hercegovine, prešla Drisu i vodila borbe u zapadnoj Srbiji i uzela učešće u oslobodjenju Beograda. Potom je imala teške borbe kod Šuljma i Mandelosa. Jednu od najtežih u Vukovaru. Uzela je učešća u borbama na virovitičkom i bolmanskom mostobranu. U završnim operacijama, posle prelaska Drave, oslobađala je Nard, Petrijeve, Feričance i niz drugih mesta sve do prestanka borbenih operacija. Na ovom nekoliko hiljada kilometara dugom borbenom putu, vodila je borbe sa ustaško-domobranskim jedinicama, Nemcima, zelenim kadrom i četničkim snagama, snagama Ljotića i Nedića, nekim kozačkim jedinicama i drugim. Pri tome je savlađivala mnoge druge prepreke. Prelazila je reke: Spreču, Sutjesku, Praču, Pivu, Drinu, Savu, Dunav i Dravu. Prešla je preko Majevice, Trebave, Birča, Podromanije, Vučeva, padinama Durmitora. Prešla je Goliju, popela se na Taru i vodila žestoke borbe na Medvedniku.

Brigada je bila sastavljena od pripadnika svih naroda i narodnosti Jugoslavije. Pretežan broj su činili Srbi iz Srema i Banata, a kasnije iz Srbije i Bačke. U njoj su bili Hrvati, Mađari, Muslimani, Slovaci, Italijani, Slovenci, Rumuni, Crnogorci i domaće Švabe. Više od 10% od njenog sastava stalno su činile drugarice.

Brigada je imala veliki broj izbačenih iz stroja — poginulih, ranjenih, obolelih i iscrpljenih. Poginulo je 1.146 boraca i starešina, što znači da je u Brigadi poginuo svaki četvrti borac. Prema sasvim realnoj proceni, jer je bilo vrlo teško utvrditi tačan broj boraca koji su prošli kroz Brigadu, može se sa sigurnošću navesti da je kroz Brigadu prošlo između 4.500 do 5.500 boraca.